

૪૦૪૨

મહાકવિરાજ જયદેવકૃત.

ગીતગોવિંદ મહાકાવ્યનું

ગુજરાતી ભાષાંતર

વૈદ્ય ભટ્ટ કાનભ વિં ભાધવભ એ

રચીને

સ્વદેશપ્રકાશ છાપખાનામાં

છાપાંતરે પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રા.

સર્વ પ્રકારનો હક્ક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યોછે.

સંવત ૧૯૪૧--સન ૧૯૮૫.

કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

અર્પણ પત્રિકા.

અખંડ પ્રાઢપ્રતાપ ગોઆદ્વાજ પ્રતિપાલ સ્વર્ગવાસી
ઝાલા શ્રી લક્ષ્મી સાહેબનાં પરમ પવિત્ર ધર્મ પત્ની
બામા સાહેબ શ્રીબાઈ સાહેબ બાની હજુરમાં મુ.
ગુદિયાળા તા. ૦૫ વઢવાણ.

આપ ઘણાં દયાળુ ઉદાર અને નિર્મળ અંતઃ-
કરણવાળાં તથા મધરનેવિષે નિશ્ચલ ભક્તિવાળાંછો
અને પરોપકાર બુદ્ધિથી હમેશા વિદ્વાન તથા ગુ-
ણવાન લોકોને આશ્રય આપોછો તેમજ મારા ઉપર
આપે ઘણીવાર ઉપકાર કરેલછે અને હજી કરોછો
અને આ પુસ્તક છપાવવામાં પણ મુને બધી મદદ
આપ તરફથીજ મળેલી છે મારે આ ગીત ગોવિંદ
મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરીને હું નમ્રતા-
પૂર્વ અપને આર્પણ કરું છું.

લિ. ભટ કાનજી વિ. માધવજી વૈધ

મુ. ગોંડળ હાલ મુંબઈ.

વૈધરાજ બાવાભાઈની દવાશાળામાં.

પ્રસ્તાવના.

(૧):

કવિ અને ચિત્રકાર એ જોમાં પરમેશ્વરે પોતાના અંશ મુકેલા છે, જેથી તેમાં ચમત્કારિ અદ્ભુત કલાઓ સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થાય છે. આતું તો સાદ્ જાણ્યા છે કે જેમાં ઇશ્વરે બક્ષેલી કલા નથી હોતી એવા કવિ તથા ચિત્રકારનું બનાવેલું કાવ્ય, કે ચિત્રને સાંભળનાર અને જોનાર રસિક પુરુષોના હૃદયને અસર કરશે નહિ, કવિની સૃષ્ટિ અને ચિત્રકારની સૃષ્ટિ એ બે ઇશ્વર-કૃત સૃષ્ટિનાં આદર્શ છે જે કે બન્ને સૃષ્ટિ સરખા દરજ્જાની છે તોપણ ચિત્રકારની સૃષ્ટિ કરતાં કવિની સૃષ્ટિને કાંઈક ઉત્તમ ગણીએ તો અ-ધરિત નથી કારણ કે ચિત્રકારની સૃષ્ટિ અચિરસ્થાયિની છે અને કવિની સૃષ્ટિ ચિરસ્થાયિની છે જેમકે કોઈએક ચિત્રકારે ઘણી તજવીજથી સારામાં સારું ચિત્ર બનાવ્યું તો તેને ઘણી કાળજીથી સાચવશે તોપણ તેનું આયુષ્ય સો વરસ કે બહુમાં બહુ તો ફોડસો અથવા બસે વરસ સુધીનું અનુમાનથી અણી સકાય છે, અને તેવુંજ ચિત્ર કદાચિત પાપાણ્યાદિ મજબુત પદાર્થ ઉપર ક્યું હશે તો તેનું આયુષ્ય તેનાથી દશ ગણું ગણી સકાય છે પરંતુ તેપણ દર વરસે ઝાંખું પડતું માલુમ પડે છે, અને કવિસૃષ્ટિ તો હજારો લાખો વરસ સુધિ એક રૂપમાં રહી સકે છે. જેમ એક વાદ્મીકમુનીનું બનાવેલું રામાયણ માહાકાવ્ય છે તેને લાખો વરસ થયાં હશે તોપણ હજી સુધી વાંચનારાઓના મનમાં તેની સૃષ્ટિ સંકલનાનો ચિતાર આબેહુબ થાય છે. તેમજ વ્યાસમુનીના બનાવેલા પુરાણ મહાભારતાદિ ઐતિહાસિક ગ્રંથોને હજારો વરસ થયાં છે તોપણ જ્યારે વાંચશું ત્યારે તેના રસનો આવેશ એવોને એવોજ થશે; વળી જો કે બધી રીતે તો નથી કહી સકતો તોપણ એક રીતે તો ઇશ્વર સૃષ્ટિ કરતાં પણ કવિ સૃષ્ટિ વખાણવા લાયક છે. કેમકે ઇશ્વર સૃષ્ટિ એ ચિત્રકારની સૃષ્ટિ-ની માફક ચલે છે અને કવિ સૃષ્ટિ હમેશાં અચલ છે. યુગાંતરમાં થયેલા વા-દ્મીક, વ્યાસ વિગેરે માહા મુનીઓનું સામર્થ્ય તો અવર્ણનીયજ છે. તો પણ ક-લિયુગમાં પ્રાચીન વખતમાં થઈ ગયેલા કાલીદાસ, બાણ, ભવભૂતિ, ભોજ, જયદેવ, જગન્નાથ વિગેરે મહાપંડિત કવિઓનાં રચેલાં કાવ્ય વાંચનારાઓને આજ સુધી એક સરખો અદ્ભુત આનંદ આપે છે, હવે જીવે કે જેને સર્વ માહા કવિઓએ કવિ ચક્રવર્તી, એવી પદ્ધિ આપી છે, એવા સર્વોત્તમ જય-દેવ કવિરાજનું બનાવેલું ગીતગોવિંદ મહાકાવ્ય કે જેની અંદર ફક્ત શ્રી રાધા કૃષ્ણની લીલા વર્ણવેલી છે. પરંતુ તેમાં તેણે શું ખુબી મુકેલી છે કે જેનું વર્ણન મુખ્યથી કહી સકાતું નથી. માટે જે કાવ્યના રસને સમજનારા રસિક શ્રોકો હશે તે વાંચીને પોતાના મનમાં તેનો અદુભવ ગમ્ય આનંદ લેશે. અત્ર

એટલુંજ કહેવાનું જરૂર છે જે શ્લોક અધરસ્યમધુરિમાણંકુચકાઠિન્યંદશો
 શ્રતૈક્ષ્ણ્યંચાકવિતાયાઃપરિપાકંહ્યનુભવરાસિકોવિજાનાતિ ॥૧॥ ॥ અર્થ ॥
 અધરની મધુરતા, કુચનું કઠિનપણું, દૃષ્ટિની તીક્ષ્ણતા અને કવિતાને
 પરિપાક, એ અનુભવ રસિક પુરૂષ જાણે છે. માટે એવિષે વધારે લખવું
 જરૂર નથી.

આ કાવ્યમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનો શૃંગાર વર્ણવેલો છે. જેથી તેના તાત્પર્ય-
 ર્થને ન સમજીને કેટલાએક લોકો તેને શૃંગારી કાવ્યમાં ગણી કાઢે છે. એટ-
 લુંજ નહીં પણ ઇશ્વરનેવિષે અધટિત સભાવના કરે છે પરંતુ એ તેઓની
 ધાણીજ ભૂલ છે કારણકે રાધાકૃષ્ણ એ શું વસ્તુ છે એ બાબત પ્રથમ સમજવી
 જોઈએ, રાધાજી વિગેરે ગોપીયો શ્રુતિ રૂપ છે અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા
 પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ ઇશ્વર છે માટે શ્રુતિઓની સાથે ઇશ્વરનો અખંડિત વિ-
 હાર અલ્પનિશ બન્યો રહે છે. આ લોકમાં કેવળ ભક્તજનના અનુગ્રહને
 માટેજ ઇશ્વરે શરીર ધારણ કરીને પોતાની લીલા બતાવી છે. આ વિશે વધારે
 લખીએ તો ઘણું લંબાણ થાય માટે સારાંશ આટલોજ સમજવાનો છે જે
 ઇશ્વરનેવિષે સ્નેહ રાખ્યો તે કેવો રાખ્યો અને કેવા સ્નેહથી ઇશ્વર ભક્તને
 આધીન થાય છે એ બાબત દર્શાવવા માટે આ કાવ્યનો તાત્પર્યાર્થ છે.

આ કવિ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં ગુરૂ પાસેથી પંદર દિવસનું અ-
 ધ્યયન એકી વખતે ધારણ કરી લેતા જેથી તેનું બીજું નામ પક્ષધર મિત્ર
 એવું પડ્યું છે. શ્રીજગન્નાથ પાસે કિંદુબિલ્વ નામે એક ગામ છે ત્યાં
 એમનો જન્મ થયો છે. એ મિત્ર કહેવાય છે માટે જાતે કન્યાકુળજ આ-
 હાણ હશે, એવું લૌકિક અનુમાન છે. એ કવિરાજ વૈષ્ણવ હતા જેથી
 તેની સંતમાલિકામાં ગણના કરી છે. એ કવિની અંધાત્મક વાણી ઘણી
 કોમળ અને મધુર છે તથા શૃંગાર અને કરુણા રસથી ભરપુર છે. પ્રસન્ન-
 રાધવ નામનું એક સુંદર નાટક એમણે કરેલું છે તેમાં સાત અંક છે અને
 તેમાં શૃંગાર, વીર અને કરુણા એ રસ ઘણા અસરકારક મુક્યા છે.
 રાખ્દાલંકાર અને અર્થાલંકાર. એ એમની વાણીનાં સહજ આભૂષણ છે.
 કુવલયાનંદ નામનો એક અલંકારનો અર્થ છે તેની મૂળ કારિકા પણ એમની-
 જ કરેલી છે. એ શિવાય ન્યાયશાસ્ત્રમાં પણ એમના કરેલા કેટલાએક અર્થો છે.

જગન્નાથ ક્ષેત્રમાં કોઈએક અમિહોત્રી આમ્હણને ત્યાં એક ઘણી રૂપાળી
 ન્યાહતી તેનું નામ પદ્માવતી હતું. એ કન્યા જગન્નાથજીને અર્પણ કરવી એવો-
 એ આમ્હણનો વિચાર હતો પરંતુ તેને સ્વપ્નામાં કાંઈક અમત્કાર મળવા ઉપરથી
 ક્તેણે પોતાની કન્યાનાં ત્રિધિપૂર્વક લગ્ન કરીને જયદેવને આપી. તે ઘણી પતિ

વ્રતા અને શ્રીકૃષ્ણને વિષે ભક્તિવાળી હતી. એક વખતે એવો ખતાવ
ખન્ધો કે જ્યદેવ કવિ જે રાજના આશ્રિત હતા ત્યાંના રાજનો અનેવી
કોઈ કારણથી મરણ પામ્યો એટલે તેની સ્ત્રી તેને પછવાડે સતી થઈ ત્યારે
તેની પ્રસન્નાના પ્રસંગમાં પદ્માવતીના મુખમાંથી સહજ રીતે એવું વાક્ય
નીકળ્યું કે, જે ક્ષણમાં પતિનું મરણ સાંભળ્યું તેજ ક્ષણમાં. દેહ છોડવો એ
ઉત્તમ છે. પતિની સાથે શરીરનો દાહ કરીને પ્રાણ ત્યાગ કરવાની જરૂર
નથી. એવું સાંભળતાંજ રાજની સ્ત્રીના મનમાં દ્વેષ આવવાથી તેણે
પદ્માવતીની પરિક્ષા લેવાની તજવીજ કરી. એક દિવસ એવો લાગ આવ્યો
કે જ્યદેવ કવિ ક્યાંક બાહરે ગામ ગયા હતા ત્યારે પાછળથી એવિ ખોરી
વાત ચલાવી જે જ્યદેવ કવિને જંગલમાં વાઘે મારી નાખ્યા. એ વાત
જે ક્ષણે પદ્માવતીના સાંભળવામાં આવી તેજ ક્ષણે તેના પ્રાણ જતા રહ્યા,
પછી જ્યદેવ ઘેર આવીને વિલાપ કરવા લાગ્યા એટલે રાજને ખબર પડી.
અને કારણ પુછી તજવીજ કરવાથી પોતાની સ્ત્રીનો અપરાધ માલુમ પડ્યો.
તે ઉપરથી રાજ મરવાને તૈયાર થયો ત્યારે જ્યદેવ પોતાની સ્ત્રીના શખ પાસે
બેશીને અષ્ટપદીઓ ગાઈને શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી એટલે પદ્માવતીના
શરીરમાં પાછા પ્રાણ આવ્યા. એથી કરીને આ ગીતગોવિંદ માહાકા-
વ્યનો એટલો બધો મહિમા છે જે ફક્ત આનો અર્થ સમજીને પાઠ કરે તોપણ
શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય છે. ત્યારે જે પ્રેમપૂર્વક વિવિધરાગમાં ગાય અને
તેને શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય એમાં શું આશ્ચર્ય.

આમાંની અષ્ટપદીઓ કર્ણાટક દેશના ગવૈયાઓ અનેક રાગમાં ઘણું મ-
નોરંજક ગાય છે. કલિંગ દેશમાં શ્રીકૃષ્ણનો વાર્ષિક મહોત્સવ થાય છે ત્યારે ત્યાં
એવો ચાલ છે કે ત્યાંના લોકો આ અષ્ટપદીઓ ગાઈને આખી રાત્રી જાગરણ કરે છે.

સર વિલિયમ જોન્સ સાહેબે ઇંગ્રેજીમાં આના દરેક શબ્દનો અર્થ
લખીને ઘણું સારું ભાષાંતર કરેલું છે ખીજાં માહારાષ્ટ્ર તથા હિંદિ ભાષામાં
પણ આનાં ભાષાંતર થયાં છે પરંતુ ગુજરાતી ભાષામાં કેઈએ કંઈ હોય એવું
આજ સુધી મારા સાંભળવામાં નથી જેથી ફક્ત ગુજરાતી ભાષા માત્ર
જાણનાર સ્વદેશીયોને આ અદ્ભુત ચમત્કારિક કાવ્યનો અર્થ સમજી સકાય
એટલા વાસ્તે વઢવાણ તામે ગુંદીયાલાના દરબાર સાહેબ સ્વર્ગવાસી કાલા
શ્રીલક્ષ્મીનાં ધર્મપતિ શ્રીબાઈસાહેબજીનાં પરોપકારી પ્રેરણાથી મેં આનું
ગુજરાતી ભાષાંતર કર્યું છે—આ ભાષાંતર સર્વને ઊપયોગી થશે કે કેમ
અને તેની અર્થ સંગતી યથાશાસ્ત્ર મર્યાદાનું સાર થયેલી છે કે કેમ એ બાબતનો
નિશ્ચય કરવાસાર શ્રીમદ્ભલ કુળભુષણ ગોસ્વામી ચિં શ્રી લાલમણિજી
સુત ચિં શ્રીવિક્રમરાયજી માહારાજને પ્રથમ નિવેદન કરીને પછી તેઓ શ્રીની

ખાત્રીપૂર્વક તથા પ્રેમપૂર્વક આજ્ઞાથી મેં આ પુસ્તક છપાવ્યું છે માટે હું નિઃ-
શંકનાથી જિમેદ રાખું છું જે સધળા વૈષ્ણવ લોકો તથા રસિક લોકો ખુશી
થઈ આ ગ્રંથનો અંગીકાર કરીને મારો પરિશ્રમ સફળ કરશે. તથાસ્તુ ॥

પરમ કૃપાલુ ગુરુવર્ય કેવલરામ લીલાધર ગોંડલ સંગ્રામજી સંસ્કૃત પાઠ-
શાળાના શાસ્ત્રીજીની કૃપાથી મેં આ ગ્રંથનું ભાષાંતર પ્રથમજ દરેલું છે.
માટે ભાષાના નિયમમાં કાંઈ જુલ થઈ હોય તો વિદ્વાનો પાસે માફ માગું છું.

ભાઈ શ્રીલાધારામ વાઘજી ગોંડલ એમણે પ્રુફ શોધવામાં મને કેટલી
એક મદદ આપી છે.

આ પુસ્તક બાહર પાડવામાં મદદગાર થયેલા મારા પરમ મિત્રોનાં
નામાક્ષર રત્નોનો આ જગોએ સંગ્રહ કરે છું.

રા. રા. વૈદરાજ બાલાશંકર વિં વિજયશંકર ઉર્ફે બાવાભાઈ ... જાનં-મુંબઈ.

રા. રા. વૈદરાજ ગિરિજાશંકર વિં વિજયશંકર ઉર્ફે બાવાભાઈ. જાનં-પાલીતાણા.

રા. રા. વૈદરાજ કૃપાશંકર વિં હરજીવન ... જાનં-જામનગર—મુંબઈ.

રા. રા. જાદવરાય ત્રિ. હેમતરામ ગુદીયાળાના કારભારી ... જાનં-જામનગર—વઢવાણ.

રા. રા. બાવા વિં જીવરામ પોરબંદર ટયુટર ... ગોંડલ—રાજકોટ કાલેજ.

રા. રા. કવીશ્વર રવિરાજ હમલભાઈ ... મુલી—લીંમડી.

રા. રા. પ્રાણશંકર લક્ષ્મીશંકર ... જાનં-જામનગર—પાલીતાણા.

રા. રા. ભટ હરજીવન શિવશંકર ... દોલ—મુંબઈ.

રા. રા. જટાશંકર નરસીભાઈ દવે ... રાજકોટ.

શેઠ નાનાલાલ નરભેરામ મુનશી ... સુરત—મુંબઈ.

શેઠ દયાળ મુળજી ... મુંબઈ.

વૈદ જટાશંકર નાગજી લીંબડીવાળા ... મુંબઈ.

શુક્લ ભાઈશંકર જમજીવન ... લીંમડી.

વેદમૂર્તિ તુલસીરામ, ગંગારામ ... લીંમડી.

સોની દામોદર ખોડીદાસ ... લીંમડી.

આ પુસ્તક નીચે લખેલી જગોએથી રોકડી કીમતે મળશે

વૈદરાજ વિશ્વનાથ બાવા જામનગરવાળા, વૈદરાજ બાવાભાઈને દવા-
ખાને કાલકાદેવી રસ્તે, ટપાલ હાપીસની જમણી બાજુમાં તથા તેજ દવા-
ખાનાની શાખા નં ૧ ખાંડબજારમાં દયાલ જેરાજના માળામાં ખુદ ભા-
ષાંતર કરતા વૈદ કાનજી વિં માધવજી પાસેથી મળશે અને રાજકોટ રૂદ્ર-
પ્રસાદ ઔષધ શાળામાંથી પણ માસ્તર બાવા જીવરામ પોરબંદર ટયુટર મા-
રફત મળશે. શીવાય ઉપર લખેલા મિત્રો પાસેથી પણ મળશે.

આ પુસ્તકમાં જે નામધારો તથા સદ્ગુણધારી આગતથી
ખાલુક થઇને મદદ આપી છે તેઓનાં શુભ નામનો આંહી સંગ્રહ
કરીને પુસ્તકને સુશોભિત કરે છું.

પ્રત.

નામ.

ગામ.

૧૦ પરમ કૃપાળુ બામાસાહેબ શ્રીમોંધીબા સાહેબ. ગોડલ.

રાજકુમારો

૫	માહારાજ શાહુ છત્રપતિ...	...	...	કેદહાપુર.
૫	કુમારશ્રી અણતસિંહજી	...	...	ધાંગધરા.
૩	કુમારશ્રી મુળુવાળા	...	...	જેતપુર.
૨	કુમારશ્રી ભાવસિંહજી	...	...	ભાવનગર.
૨	કુમારશ્રી રામસિંહજી	...	...	નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી કીરતસિંહજી	...	...	નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી અમરસિંહજી	...	...	વાકાનેર.
૨	કુમારશ્રી શિવસિંહજી	...	...	મુડેટી.
૨	કુમારશ્રી તખતસિંહજી	...	...	વાસણા.
૨	કુમારશ્રી ગંભીરસિંહજી	...	...	પેથાપૂર.
૨	કુમારશ્રી નરસિંહજી	...	...	નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી દિગવિજયસિંહજી	...	...	નાંદોડ.
૨	કુમારશ્રી કાળુભા	...	...	મીણાપુર
૨	કુમારશ્રી બાળુભા તથા ભાવુભા	...	...	ગોંડલ
૨	કુમારશ્રી સુરસિંહજી	...	...	જિતેલીયા
૨	કુમારશ્રી વિજયસિંહજી	...	...	પોરબંદર.
૨	કુમારશ્રી બાવાવાળા	...	...	વડીયા
૨	કુમારશ્રી મુળવાળ	...	...	કોટડા
૨	કુમારશ્રી હમીરસિંહજી તથા જેઠીજી	...	...	વીરપુર
૨	કુમારશ્રી અખેરાજી	...	...	વળા
૨	કુમારશ્રી રાણીગખાયર	...	...	જસદણ
૨	કુમારશ્રી ગીગાવાળા	...	...	અગસરા
૨	કુમારશ્રી તખતસિંહજી	...	...	માણસા
૨	કુમારશ્રી સુરસિંહજી	...	...	લાડી
૧	કુમારશ્રી વિજયસિંહજી	...	...	લાડી.

૧	કુમારશ્રી રાગકેલીલા ...	...	...	...ડેડાણ.
૧	કુમારશ્રી દાનસિંહજી ...	...	...	...લાખણકા.
૧	કુમારશ્રી લખુલા ...	...	...	...ભાનનગર
૧	કુમારશ્રી દીપસિંહજી ...	...	...	...ગવરીદડ.
૧	કુમારશ્રી રાણિંગવાળા ...	...	...	...મેઢરડા.

શુદ્ધરથા.

૨	શેઠ દયાળ મુળજી ...	...	...	...મુંબઈ.
૨	શેઠ નાનાલાલ નરભેરામ—મુનશી	...	...	...
૨	નારાયણદાસ રામદાસ ...	...	...	...
૧	શેઠ લાલમલ મોટુમલ.	...	...	...
૧	શેઠ કરસનદાસ મુળજી.	...	...	...
૧	શેઠ ત્રિભુવનદાસ આણંદજી	...	...	...
૧	શેઠ હેમરાજ નારાયણજી...	...	...	...
૧	શેઠ રંગીલદાસ હરીલાલ...	...	...	...
૧	દકર મોનજી મેઘજી ...	...	...	...
૧	શા. છોટાલાલ પ્રાણલાલ...	...	...	...
૧	દા. હરીદાસ જોરામ ...	...	...	...
૧	દા. રતનશી લાલજી ...	...	...	...
૧	શેઠ વેલજી વિશરામ ...	...	...	...
૧	દાકર દેવકરશન અંબારામ	...	...	...ગોંડલ
૧	કસારા મુળયંદ માવજી...	...	...	...ગોંડલ
૧	સોની દામોદર જોડીદાસ...	...	...	...સાંખડી

॥ શ્રી ॥

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

અથ શ્રીગીતગોવિંદ મહાકાવ્ય ભાષાંતર.

—:૦:—

અથ શ્રી રાધાકૃષ્ણે એકાંતનેવિષે કરેલી કીડાના વર્ણનમય શ્રીગીત-
ગોવિંદ નામના પ્રખ્યાત રચનાર અને તેમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનું સર્વોત્તમપણું
માનનાર શ્રી જયદેવ નામના કવિરાજ, તમાલ વનના અંધારાના સમૂહ-
મય કુંજગૃહથી બાહર ગયેલાં શ્રી રાધાકૃષ્ણને તેજ કુંજગૃહની અંદર પ્રવેશ
કરવાને માટે કહેલું શ્રી રાધાજીની સખીનું વચન સંભારતાં; તેવાજ રૂપમાં
મંગળાચરણ કરે છે. કારણ કે તેજ વર્ણનમય આ પ્રખ્યાત છે માટે
મંગલરૂપજ છે.

॥ શ્લોક ॥ મૈથૈર્મેદુરમંવરંવનમુવઃશ્યામાસ્તમાલદ્રુમૈર્નક્તંભીરુર
યૈત્વમેવતાદિમંરાધેઘૃદંપ્રાપય ॥ इत्यनंदनिदेशतश्चालितयोःप्रत्यञ्च
कुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहःकेलयः ॥૧॥

અર્થ—હે સખિ રાધિકા! આગલી રાત્રિમાં તમને તજીને બીજી સ્થિતિ-
ની સાથે નૃસિંહારકરવાથી બીર, એટલે તમે જેના ઉપર બહુ નાયિકાના પતિ-
પણાનો આરોપ મુકેલો છે જેથી શકિત થયેલા આ કૃષ્ણને તમેજ કુંજગૃહમાં
લઈ જાઓ અથવા ત્વમેવઘૃદંપ્રાપય એટલે તમેજ આને ગૃહસ્થ કરો અથવા
તમેજ આની સ્ત્રી થાઓ કહ્યું છે જે, નગૃહગૃહમિત્યાહુર્ગૃહિણીગૃહમુચ્યેત
રહેવા માટે જે ઘર છે તેજ ઘર એમ કહેવાતું નથી, સ્ત્રી છે તેજ ઘર કહે-
વાય છે, (એથી સખીએ નમોક્તિપૂર્વક આશિષની સૂચના કરી) તમે કહેશો
જે આ અજવાળી રાત્રિમાં હું કુળવાનની પુત્રી કેવી રીતે આને કુંજ
ગૃહમાં લઈ જઈ શકું. (એવી શંકા થતી હોય તો જુઓ) વાદળાંઓથી
આકાશ ઘણું ઘણું ઢંકાય ગયું છે લમણનાં વૃક્ષોથી વનની ભૂમિ શ્યામ ઘણું
ગમેલી છે. ચંદ્ર અસ્ત થવાનો વખત છે જેથી રાત્રિ પણ અંધારી છે, યો-

તરફથી અંધારાનો પ્રવેશ થવાથી તમને કોઈ પણ જોઈ શકશે નહીં, એટલે કાંઈ પણ શંકા ન કરવી. એવી રીતે ખુશીને ઉપજવનારી સખીની આ-
જ્ઞાથી આલેલાં રાધા અને માધવ તેમની યમુનાજીના કાંઠાઉપર કુંજગૃહમાં થયેલી એકાંતની કીડા જ્ય પામે છે.

આવી રીતે સમગ્ર અંધના વર્ણનમય મંગલાચરણની ગર્ભિત સૂચના કરતાં ઉપરથી શ્રી નંદરાયજીનું શ્રી રાધાજી પ્રત્યે કહેવું ખતાવે છે કે, વાદળાંઓથી આકાશ ઘાટું થઈ ગયું છે. તમાલનાં વૃક્ષોથી વનની ભૂમિ શ્યામ થઈ ગયેલી છે. રાત્રિ અંધારી છે અને આ કૃષ્ણ પણ બીર છે એટલે એકલો જઈ શકતો નથી, માટે હું રાંવા! તુંજ આને ઘર સુધી પોચાડી આવ્ય. એવી નંદરાયજીની આજ્ઞાથી આલેલાં રાધા અને માધવની શ્રીયમુના-
જીને કાંઠે દરેક કુંજવાળા વૃક્ષોની નીચે થયેલી એકાંતની કીડા જ્ય પામે છે. આ ઠેકાણે જ્યંતિ એ શબ્દ આશીર્વાદાત્મક છે અને તેણેકરીને નમસ્કારનો પણ આક્ષેપ થાય છે. શ્રી રાધામાધવની એકાંત કીડા. એ આ અંધમાં પ્રતિપાદ્ય વસ્તુનો નિર્દેશ કરેલો છે. એવી રીતે ત્રણ પક્ષેકરીને અંધનું મહાકાવ્યોમાં મુખ્યત્વ થાય છે, જેમકે કાવ્યાદર્શમાં કહ્યું છે જે. સર્ગબંધોમહાકાવ્યમુચ્યતે તસ્યલક્ષણં ॥ આર્શીર્નમસ્ક્રિયાવસ્તુનિર્દેશોવાષિતન્મુખં ॥ જેમાં સર્ગબંધ હોય તે મહાકાવ્ય કહેવાય છે, અને આશીર્વાદ, નમસ્કાર અને વસ્તુનિર્દેશ એ જેના આરંભમાં હોય છે તે તેનું લક્ષણ કહેવાય છે. ॥૨॥

એવી રીતે પ્રથમ શ્લોકમાં મંગળાચરણદ્વારાએ સૂચવેલી કીડાની સ્ફુર-
ણાથી પ્રાપ્ત થયેલા આનંદમાં અંતઃકરણ મગ્ન હોવાને લીધે દયાલુ, અને આ-
ધુનિક ભક્તજનને પરવશ થયેલા કવિરાજ, કીડાને પ્રકટ કરવા સાઈ પ્રખંધનું અનુસંધાન કરતાં અને તેમાં પોતાના સામર્થ્યનું પ્રયોજન ખતાવતાં *સ્વનામ ગ્રહણપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા લેછે.

વાગ્દેવતાચરિતચિત્રિતચિત્તસંધ્યાપદ્યાવતીચરણચારણચક્રવર્તી ॥

શ્રીવાસુદેવરતિકેલિકથાસમેતમેતંકરોતિજયદેવકવિઃપ્રબંધં ॥૨॥

અર્થ—જેનું ચિત્તરૂપી ઘર સરસ્વતીનાં ચરિત્રોએ કરીને ચિત્રિત છે. અને જે પદ્યાવતી નામની પોતાની સ્ત્રીના ચરણનું સેવન કરવામાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એવા જયદેવ કવિ, શ્રીવાસુદેવની રતિ કીડાની કથાસહિત આ પ્રખંધ કરેછે. (અથવા) વાગ્દેવતા એટલે વર્ણન કરવાને પ્રાપ્ત થયેલી પોતાની કીડામય વાણીની અધિષ્ઠાતૃ દેવતા; શ્રીકૃષ્ણ તેનાં ચરિત્રોએકરીને જેનું ચિત્તરૂપી ઘર ચિત્રિત છે, અને પદ્યાવતી એટલે પદ્ય જેના હાથમાં છે.

એવાં શ્રીરાધાજીના ચરણકમળનેવિષે નૃત્ય કરવામાં જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એવા જયદેવ કવિ, શ્રીવાસુદેવની રતિકીડાની કથા સહિત આ પ્રબંધ કરે છે. આથીકરીને પોતાની માનસિક વૃત્તિ શ્રીકૃષ્ણનેવિષે તત્પર છે. અને કાવ્યિક વૃત્તિ શ્રીરાધાજીને વિષે તત્પર છે. એમ જણાવે છે ને તેણેકરીને તે અંથ કરવામાં પોતાની યોગ્યતા બતાવે છે. ॥ ૨ ॥

એવી રીતે અંથ કરવામાં પોતાની યોગ્યતા દર્શાવીને પોતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રયોજન સિદ્ધ થયું એટલે હવે અધિકારી જાણવાની જરૂર છે. કદાચિત્ લદ્દયને વિનોદ ન કરાવવાથી મંદપુરુષો આ અંથમાં શ્રદ્ધા ન રાખે તો તેવા અધિકારીઓનો વિચાર કરતાં અધિકારીઓનેજ કહે છે.

યદિહરિસ્મરણેસરસંમનોયદિવિલાસકલામુકુતૂહલં ॥ મધુર કોમલકાંતપદાવલિશૃણુતદાજયદેવસરસ્વતીં ॥ ૩ ॥

અર્થ—હરિના સ્મરણ કરવામાં જે તારૂં મન રસવાળું હોય અને રાસ કુંજદિ લીલાની ચાતુરી તથા મનને હરનારી ચેષ્ટાઓનેવિષે જે તારૂં મન આશ્રયવાળું હોય તો મધુર, કોમલ અને મનોહર એવાં પદની જેમાં પકિત છે એવી જયદેવની વાણી સાંભળ, નહીં તો નહીં. આંહી એકવચનેકરીને નીરસ અધિકારીને બેદરકારપણું સૂચવે છે. અધિકારીઓમાં પણ કેટલાએક તો ફક્ત સ્મરણ માત્રમાંજ રાજી રહે છે, અને કેટલાએક રાસકુંજદિ લીલાને જોવાથીજ રાજી થાય છે. માટે આ ઠેકાણે કવિએ બંને પ્રકારના અધિકારીઓનું એકવચનેકરીને ઉપાદાન કરેલું છે. ॥ ૩ ॥ (એટલાં પદોએકરીને અંબ અભિધેય પ્રયોજન અને અધિકારી એ બતાવ્યાં હવે બીજાનાં કાવ્યો કરતાં પોતાના કાવ્યની પ્રાઠી બતાવે છે.

**વાચઃપલ્લવયત્યુમાપતિધરઃસંદર્ભશ્રુદ્ધિગિરાંજાનીતેજયદેવ
एवशरणःश्लाघ्योदुरूहद्रुते ॥ શૃંગારોત્તરસત્પ્રમેયરચનૈરાચાર્ય
गोवर्धनस्पर्धाकोपिनाविभ्रुतः श्रुतिधरोद्योयीकविश्मापतिः ॥૪॥**

અર્થ—ઉમાપતિધર નામના કવિ ફક્ત વાણીનોજ વિસ્તાર કરી જાણે છે, માત્ર વાણીને કાવ્યના ગુણથી યુક્ત કરે છે અર્થાત્ એમાં પણ પક્ષવ-આહી દોષ છે. શરણ નામના કવિ દુર્બોધ કાવ્યની શીઘ્ર રચના કરવામાં વખાણવા લાયક છે પણ તેમાં પ્રાસાદાદિક ગુણ આવતો નથી. જેમાં શૃંગાર રસ શ્રેષ્ઠ છે એવા નાયક નાયિકાનાં વર્ણનમય રચના કરવામાં આચાર્ય ગોવર્ધન નામના કવિની સ્પર્ધા કરનાર કોઇ પણ સાંભળ્યો નથી તોપણ તે

ખીજી રસોનું આખેહુમ વર્ણન કરી શકતા નથી. ઘોયી નામના કવિરાજ એક-
વાર સાંભળવાથીજ અંથાદિનું ધારણ કરવામાં પ્રસિદ્ધ છે પણ તે પોતે કાવ્ય
કરી શકતા નથી. અને ગુણાલંકારયુક્ત વાણીના પ્રબંધનીશુદ્ધિને તો જ્યદેવ
કવિજ નાજો છે. ધારણ કે કેવલ ભગવત્ગુણનુંજ વર્ણન કરે છે અથવા
કાકૂતિથી દૈન્યોક્તિ જાણાવે છે જે ગુણ અને અલંકારયુક્ત વાણીના
પ્રબંધની શુદ્ધિને શું જ્યદેવ કવિજ નાજો છે. નહી ખીજી પણ નાજો છે.
જીઓ ઉમાપતિધર કવિ વાણીના અનેક તરેહથી વિસ્તાર કરી નાજો છે. રાસણ
કવિ પણ દુર્બોધ કાવ્યની શીઘ્ર રચનામાં વખાણવા લાયક છે. જેમાં શૃંગાર
રસ શ્રેષ્ઠ છે એવા નાયક નયિકાનાં વર્ણનમય રચના કરવામાં આઆય ગોવધન
કવિની સ્પર્ધા કરનાર કોઈ પણ સાંભળ્યો નથી. ઘોયી કવિરાજ પણ એકવાર
સાંભળવાથીજ અંથાદિનું ધારણ કરવામાં પ્રસિદ્ધ છે. એટલે જેની સ્મરણ
શક્તિ ધણીજ છે. જે કે કવિ પોતાનો દીનતા બતાવવા સાર કાકૂતિથી
અર્થાંતર સૂચવે છે; તોપણ સરસ્વતી તો પહેલા અર્ધનેજ પ્રમાણ કરે છે. ॥૪॥

હવે શ્રીરાધાકૃષ્ણની કીડાઓ સર્વોત્કૃષ્ટ છે એમ પ્રતિપાદન કરવા
સાર પ્રથમ ખીજીસાદિ રસોનું અને શૃંગારરસનું અંગંગિભાવપણું કહે
છે, શૃંગારરસ અંગી છે અને ખીજી ખીજીસાદિરસો તેનાં અંગ છે;
માટે પ્રથમ ખીજીસાદિ રસોના અધિષ્ઠાતૃદેવતાઓ મત્સ્ય કૂર્મ આદિ અવતા-
રોનું વર્ણન કરીને મુખ્ય અંગી અને ઉજ્જવલ એવા શૃંગારરસના અધિ-
ષ્ઠાતા અવતારી શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ નાયકમાં શિરોમણીપણું પ્રતિપાદન કરતાં
એવાજ અભિપ્રાયથી કવિ સર્વ અવતારાત્મક પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરેછે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ માલવગૌડરાગે રૂપકતાલેષ ગીયતે ॥

૧માલવ ગૌડરાગમાં અને રૂપકતાલમાં ગવાય છે.

પ્રલયપયોધિજલે દૃતવાનસિવેદં ॥ વિહિતવહિષ્ચરિત્રમસેદં ॥

૧ માલવરાગનું લક્ષણ. શ્લોક. નિતંબિનીચુંચિતવકત્રિંબઃશુકદ્યુતિઃ
કુંડલવાન્મમસઃ સંગીતશાલાંપ્રવિશન્મદોષેમાલાધરોમાલવરાગરાજઃ॥ ૧॥
અથ—સ્ત્રિયોયે જેના મુખરૂપી મિમ્બનુ ચુંબન કરેલુંછે પોપટના જેવી
જેની કાંતિછે જેણે કાનમાં કુંડલ ધારણ કરેલાંછે એવો મદોન્મત્ત થયેલો
અને પ્રદોષસમયે સંગીત શાલામાં પ્રવેશ કરનાર તથા માળાને ધારણ કરનાર
માલવનામનો રાગ, રાગનો રાજ છે.

કેશવધૃતમીનશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૧૦ ॥ ૧ ॥ સિતિરતિવિપુલ
તરે તવતિષ્ઠિતિષ્ઠે ॥ ધરણિધરણકિણચક્રગરિષ્ઠે ॥ કેશવધૃતકચ્છપ
રૂપજયજગદીશહરે ॥ ૨ ॥ વસતિ દશનશિશ્વરે ધરણિતવલગ્રા ॥
શશિનિકલંકકલેવનિમગ્રા ॥ કેશવધૃતસૂકરરૂપજયજગદીશહરે ॥
૩ ॥ તવકરકમલવરે નાભમદ્રુતશૃંગ ॥ દલિતહિરણ્યકશિપુતનુ
ભુંગ ॥ કેશવધૃતનરહરિરૂપજયજગદીશહરે ॥ ૪ ॥ છલયાસિવિક્રમણેવ
લિમદ્રુતવામન ॥ પદનખનીરજનિતજનપાવન ॥ કેશવધૃતવામનરૂ-
પજયજગદીશહરે ॥ ૫ ॥ ક્ષત્રિયરુધિરમયેજગદપગતપાપ ॥ સ્તપયસિ
પયસિશમિતભવતાપ ॥ કેશવધૃતભૃગુપતિરૂપજયજગદીશહરે ॥ ૬ ॥
વિતરસિદિશ્ચુરણેદિક્પતિકમનીય ॥ દશમુખમૌલિર્બલિરમણીય ॥
કેશવધૃતરામશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૭ ॥ વહન્નિવપુષિવિશદેવ
સનંજલદામં ॥ હલહતિભીતિમિલિતયમુનામં ॥ કેશવધૃતહલધરરૂપ
જયજગદીશહરે ॥ ૮ ॥ નિંદસિયજ્ઞવિધેરહહ શ્રુતિજાતં ॥ સદ
યહૃદયદર્શિતપશુધાતં કેશવધૃતબુદ્ધશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૯ ॥
સ્લેષ્છનિવહનિધનેકલયસિકરવાલં ॥ ધૂમકેતુમિવકિમપિકરાલં
કેશવધૃતકલ્કિશરીરજયજગદીશહરે ॥ ૧૦ ॥ શ્રીજયદેવકવેરિ
દમુદિતમુદારં ॥ શૃણુસુખદંશુભદંભવસારં કેશવધૃતદશવિધરૂપ
જયજગદીશહરે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — જોજો ૧ મત્સ્યનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! પ્રત્ય
વખતમાં સમુદ્રના જળમાં જોઈ ન થાય એવી રીતે પૃથ્વી રૂપી વહાણની
રચના કરીને વેદને ધારણ કરનાર તમે છો. માટે હે જગતના ઇશ, હે હરિ,
જય પામો. ॥ ૧ ॥ જોજો ૨ કચ્છપનું ૩૫ ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ,
હમેશાં પૃથ્વીને ધારણ કરવાથી જેમાં ડાળનાં ચક્રો પડી ગયેલાં છે એવા
ધણા વિસ્તારવાળા તમારા પૃષ્ઠપર પૃથ્વી રહેલી છે. માટે જગતના ઇશ,
હે હરિ! જય પામો. ॥ ૨ ॥ જોજો ૩ વરાહનું ૩૫ ધારણ કરેલું છે એવા હે

૧ મત્સ્યાવતાર ખીખતસરસના અધિષ્ઠાતા છે. ૨ કૃમાવતાર અદ્રમુત
રસના અધિષ્ઠાતા છે. ૩ વરાહાવતાર ભયાનક રસના અધિષ્ઠાતા છે.

કેશવ! તમારી દાઢના અમ્મભાગમાં પૃથ્વી લાગી રહી છે તે જાણીએ ચંદ્રમાં
મગ્ન થયેલી કલ્પકની કલા શોભતી હોય નહીં થું એવી શોભે છે; માટે
જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૩ ॥ જેણે યનસિંહનું રૂપ ધારણ
કરેલું છે એવા હે કેશવ! તમારા હસ્તકમલમાં નખરૂપી શિખર રહેલું છે
જેણેકરીને હિરણ્યકશિપુ નામના દંતના શરીરરૂપી ભયરો ચીરાઈ ગયો છે
એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૪ ॥ જેણે પંચામન રૂપ ધારણ
કરેલું છે એવા હે કેશવ! અદ્ભુત વામન! તમે ત્રણ પગલાં ભરીને રાજા
બલિને છેતર્યો છે, ને તમારા ચરણ નખમાંથી નીકળેલાં ગંગાજી મનુષ્યને સ્વિ-
ત્ર કરે છે એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો. ॥ ૫ ॥ જેણે પૃથ્વીપતિ
(પરશુરામ) નું રૂપ ધારણ કરેલું છે, એવા હે કેશવ! તમે ક્ષત્રિયોના શ્વિર
વાળાં જાતમાં જગતને સ્નાન કરાવો છો ને જેથી તેને નિષ્પાપ કરીને સંસાર-
રના તાપનું શમન કરો છો એવા જગતના ઇશ, હે હરિ, જય પામો. ॥ ૬ ॥
જેણે પરામચંદ્રનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ, તમે રણસંગ્રામમાં
દશ દિશાઓમાં દશ દિક્પાલને ઇચ્છિત રાવણનાં દશ માથાંનું સુંદર અલિદાન આ-
પેલું છે. એવા જગતના ઇશ હે હરિ! જય પામો. ॥ ૭ ॥ જેણે અલભદ્રનું શરીર ધાર-
ણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! હલના પ્રહારથી ભય પામીને એકઠાં થયેલાં યમુન્દ્રજના
જળના સરખો અને મેઘના સરખો જેનો વર્ણ છે એવું શ્યામ વસ્ત્ર તે તમે,
તમારા ઘોળા શરીરને વિષે ધારણ કરો છો એવા જગતના ઇશ! હે હરિ! જય પામો.
॥ ૮ ॥ જેણે બુદ્ધનું શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ, જેમાં પશુનો વધ
દેખાડેલ છે એવી યજ્ઞવિધિની શ્રુતિઓના સમૂહરૂપ વેદની તમે નિંદા કરો-
છો આશ્ચર્ય છે કે વેદ વિધિના પ્રવર્ત્તાવનાર તમે તેજ વેદની નિંદા કરો છો; માટે
જેનું તદ્દય દયાસહિત છે એવા જગતના ઇશ, હે હરિ! જય પામો ॥ ૯ ॥
જેણે ૧૦૬૬૬ શરીર ધારણ કરેલું છે એવા હે કેશવ! મ્લેચ્છના સમૂહને
નાશ કરવા સાર તમે ખર્જ ધારણ કરેલો છે તે જાણીએ કાંઈ એવો ભયંકર
ધૂમકેતુ જિગ્યો હોય નહિં થું એવો દેખાય છે એવા જગતના ઇશ હે હરિ! જય-
પામો ॥ ૧૦ ॥ એવી રીતે જેણે દશ પ્રકારનાં રૂપ ધારણ કરેલાં છે. એવા

(૪) નરસિંહાવતાર વાત્સલ્ય રસના અધિષ્ઠાતા છે. (૫) વામનાવતાર સખ્ય-
રસના અધિષ્ઠાતા છે. (૬) પરશુરામાવતાર રૌદ્રરસના અધિષ્ઠાતા છે. (૭)
રામાવતાર કરુણારસના અધિષ્ઠાતા છે. (૮) અલભદ્ર હાસ્યરસના અધિષ્ઠાતા
છે. (૯) બુદ્ધાવતાર શાંતરસના અધિષ્ઠાતા છે. (૧૦) કલ્કાવતાર વી-
રરસના અધિષ્ઠાતા છે.

હે કેસવ. હે જગતના ઇશ હે હરિ! જયપામો. ક્રવિ અધિકારી ભક્તજનને કહે છે કે, જે બિહાર અને સુખને દેનારૂં તથા કલ્યાણને આપનારૂં અને સંસારમાં સાર રૂપી એવું શ્રીજયદેવનું કહેવું છે તે સાંભળો. ॥ ૧૧ ॥

એવી રીતે પ્રત્યેક અંગ રસના અધિષ્ઠાતા અવતારોનું વર્ણન કરીને છેવટે અંગીરસના અધીશ શ્રીકૃષ્ણને દશ અવતાર રૂપ માનીને સ્તુતિ કરે છે.

વેદાનુદ્ધરતેજગન્નિવહતેભૂગોલમુદ્વિભ્રતેદૈત્યાન્દારયતેષલિ
છલ્લયતેક્ષત્રક્ષયંકુર્વતે ॥ પૌલસ્ત્યંજયતેહલંકલયતેકારુણ્યમાતન્વતે
મ્લેચ્છાન્મૂર્છયતેદશાકૃતિકૃતેકૃષ્ણાયતુભ્યંનમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—વેદનો બિહાર કરનાર, જગતને ધારણ કરનાર, પૃથ્વીના ગોળને દાઢ ઉપર રાખનાર દૈત્યોને ચીરનાર બલિરાજને છળનાર, ક્ષત્રિયોનો ક્ષય કરનાર, રાવણને જીતનાર, હલને ધારણ કરનાર, દયાનો વિસ્તાર કરનાર, મ્લેચ્છોને મૂર્છા પમાડનાર. એવીરીતે દશ આકૃતિને (અવતારને) ધારણ કરનાર હે શ્રીકૃષ્ણ! તમને નમસ્કાર કરું છું ॥૬॥

આથીકરીને શ્રીકૃષ્ણનું સર્વ નાયકનાં શિરોમણિપણાનું પ્રતિપાદન કર્યું હશે ધીરોદાતાદિ ચાર પ્રકારના નાયકના ગુણના સમુદાયેકરીને સર્વોત્કર્ષના આપિર્ભાવની પ્રાર્થના કરે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ ગુર્જરીરાગે નિઃસારુકતાલે ચ ગીયતે ॥

ગુર્જરી રાગ અને નિઃસારુક તાલમાં ગવાય છે.

શ્રિતકમલાકુચમંડલ ધૃતમુંડલ ॥ કંઠલલિતવનમાલજય
જયદેવહરે ॥ ૧ ॥ દિનમણિમંડલમંડનભવચંડન ॥ મુનિ
જનમાનસહંસજય ॥ ૨ ॥ કાલિયવિષધરગંજનજનરંજન ॥

ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ. શ્લોક. ક્યામા મુકેશીમલયદ્રુમાણાં મૃદૂહ
સત્પહ્લવતલ્પયાતાં ॥ શ્રુતઃસ્વરાણાંદધતીવિભાગંતંત્રામુત્વાદક્ષિણગુર્જરીયાં ॥
અર્થ—જેની સોળ વર્ષની અવસ્થા છે, ચંદનના સુંદર કુપળિયાની શય્યા તરફ
જેની મર્તિ છે, જે શ્રુતિયોના સ્વરોનો વિભાગ કરે છે અને વીણા તરફ જેનું મુખ
છે એવી સુંદરકેશવાળી દક્ષિણ દેશમાં પ્રસિદ્ધ ગુર્જરી નામની રાગણી છે.

યદુકુલનલિનદિમેશજય૦ ॥૩॥ મધુમુરનરકવિનાશમંગલકાશ
નણ ॥ મુરકુલકેલિનિદાનજય૦ ॥૪॥ અમલકમલદલલોચન
મવમોચનણ ॥ ત્રિભુવનભુવનનિધાનજય૦ ॥૫॥ જનકસુતાકૃત
મૂષણજિતદૂષણ ॥ સમરશમિતદશકંઠજય૦ ॥૬॥ અભિનવજ
લપ્પરસુંદરવૃતમંદરણ ॥ શ્રીનુલ્લસંદ્રચકોરજય૦ ॥૭॥ તવચરણેપ
તિતાવયમિતિભાવયણ ॥ કુલકુશલંપ્રણતેષુજય૦ ॥૮॥ શ્રીજયદેવ
કવેગિદંકુલતેષુદયે ॥ ગલમુજ્વલગીતજયજયદેવહરે ॥૯॥

અર્થ — જ્યેષ્ઠ લક્ષ્મીજીના સ્તનમાં ડાળેલો આશ્રવ કરેલો છે જ્યેષ્ઠ કાનમાં
કંડાળ ધારણ કરેલો છે, અને કંઠમાં સુંદર વનમાળા ધારણ કરેલી છે; એવા હે દેવ!
હે હરિ! તમે જય પામે જય પામે ॥ ૧ ॥ (આ ઠેકાણે હર્ષ પુનરક્રિત છે) સૂર્ય
મંડળને શોભાવનારા, સંસારનો નાશ કરનારા, મુનિજનોના મનરૂપી સરોવરમાં
હસરૂપી એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામે. ૨ ॥૨॥ કાલિયનાગનો કંડ કરનારા
અને નિજજનનું રંજન કરનાર, યદુકુળરૂપી કમલને પ્રકાશિત કરનાર સૂર્ય રૂપી
એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે ॥૩॥ નિર્મલ કમલપત્ર સરખાં જેનાં
નેત્ર છે એવા અને જન્મ બંધનથી મુકાવનારા, ત્રણ હ્રુવનંતી ઉત્પત્તિના કારણ
રૂપ એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે ॥ ૪ ॥ જનકની પુત્રી સીતા
જીએ જેને શોભાવેલા છે જ્યેષ્ઠ ખર દૂષણ નામના રાક્ષસ જીતેલા છે, અને રણસં-
ગ્રામમાં રાવણનો નાશ કરેલ છે, એવા હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે ॥ ૫ ॥
નવીન મેઘ સરખો સુંદર જેનો વર્ણ છે જ્યેષ્ઠ સમુદ્ર મધન વખતે મંદરાચલ
પર્વતને ધારણ કરેલો છે, એવા લક્ષ્મીજીના મુખરૂપી ચંદ્રને વિષે લોભાયેલા
ચક્રાર રૂપી હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે. હે શ્રી કૃષ્ણ! તમે એમ
જાણો; કે અમે તમારા ચરણકમળમાં પડ્યા છઠ્ઠાએ મારે નમ્ર એવા બક્ષા-
જનોનું તમે કૃપા કરો. અને હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે ॥ ૮ ॥
આ શ્રીજયદેવ કવિનું રચેલું મંગળ અને ઉન્નવળ એવું ગીત હર્ષને ઉત્પન્ન
કરે છે; હે દેવ! હે હરિ! જય પામે જય પામે ॥ ૯ ॥

એવી રીતે પ્રાર્થના કરીને શ્રીકૃષ્ણને વિષે સામાન્ય નાયકપણાના
ગુણ કહીને હવે વિશેષ નાયકપણાના ગુણ કહેતાં શ્રેતાજનને આશિષ
આપે છે:—

પદ્માપયોધરતટીપરિરંભલગ્નકાશ્મીરમુદ્રિતમુરોમધુસૂદનસ્ય ॥

ઘ્યક્તામુરાગમિવસ્વેલદનંગસ્વેદસ્વેદાંબુપૂરમિવપૂરયતુપ્રિયંવઃ ॥૧॥

અર્થ— શ્રીરાધાજીના સ્તનના પ્રાંત ભાગનું આલિંગન કરવાથી ચોટી ગયેલા કેશરેં કરીને ચિન્હવાળું અને એથીકરીનેજ કીડા કરનાર કામદેવના પરિશ્રમથી થયેલા જલના પ્રવાહવાળું તે અંદર ન સમાતા એવા પ્રિયાના અનુ-રાગને બાહર દેખાડતું હોય નહિ શું? એવું સુશોભિત શ્રીમધુસૂદનનું ઉર-સ્થળ તમારું મનોવાંછિત પૂર્ણ કરે ॥ ૮ ॥

હવે રાસકોડાના વર્ણનમાં ઉપયોગી નાયકના ગુણ વર્ણન કરવામાં તત્પર અને સર્વ મંગળાચરણના મેલાપે કરીનેજ શ્રીકૃષ્ણનું ઉત્કૃષ્ટપણું પ્રકટ કરીને આરંભમાં કહેલ શ્રીરાધામાધવની એકાંત કીડાના વર્ણનની ઉત્કંઠાએ કરીને જેનું ચિત્ત ઉછળેલું છે એવા શ્રી જયદેવ કવિરાજ, દક્ષિણ, ધૃષ્ટ, અને શઠ એવા નાયકના ગુણ આ જગેએ સંતોષકારક નથી, જેથી શ્રી રાધાજીનેવિષે શ્રીકૃષ્ણનું અનુકૂળ નાયકપણું પ્રતિપાદન કરવા સાં ૧(સૂચી કટાહ ન્યાયેંકરીને) રશુકદેવજીની માફક સાધારણ રીતે બીજી સ્ત્રિયોની સાથે શ્રીકૃષ્ણનો વિહાર સંક્ષેપમાં કહીને સમાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરતાથકા અને તેણેકરીનેજ શ્રી રાધાજીનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું પ્રકટ કરવા સાં આઠ પ્ર-કારની નાયિકાની અવસ્થાનું વર્ણન કરતાં રતિપોષક વિપ્રલંભ શૃંગારનું વર્ણન કરવા સાં પ્રથમ શ્રીરાધાજીની ઓવિરહોત્કંઠિતાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે. ॥

૧ કોઈ એક લોહારને ત્યાં એક આદમી કડાહ ઘડાવવાને આવ્યો. લો-હાર કડાહ ઘડવાનું કામ હાથમાં લેછે તેટલામાં બીજો કોઈ માણસ સોઘ ઘડા-વવાને આવ્યો, ત્યારે લોહારે વિચાર્યું જે, જે કે આ કડાહ ઘડાવનાર પેહેલાંથી આવ્યો છે અને સોઘ ઘડાવનાર પછીથી આવ્યો છે, તોપણ કડાહ ઘડતાં ઘણો વખત લાગવાનો છે અને ત્યાંસુધી સોઘ ઘડાવનારને એસી રહેવું પડશે. માટે સોઘ ઘડવી એ થોડા વખતનું કામ છે તો તેને પ્રથમ ઘડી આપું અને પછી કડાહ ઘડીશ એમ વિચારીને પહેલા કડાહવાળાનું કામ પાછળ રાખ્યું અને બીજા સોઘવાળાનું કામ પ્રથમ કરી આપ્યું તેથી સૂચી કટાહ ન્યાય કહેવાયછે.

૨ એવી રીતે શ્રી શુકદેવજીએ પણ શ્રીમદ્ભાગવતમાં બીજા અવ-તારોનું વર્ણન સંક્ષેપથી કહ્યું અને પછી છેવટ દશમસ્કંધમાં શ્રીકૃષ્ણાવતારનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું. તેમજ અહીંપણ કવિ શ્રીકૃષ્ણનો બીજી સ્ત્રિયોની સાથે વિહાર સંક્ષેપમાં કહેછે અને શ્રી રાધાજીની સાથેનો વિહાર વિસ્તારથી કહેછે.

૩ વિરહોત્કંઠિતાનું લક્ષણ ઉદ્દામમન્મથમહાજ્વરવેપમાનાંરોમાંંચ

વસંતેવાસંતીકુસુમસુકુમારૈરવયવૈર્મંતીકાંતારેબહુવિહિતક
ષ્ણાનુસરણાં ॥ અમંદંકંદર્પજ્વરજનિતચિંતાકુલતયાચલદ્વાધારા
ધાંસરસમિદમૂચેસહચરી ॥ ૨ ॥

અર્થ — વસંત ઋતુમાં માધવીલતાના પુષ્પસરખાં સુકુમાર અંગોએ
યુક્ત અને કોઈથી પ્રવેશ ન કરી શકાય એવા દુર્ગમવનમાં ફરતાં; અને જોણે
ધણી રીતે શ્રીકૃષ્ણનો શોધ કરેલો છે તે ધણા કામજવરે કરીને થયેલી ચિં-
તાથી આકુળપણાએ કરીને જેને પીડા શરૂ થયેલી છે. એવાં રાધાજીને તેની
બરેંસાપાત્ર સખી, ઉત્કંઠાને વધારનાર અને રસવાળું આતું વચન કહે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ચ ગાયેતે.

૧વસંત રાગમાં અને યતિ તાલમાં ગવાય છે.

લલિતલવંગલતાપરિશીલનકોમલમલયસમીરે ॥ મધુકરનિ
કરકરંબિતકોકિલકૂજિતકુંજકુટીરે ॥ ૧ ॥ વિહરતિહરિરિહસર
સવસંતે ॥ નૃત્યતિયુવતિજનેનસમંસચિવિરહિજનસ્યદુરંતે ॥ ૪૦ ॥
ઉન્મદમદનમનોરથપથિકવધૂજનજનિતવિલાપે ॥ અલિકુલસંકુલ
કુસુમસમૂહનિરાકુલબકુલકલાપે ॥ ૨ ॥ મૃગમદસૌરભરમસવશં

કંચુકિતમંગમલંવહંતી ॥ સંમોહવેપયુષ્મનોત્પુલકાકુલાંગીમુત્કંઠિતાંવદતિતાં
મરતઃકર્વીદ્રઃ ॥ અર્થ—ધણા કામજવરે કરીને જે કંપે છે, રોમાંચે
કરીને કંચુકિત થયેલા શરીરને જે ધારણ કરે છે અને સંમોહકંપ તથા ઉપડેલાં
ધાટાં રોમાંચેકરીને જેનું શરીર આકુળ થયેલું છે એવી નાયિકાને ભરત
કર્વીદ્ર ઉત્કંઠિતા કહે છે.

૧ વસંત રાગનું લક્ષણ શિશુંડબર્હોચ્ચયવજ્રચૂડઃપુષ્પનૃપિકંચૂતનવાં
કુરેણ ॥ ક્રામન્મુદારામમનંગમૂર્તિર્મત્તોમતંગોત્રવસંતરાગઃ ॥ અર્થ—જોણે
મોરપીછ અને નવપક્ષવનો મુકુટ બાંધેલો છે, જે આંખાના નવાંકુરેકરીને
કોયલનું પોષણ કરતો કરતો ધણા હર્ષથી બગીચાઓ તરફ ચાલ્યો જાય છે
અને કામદેવના સરખી જેની મૂર્તિ છે એવો મદોન્મત હાથી સરખો આંહિં
વસંત નામનો રાગ છે.

વદનવદલમાલતમાલે ॥ યુવજનહૃદયવિદારણમનસિજનલરુચિ
 કિંશુકજાલે ॥ ૩ ॥ મદનમહીપતિકનકદંડરુચિકેસરકુસુમવિ
 કાસે ॥ મિલિતશિલીમુખપાટલિપટલકૃતસ્મરતૂળવિલાસે ॥ ૪ ॥
 વિગલિતલજ્જિતજગદલોકનતરુણકરુણકૃતહાસે ॥ વિરહિનિ
 કૃંતનકુંતમુલાકૃતિકેતકિદંતુરિતાશે ॥ ૫ ॥ માધવિકાપરિમલલ
 લિતેનવમલ્લિકયાતિસુગંધૌ ॥ મુનિમનસામપિમોહનકારિણિતરુ
 ણાકારણબંધૌ ॥ ૬ ॥ સ્ફુરદતિમુક્તલતાપરિરંભણપુલકિતમુકુ
 લિતચૂતે ॥ દંદાવનવિપિનેપરિસરપરિગતયમુનાજલપૂતે ॥ ૭ ॥
 શ્રીજયદેવમણિતમિદમુદયાતિહરિચરણસ્મૃતિસારં ॥ સરસવસંત
 સમયવનવર્ણનમનુગતમદનવિકારં વિહરતિ૦ ॥ ધ્રુ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! વિરહિનન જેનો દુઃખેકરીને પાર પામી શકે છે
 એવા શૃંગારરસવાળા વસંતઋતુમાં હરિ વિહાર કરે છે અને ૧યુવતિ જન
 સાથે નૃત્ય કરે છે (વસંતનું વર્ણન કરે છે) જેમાં શોભાયમાન ૧લવીંગત્રી
 લતાના આલિંગનથી કામળ થયેલા મલયાચલનો મંદ પવન વહે છે જેમાં
 ભમરાઓના સમૂહ મિશ્રિત કાચલોના શબ્દોએકરીને કુંજગૃહો શબ્દાયમાન
 થઈ રહ્યાં છે ॥ ૧ ॥ જેણે મદોન્મત્ત કામદેવના મનોરથવાળી પ્રવાસી
 જનની સ્ત્રિયોને વિલાપ ઉત્પન્ન કરાવેલ છે ॥ જેમાં ભમરાના સમૂહોએકરીને
 વ્યામ એવા પુષ્પોના સમૂહ અને તેણે કરીને વ્યામ એવાં ખોલસરીનાં
 વૃક્ષોનો સમૂહ શોભી રહ્યા છે ॥ ૨ ॥ જેમાં નવીન પક્ષવની પંક્તિવા-
 ણાં તમાલનાં વૃક્ષો કસ્તૂરીના અતિશય સુગંધને આધીન થઈ રહેલાં
 છે ॥ જેમાં જીવાન મનુષ્યના હૃદયનું વિદારણ કરનાર કામદેવના નખના
 સરખી આકૃતિવાળાં કેમ્બુડાંના સમૂહો શોભી રહ્યા છે ॥ ૩ ॥ જેમાં કામ
 દેવ રૂપી રાગની સોનાની છડિસરખી આકૃતિવાળાં નામકેશરનાં પુષ્પો
 ઉધડી રહ્યાં છે ॥ જે ઉપર ૨ શિલીમુખ એકઠા થયેલા છે એવાં ખાટલીનાં
 પુષ્પોએકરીને જેણે કામદેવના ભાથાનો વિલાસ કરેલ છે ॥ ૪ ॥ શરમ
 રહિત જમતને જેવાથી નવાં કરણ નામનાં જાડ તે શ્વેતપુષ્પના મીશથી
 જેમાં હસે છે ॥ જેમાં વિરહિનનનું છેદન કરવા સાફ બાલાના અમ્બલા-
 ગના સરખી આકૃતિવાળાં કેવડાનાં પત્રોએકરીને દિશાઓ ઝેદંતુરિત થઈ

૧ જીવાન સ્ત્રિયો. ૨ ભમરા) બીજા અર્થમાં (ખાણ) ૩ દાંતાઓ વાળી.

રહેલી છે ॥ ૫ ॥ માધવીલતાના સુગંધે કરીને અતિ મનોહર નવિ-
 મલિકા લતાના પુષ્પોએકરીને અતિ સુગંધિવાળો ॥ મુનિઓના મનને
 પણ મોહ કરનારો અને જીવાન લોકોનો નિષ્કારણ બધુ એવા આ વસંત
 ઋતુમાં ॥ ૬ ॥ ફરકતિ માધવી લતાનાં આલિંગને કરીને રોમાંચિત થ-
 યેલા હોય નહિ શું એમ જેમાં આંખાઓ પણ મુકુજિત થયેલા છે અને
 નજીક વિંટાયેલાં યમુનાંજનાં જલેકરીને પવિત્ર એવા આ વૃદ્ધાવનમાં હરિ
 વિહાર કરે છે અને યુવતિગન સાથે નૃત્ય કરે છે ॥ ૭ ॥ (વિદ્વાન્ લોકોની
 પ્રવૃત્તિ સાંઝે કવિ પોતાની વાણીનું ઉત્કૃષ્ટપણું કહે છે) શૃંગાર રસવાલા વસંત
 ઋતુના વર્ણનેકરીને જેમાં સાંભળનારને કામ વિકાર થયેલો છે એવું અને હરિ
 ચરણના સ્મરણેકરીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવું શ્રી જ્યદેવકવિનું ભણવું જય પામે. ૮
 ફરીથી ઉદ્દીપન કરવા સાં પહેલા પદમાં કહેલા સંતાપજનક વાયુનું
 વિશેષેકરીને વર્ણન કરે છે.

**દરવિદલિતમહ્લીવલ્લિચંચત્પરાગપ્રકટિતપટવાસૈર્વાસયન્કા
 નમાનિ ॥ इहहिदहतचेतःकेतकीमंधबंधुःप्रसरदसमबाणप्राणव
 द्बंधवाहः ॥૯॥**

હે સખિ ! આ વસંત ઋતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ફરનાર અને કામ-
 દેવ રૂપી રાજનો પ્રાણતુલ્ય સખા તેમજ કેવડાના પુષ્પના સુગંધનો સાથે
 ચાલનારો મિત્ર એવો આ વાયુ, કાંઈક હથડેલાં માલતી લતાનાં પુષ્પોની
 રજ રૂપી સુગંધિ ચૂર્ણે કરીને સઘળાં વનને સુગંધ યુક્ત કરતો વિરહિ જનનાં
 ચિત્તને બાળે છે ॥૮॥ વળી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે જે.

**अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलकेशादिवेशाचलप्रालेयपुबनेच्छयानु
 सरतिश्रीखंडशैलानिलः ॥ किंचस्त्रिग्धरसालमौलिमुकुलान्यालो
 क्यहर्षोदयादुन्मीलंतिकुहूःकुहूरितिकलोत्तानाःपिकानांगिरः॥૯॥**

અર્થ—હે સખિ ! આજ મત્ર વાયવ્યનો વાયુ ત્યાંના સર્પો પોતાનું ભક્ષ-
 ã કરી જાય છે. એવા કલેશથી નાહીને હિમાલય પર્વતના બરફમાં પડવાની
 ઇચ્છાએ દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશા તરફ જાય છે ॥ વળી ત્રિગ્ધ રસ-
 વાળા આંખાઓના અગ્ર ભાગ ઉપર આવેલી મોહારતી કળીઓ જોઈને હર્ષિ-
 ત થયેલ કાચલોના મુખમાંથી (કુહૂ કુહૂ) એવી રીતની મનોહર અને
 સ્ફુટ વાણી નીકળે છે ॥ ૧૦ ॥ (આવામાં વિરહિજનોને દિવસ કાઢાડવો
 દુર્લભ છે તે કહે છે)

ઉન્મીલનમધુગંધલુઢ્યમધુપવ્યાધૂતચૂતાંકુરક્રીડત્કોકિલકાક
લીકલકલૈરુત્કીર્ણકર્ણજ્વરાઃ ॥ નીયંતેપથિકૈઃ કથંકથમપિધ્યાના
વધાનક્ષણપ્રાપ્તપ્રાણસમાસમાગમરસોલ્હારૈરમીવાસરાઃ ॥૧૦॥

અર્થ—ઉધડતાપુષ્પના રસ અને ગંધમાં લોભાયેલા ભ્રમરાઓએ હ-
સાવેલ આંખાઓનાં અગ્રભાગઉપર રમનાર કાચલોના સૂક્ષ્મ અને મનોહર કો-
લાહરો કરીને જેમાં કર્ણજ્વર ઉત્પન્ન થાયછે. એવા આ વસંતના દિવસો છે,
તે પથિકજનોએ પ્રિયાનું ચિંતવન કરવાથી ક્ષણમાત્ર ધ્યાનાવસ્થામાં પ્રાપ્ત
થયેલી પ્રાણતુલ્ય પ્રાણ પ્રિયાના સમાગમના રસના ઉદ્ધાસે કરીને ક્રોધ ક્રોધ
રીતથી એવા દિવસ નિર્ગમન કરાય છે ॥૧૦॥ કવિ કહે છે:—

અનેકનારીપરિરંભસંભ્રમસ્ફુરન્મનોહારિવિલાસલાલસં ॥
મુરારિમારાદુપદર્શયંત્યસૌસખીસમક્ષંપુનરાહરાધિકાં ॥૧૧॥

અર્થ—જેને અનેક નારીનાં આલિંગનના સંભ્રમેકરીને મનોહર રાધિ-
કાના વિજાસની ઇચ્છા સ્ફુરતમાન થઇ છે એવા શ્રીમુરારિને થોડે દૂરથી
ખતાવતી એવી સખી ફરીથી રાધાજી પાસે કહે છે. ॥૧૧॥ શ્લોકમાં કહેલું
ગીતમાં વર્ણવે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ રામકિરિરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે ॥

અર્થ—૧ રામકિરિ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાયછે.

ચંદનચર્ચિતનીલકલેવરપીતવસનવનમાલી ॥ કોલિચલન્માણી
કુંડલમંડિતગંધયુગસ્મિતશાલી ॥૧॥ હરિરિહમુગ્ધવધૂનિકરેવિલા
સિનિવિલસતિકેલિપરે ॥ધ્રુવ॥ પીનપયોધરભારભરેણહરિંપરિર

૧ રામકિરીનું લક્ષણ સ્વર્ણપ્રભાભાસ્વરભૂષણાચનીલનિચોલંવપુષાવહં
તી ॥ કાંતેપદોપાંતમધિશ્રિતેપિમાનોન્નતારામકિરીપ્રદિષ્ટા ॥ અર્થ—
જેની સુવર્ણસરખી કાંતિ છે, ચક્રચકિત ધરેણાંઓ જેણે પહેરેલાં છે, જેણે
કાળી એઢણી શરીરે ધારણ કરેલીછે અને પોતાનો પતિ પોતાના પગની
નજીક આવી પ્રાર્થના કરેછે તોપણ જે માને કરીને જીનત થયેલીછે, તે રામ-
કારી એવે નામે રાગણી કહેલીછે.

ધ્ય સરાગં ॥ ગોપવધૂરનુગાયતિકાચિદુદંચિતપંચમરાગં ॥૨॥ કા
 પિવિલાસવિલોલવિલોચનઘેલનજનિતમનોજં ॥ ધ્યાયતિમુગ્ધવ
 ધૂરધિકંમધુસૂદનવદનસરોજં ॥૩॥ કાપિકપોલતલેમિલિતાલપિ
 તુકિમપિશ્રુતિપૂલે ॥ ચારુચુંબનિતંબવતીદયિતંપુલકૈરનુકૂલે ॥૪॥
 કેલિકલાકૃતુકેનચકાચિદપુંયગુનાજલકૂલે ॥ મંજુલવંજુલકું
 જગતંવિચકર્ષકરેણદુકૂલે ॥૫॥ કરતલતાલતરલવલયાવલિક
 લિતકલસ્વનવંશે ॥ રાસરસેસહનૃત્યપરાહરિણાયુવતીપ્રશશંસે
 ॥૬॥ શ્રિષ્ટ્યાતિકામપિચુંબતિકામપિરમયતિકામપિરામાં ॥ પદ્ય
 તિસસ્મિતચારુતરામપરામનુગચ્છાતિવામાં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિત
 મિદમદ્રતકેશવકેલિરહસ્યં ॥ વિપિનવિનોદકલાકલિતંવિતનોતુ
 શુભાનિયશસ્યં ॥૮॥

હે ૧વિજ્ઞાસિનિ સખિ ! ચંદને કરીને ચર્ચિત એવા શ્યામ શરીર
 ઉપર જોણું પીળાં વસ્ત્ર અને વનમળા ધારણ કરેલી છે રાસકીડામાં દૂર-
 વાથી ચલાયમાન થતાં મણિમય કુંડળ અને મંદસ્મિતે કરીને જેના કપોલ
 ભાગ સુશોભિત દેખાય છે ॥ એવા હરિ આ વનમાં કીડા કરવા તત્પર
 થયેલી મુગ્ધ સ્ત્રિઓના સમૂહમાં વિહાર કરે છે ॥ ૧ ॥ હે સખિ ! કોઈ
 એક ગોપી—પોતાના પુષ્ટ એવા સ્તનના બારેકરીને હરિને પ્રેમ સહિત
 આગ્રિંગન કરીને ખીજી કોઈએ તમારા નામથી ઉપાડેલા રેપંચમ રાગને
 અનુસરતી ગાય છે ॥ ૨ ॥ કોઈ મુગ્ધા સ્ત્રી તો વિજ્ઞાસેકરીને ચપલ
 લોચનના ખેલનથી કામદેવને ઉત્પન્ન કરનાર મધુસૂદનના મુખારવિંદનું એક
 ચિત્તે ધ્યાન કરે છે ॥ ૩ ॥ કોઈ મોટા નિતંબવાળી સ્ત્રી શ્રીકૃષ્ણના કાનમાં
 કાંધક વાત કહેવાના મિશેકરીને તેના કપોલપાસે મુખ રાખવાથી રોમાં-
 ચિત થયેલા સુંદર અને અનુકૂળ એવા શ્રીકૃષ્ણના કપોલનું ચુંબન કરે છે
 ॥ ૪ ॥ રાસકીડાની કલાના આશ્ચર્યેકરીને મોહ પામેલી કોઈ ગોપાંગના
 તો, યમુનાજીના કાંઠા ઉપર સુંદર આશુપાલવના ૩ નિકુંજમાં મયેલા શ્રી
 કૃષ્ણનું પીતાંબર પકડીને હાથેકરી તેને ખેંચે છે ॥ ૫ ॥ અને શ્રીહરિએ હા-
 થના તાલ તથા કંઠજીની પક્તિઓના શબ્દની સાથે મનોહર શબ્દવાળી વાંસ
 બીનો શબ્દ જેમાં મળેલો છે એવા રાસકીડાના રસમાં પોતાની સાથે નૃત્ય

કરવામાં સાવધાન થયેલી કાષ્ઠ યુવતીને શ્રી હરિયેં પણ વખાણી છે ॥ ૬ ॥
 તેમ કાષ્ઠ સ્ત્રીને પોતે આલિંગન કરે છે કાષ્ઠને યુગ્મન કરે છે. કાષ્ઠને રમીડે
 છે ॥ કાષ્ઠ સ્ત્રીને સામું મનોહર મરકાને જીવે છે અને કાષ્ઠ સ્ત્રી રીસાધને
 ચાલી જાય છે તેને મનાવવા જાય છે ॥ હે સખિ ! એવી રીતે શ્રી હરિ અ
 વનમાં વિલાસ કરવામાં તત્પર થયેલી મુગ્ધાઓના સમૂહમાં વિહાર કરે છે
 ॥ ૭ ॥ જેમાં શ્રી કેશવનું અદ્ભુત ૧કેલિરહસ્ય છે જે વૃંદાવનના વિહાર
 રની કલાએકરીને યુક્ત છે અને યશને આપનાર છે. તે આ શ્રી જયદેવ
 કવિનું ભણું, જગન્નાં કલ્યાણ કરો ॥ ૮ ॥ વળી વધારે ઉદીપન કરવા
 સારું નીચે પ્રમાણે કહે છે :—

વિશ્વેષાદનુરંજનેનજનયજ્ઞાનંદમિંદીવરશ્રેણીશ્યામલકોમલૈરુ
 પનયન્નગૈરનંગોત્સર્વ ॥ સ્વચ્છંદંમજલુંદરીભિરામિતઃપ્રત્યંભમાલિ
 ગિતઃગૃંગારઃસાંચિમૂર્તિમાનિવમયૌમુગ્ધોહરિઃક્રીડતિ ॥૧૨॥

અર્થ—સર્વ ગોપાંગનાઓને રમીડીને આનંદ ઉપજાવનારા રંધાદીવરની-
 પંક્તિ સરખાં અને કામળ અગોએકરીને કામદેવના ઉત્સવને ઉત્પન્ન કર-
 નારા પ્રજની સુંદરિયોયે પોતપોતાની ખુશીમાં આવે એવી રીતે ચોતરફથી
 દરેક અંગે આલિંગન કરાયેલા મૂર્તિમાન કામદેવ હોય નહિ શું એમ વસંત
 ઋતુમાં મુગ્ધ થયેલા શ્રી હરિ, ક્રીડા કરે છે ॥ ૧૨ ॥ કવિ વસંત ઋતુના
 રાસનું વર્ણન કરતાં શરદ ઋતુમાં રાધાજીએ સંકિત શ્રીકૃષ્ણે કરેલા રાસ
 વિદ્યાસનું સ્મરણ આવવાથી તેના વર્ણન રૂપી આશિષવતી યોજના કરે છે.

રાસોલ્લાસભરેણવિશ્રમમૃતામામીરવામમ્બુવામભ્યર્ગપારિરમ્ય
 નિર્ભરમુરઃપ્રેમાંધયારાધયા ॥ સાધુત્વદ્વદનંસુધામયામિતિવ્યાહૃત્ય
 ગીતશ્રુતિવ્યાજાદુઃકટુંબિતઃસ્મિતમનોહારીહરિઃપાતુવઃ ॥૧૩॥

અર્થ—રાસના અતિ ઉલ્લાસે કરીને વિલાસને ધારણ કરનારી ગોપાંગના-
 ઓની સમીપ પ્રેમાંધ થયેલાં શ્રી રાધાજીએ શ્રીકૃષ્ણના ઉરઃસ્થલને ખુબ આલિ-
 ગન કરીને તમારું મુખારવિંદ બહુજ સારું છે અને અમૃતમય છે, એમ
 કહિને ખાનની પ્રશંસાના મિશથી અત્યંત યુગ્મન કરાયેલ અને તે વખતે
 મુખને મરકાવીને મનને હરવાવાળા શ્રી હરિ, તમારી રક્ષા કરો ॥ ૧૩ ॥

इति श्रीगीतगोविंदमहाकाव्ये सामोददामोदरोनामप्रथमःसर्गः ॥१॥

હવે એવી રીતનાં સખીનાં વચન સાંભળીને પોતે પણ તે પ્રમાણે સાધારણ અનુભવ કરીને પોતામાં અને ખીજી સ્ત્રિઓમાં શ્રીકૃષ્ણના સ્નેહનું તદ્વાવતપણું ન જોવાથી એકસરખો વિહાર જોઈને ધર્ષા આવવાથી તે શ્રી રાધાજીનું જે ૧અવસ્થાંતર થયું છે તેપણુ આવા રક્તમાં ઊપયોગી છે એમ સૂચવે છે.

વિહરતિવનેરાધાસાધારણપ્રણયેહરૌવિગલિતનિજોત્કર્ષાવેશે
નગતાન્યતઃ ॥ ક્વચિદપિલતાકુંજેગુંજન્મધુવ્રતમંડલીમુખરાશિસ્વ
રેલીનાદીનાપ્યુવાચરહઃસર્વી ॥૧॥

અર્થ—જ્યારે હરિ જેવી રીતે પોતાની સાથે વિહાર કરતા હતા તેવીજ રીતે ખીજી સ્ત્રિઓની સાથે એક સરખો વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે પોતાની હૃદયતાનું જે અભિમાન હતું તે રેગલિત થઈ ગયું એટલે ધર્ષાને લીધે તે જગો છોડીને ખીજી જગોએ ગયાં ॥ ૨ને ગુંજાર કરતા ભમરાઓની મંડલીઓએંકરીને જેનાં શિખર શમ્પદાયમાન ચંદ્રરહેલાં છે એવા કોઈ લતાના કુંજમાં લીન થઈને દીન થયેલાં રાધાજી એકાંતમાં પોતાની ગૂંમ વાત હતી તે સખીને કહે છે. ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે

૩ ગુર્જરી રાગ અને યતિ તાલમાં ગવાય છે.

સંચરદધરસુધામધુરધ્વનિમુખરિતમોહનવંશં ॥ ચલિતદ્વગંચલ
ચંચલમૌલિકપોલવિલોલવતંસં ॥૧॥ રાસેહરિમિહવિહિતવિલા
સંસ્મરતિમનોમમકૃતપરિહાસં ॥ ધ્રુ૦ ॥ ચંદ્રકચારુમયૂરશિખંડકમં
હલવલયિતકેશં ॥ પ્રચુરપુરંદરધનુરનુરંજિતમેદુરમુદિરસુવેશં ॥૨॥
ગોપકદંબનિતંબવતીમુખચુંબનલંભિતલોભં ॥ બંધુજીવમધુરાધરપ
લ્લવમુલ્લસિતસ્મિતશોભં ॥૩॥ વિપુલપુલકમુજપલ્લવવલયિતબલ્લવ
યુવતિસહસં ॥ કરચરણોરસિમાણિગણભૂષણકિરણવિભિન્નતમિસં ॥

૧ તે વખતની દશા. ૨ ગણી ગયું ૩ પેહેલા સર્ગમાં ખીજી અષ્ટપદી પ્રમાણે ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ સમજવું.

॥૪॥ જલદપટલચલદિંદુવિનિંદકચંદનચિંદુલલાટં ॥ પીનપયો
ધરપરિસરમર્દનનિર્દયહૃદયકપાટં ॥૫॥ મણિમયમકરમનોહરકુંઢ
લમાંહિતગંઢમુદારં ॥ પીતવસનમનુગતમુનિમનુજસુરાસુરવરપરિવા
રં ॥૬॥ વિશદકદંબતલેમિલિતંકલિકલુષભયંશમયંતં ॥ મામપિકિ
મપિતરંગદનંગદશામનસારમયંતં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતમતિસુંદર
મોહનમધુરિપુરૂપં ॥ હરિચરણસ્મરણંપ્રતિસંપ્રતિપુણ્યવતામનુકૂલં ॥૮॥

હે સખિ ! પ્રથમ શરદ પુનમની રાત્રિમાં આ વનમાં રાસ થયેલો હતો; તે રાસમાં જેણે મારી સાથે વિલાસ અને પરિહાસ કરેલાં હતાં, તે હરિને માફ મન સંભારે છે. ધ્રુ • ॥ (મતલબ કે તેવા વિલાસ અને પરિહાસ આ વખતે ખીજી સ્ત્રિયોની સાથે થતા નથી, એમ ધર્મીથી પ્રથમ થયેલા રાસની ષેષતાનું સૂચવન કરે છે.) જેણે રસ આર કરતી અધરસુધાએકરીને મધુર શબ્દવાળી મોહકારક વાંસળી વગાડેલી છે. ચલિત કટાક્ષ અને ચંચળ મુકુટેકરીને જેના કપોળઉપર કાનનાં આભૂપણ ચલકી રહ્યાં છે. ॥ ૧ ॥ રસનાએકરીને મનોહર મોરપિછના સમૂહની સાથે જેના કેશ બંધાયેલા છે તેથી મોટા ઇંદ્રના ધનુષેકરીને સુશોભિત ઘાટો મેઘ ચડેલો હોય નહીં શું એવો જેનો વેશ શોભી રહ્યો છે ॥ ૨ ॥ ગોવાળીયાઓની સ્ત્રિયોનાં મુખ ચુંબનેકરીને જેને લોભ પ્રાપ્ત થયેલો છે. ॥ અપોરીયાના પુષ્પ સરખો લાલ અને મધુર જેનો અધર છે, જેના મંદસ્મિતની શોભા દીપી રહેલી છે. ॥ ૩ ॥ ઘણા રોમાંચિત અને નવીન પદ્મવસરખા દ્રોમળ એવા જેના ભુજની સાથે હળ્લરો ગોપાંગનાઓ વિટાયેલી છે ॥ હાથ પગ અને હિરઃસ્થળને વિષે ધારણ કરેલાં આભૂપણમાં જડેલા લીરામણીના કિરણોએકરીને જેણે વનનાં અધારાનો નાશ કરેલા છે ॥ ૪ ॥ મેઘના સમૂહમાં રહેલા ચંદ્રની શોભાને હઠાવનાર જેના કલાટમાં ચંદનનો પિંદુ શોભી રહ્યો છે. ॥ પુષ્ટ પયોધરના પ્રાંત ભાગનું મર્દન કરવામાં જેનું હૃદય કપાટ નિર્દય છે ॥ ૫ ॥ મણીથી જડેલાં મકરાકૃતિ અને મનોહર કુંડલેકાને જેના બે ગંગાસ્થળ શોભી રહ્યા છે, જે ઉદાર છે જેણે પીળાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં છે, મુનિ, મનુષ્ય, સુર અને અસુર એના ઉત્તમ પરિવારો (સ્ત્રીઆદિ) જેને પકડાડે કૃત્ય કરે છે ॥ ૬ ॥ ઘણાં પુષ્પોએકરીને ઉત્તમ થયેલા કદંબની નીચે જે મારી સાથે મળેલા છે અને ત્યાં મુંને પ્રેમના વિવા-

૧ આસતી. ૨ મોરપીછનો અગ્રભાગ. ૩ કપોલ.

કથી ઉત્પન્ન થયેલા કલેશના ભયનું જોણે ૧ચાટુક્તિએકરીને શમન કરેલું છે
મુને પણ કોઇ રચનિર્વચનીય એવી અને જેમાં કામદેવના તરંગો દેખાય
છે એવી દૃષ્ટિએકરીને તથા મનેકરીને જોણે રમાડેલ છે ॥ ૭ ॥ હે સખિ !
એવા હરિને મારું મન સંભારે છે. જેમાં ઘણું સુંદર અને મોહકારક શ્રી
મધુસૂદનનું સ્વરૂપ વર્ણવેલું છે. એવું શ્રીજયદેવ કવિનું ભણવું. તે હાલના
વખતના પુરુષવાન લોકોને હરિના ચરણ સ્મરણ તરફ યોગ્ય છે. ॥ ૮ ॥

સખી કહે છે કે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ તમારો લાગ કરીને ખીજી સ્ત્રિઓની
સાથે વિહાર કરે છે ત્યારે તમે કેમ તેને સંભારો છો ? એવી રીતે પોતાના
અનિપ્રાયની પરીક્ષા કરનારી સખીને રાધાજી કહે છે:—

ગણયતિ પુણગ્રામં મ્રામં મ્રમાદપિ નેહતે વહતિ ચ પરિતોષં દોષં વિમું
ચતિ દૂરતઃ ॥ યુવતિષ્વલત્તૃષ્ણે કૃષ્ણે વિહારિણિ માં વિના પુનરપિ મનો
વામંકામંકરોતિકરોમિકિં ॥ ૨ ॥

અર્થ — હે સખિ ! શું કરું યુવતિજનોમાં હૃદયનાં વિહાર કરે છે તે
પણ જેની તૃષ્ણા મારેવિષે બંધાયેલી છે એવા શ્રીકૃષ્ણનેવિષે મારું ચતુર
મન દૂરીથી આલેલાપા કરે છે જેથી કરીને તેના ગુણના સમૂહની ૮ ગણના
કરે છે, ભ્રમે કરીને પણ કોપ કરવાની ઈચ્છા કરતું નથી, સંતોષને ધારણ કરી
રાખે છે અને તેના દોષનો તો દૂરથી લાગ કરે છે ॥ ૨ ॥ (હવે ઉત્કંઠથી ઘણું
માત્ર પણ ન રહિ શકતાં એવાં રાધાજી, પોતાની સખીપાસે પ્રાર્થના કરે છે).

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ માલવરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે ॥

કમાલવરાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

નિમૃતનિકુંજમૃહંગતયાનિશિરહસિનિલીયવસંતં ॥ ચકિત્તવિ
લોકિતસકલદિશારતિરમસરસેનહસંતં ॥ ૧ ॥ સચ્ચિદેવોશિમયન
મુદારંરમયમપાસહભાવનયાસવિકારં ॥ ધ્રુવ ॥ પ્રથમસમાગમલ
જિતયાપટ્તાદુશૈરનકૂલં ॥ મૃદુમધુરસ્મિતભાષિતયાશિથિલીકુ
તજઘનદુકૂલં ॥ ૨ ॥ કિસલયશયનનિવેશિતયાચિરમુરસિમૈવશ

૧ પ્રિય લાગે એવી વાણી. ૨ કાંઈ કહિ ન શકાય એવી. ૩ પેહેલા સર્ગમાં
પેહેલી અષ્ટપદી પ્રમાણે રચનું લક્ષણ.

ચાર્ણ ॥ કૃતપરિરંભણતુંબનયાપરિરંભ્યકૃતાધરપાનં ॥૩॥ અલસ
 નિમીલિતલોચનયાપુલકાવલિલલિતકપોલં ॥ શ્રમજલસકલકલે
 વરયાવરમદનમદાદતિલોલં ॥૪॥ કોકિલકલરવકૂજિતયાજિત
 મનસિજતંત્રવિચારં ॥ શ્લથકુસુમાકુલકુંતલયાનલિલિતઘનસ્ત
 નભારં ॥૫॥ ચરણરણિતમણિનુપુરયાપરિપૂરિતસુરતવિતાનં ॥
 મુખરવિશ્વંચલમેચલયાસકચગૃહ્ણંતુંબનદાનં ॥૬॥ રતિસુખસમય
 રસાલસયાદરપુકુલિતનયનસરોજં ॥ નિઃસહનિયતિતતનુલતયામધુ
 સૂદનમુદિસમનોજં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમણિતમિદમાતિશયમધુરિપુ
 નિધુવનશીલં ॥ સુખયુત્કંઠિતગોપવધૂકથિતંવિતનોતુસલીલં ॥૮॥

અર્થ—હે સખિ ! કામના મનોરથેકરીને ભાવવાળી થયેલી એવી
 હું તેની સાથે જોને મારા ઉપર મનોવિકાર થયેલો છે અને જોણે કેશીનામના
 દેશનું મમન કરેલું છે એવા ઉદાર શ્રીકૃષ્ણને રમણ કરાવ્ય. ॥ ક્રુ. ॥
 (કેવી હું અને કેવા શ્રીકૃષ્ણ, એ આ અષ્ટપદીમાં પ્રત્યેક પદ્યથી કહે છે.) ગુપ્ત
 ભતાગૃહમાં રહેલી એવી હું તેની સાથે એકાંતે છુપાઈને રહેલા એવ
 ક્યાં છુપાઈ રહ્યા હશે? એવી રીતે ચક્રિત થઈને જોણે સર્વ દિશાઓમાં જો-
 ચેલું છે એવી હું તેની સાથે રતિના વેગના રસેંકરીને હસતા એવા ॥ ૧ ॥
 પ્રથમ સમાગમમાં લજ્જા પામતી એવી હું તેની સાથે ચાતુરીવાળાં અને
 પ્રિય લાગે એવાં અનેક ભાવણેકરીને અનુકૂળ એવા, કામળ મધુર અને
 સ્થિતયુક્ત બોલતી એવી હું તેની સાથે જોણે મારા પંજરનસ્થળનું વચ્ચ
 શિથિ કરી નાખેલ છે એવા ॥ ૨ ॥ નવીન પલ્લવની શય્યામાં સુવારી
 એવી હું તેની સાથે ધણીવાર સુધી મારા ઉરઃસ્થળ ઉપર સુતા એવા
 જોણે આલિંગન અને સુખન કરેલ છે એવી હું તેની સાથે જોણે આલિંગન
 કરીને અધરપાન કરેલ છે એવા ॥ ૨ ॥ જોનાં લોચન મંદ અને વિંચાઈ
 ગયેલાં છે એવી હું તેની સાથે જોના કપોલ પુલકાવળીયુક્ત છે એવા
 જોને સર્વાંગનેવિષે પસીનો વળેલો છે એવી હું તેની સાથે ઉત્તમ કામના
 મદ્યથી અતિ તૃષ્ણાવાન એવા ॥ ૪ ॥ કાચલના મનોહર શબ્દ સરખું જેનું

૧કુળત છે એવી હું તેની સાથે જોણે કામતંત્રનો વિચાર જીતેલ છે એવા ॥ જેના કેશ વિખરાઈ ગયેલાં પુષ્પોની સાથે ધ્રુવી ગયેલા છે એવી હું તેની સાથે જોણે નખેકરીને કઠિન સ્તનભાગ ચિન્હવાળા કરેલ છે એવા ॥ ૫ ॥ જેના ચરણમાં મણિમય નૂપુર શબ્દાયમાન છે એવી હું તેની સાથે જોણે સુરતનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ કરેલો છે એવા ॥ જેની કટિમેખળા પ્રથમ શબ્દાયમાન હતી અને પછી ત્રુટી જવાથી બાંધન રહિત થઈ ગયેલ છે એવી હું તેની સાથે કેશચરણ સહિત સુખન દાન કરતા એવા ॥ ૬ ॥ રતિ સુખ સમયના રસેકરીને મંદ થયેલી એવી હું તેની સાથે જેનાં નેત્રકમળ કાંઈક વીંચાઈ ગયેલાં છે એવા ॥ જેની શરીરલતિકા નિર્બલ પડી ગયેલી છે એવી હું તેની સાથે જેને રમતોજ ઉત્પન્ન થયેલો છે એવા મધુ-સૂદનને હે સખિ ! રમણ કરાવ્ય ॥ ૭ ॥ ઉત્કંઠિત થયેલી ગોપાંગનાએ ગાયેલું અને શ્રીમધુરિયુની અતિશય સુરત કીડાનું સ્મરણ કરાવનાર અને લીલાસહિત એવું આ શ્રીજયદેવકવિનું કહેલું ગીત તે સાંભળનારાઓના સુખનો વિસ્તાર કરે ॥ ૮ ॥

હવે પ્રથમ ગોપિયોના મંડળમાં હતા જોયેલા શ્રીકૃષ્ણની ઉચ્ચતિએ કરીને પોતાના મનથી અનુભવ કરાયેલ શ્રીકૃષ્ણના અભિપ્રાયને યસાક્ષાત્ દેખાડતાં રાધાજી પોતાની સખીને કહે છે. ॥

હસ્તસસ્તવિલાસવંશમનૃજુભ્રૂવલ્લિમદ્વલ્લવીઘંદોત્સારિદ્વગંતવી
ક્ષિતમતિસ્વેદાર્દ્રગંડસ્થલં ॥ મામુદ્ગીક્ષ્યવિલક્ષિતસ્મિતસુધામુગ્ધા
નનંકાનનેગોવિદંવ્રજસુંદરીગણદ્વૃતંપશ્યામિહૃષ્યામિચ ॥ ૩ ॥

અર્થ—હે સખિ ! વ્રજસુંદરીના સમૂહકરીને વીટાયેલા શ્રીગોવિંદને હું-જોઈશું અને હર્ષ પામું. (ત્યારે સખી કહે છે કે હે રાધે ! તું મુગ્ધા છો કારણ કે જે જીજ્ઞાસુઓની સાથે વિહાર કરે છે તેને જોઈને તું હર્ષ પામે છે તે શુ?) રાધાજી કહે છે-હે સખિ ! પવનજુકુટીવાળી ગોપાંગનાઓએ પ્રેરણા કરાયેલા કટાક્ષોએ કરીને જોવાયેલા છે તોપણ મને જોઈને વિસ્મય તથા મંદસ્મિતરૂપી સુધાએ કરીમુક્ત એવું અને મુગ્ધ એવું જેનું મુખારવિંદ છે અને મુને જોવાના આવે-શયીજ જેના હાથમાંથી વાંસળી પડી ગઈ છે અને જેના ધગંડસ્થળ પસી-

૧ રતિકુળત. ૨ કામદેવ. ૩ જેવા રૂપનું ચિંતવન કરે તેવા રૂપનો આ ભાસ થવો. ૪ પ્રત્યક્ષ. ૫ કુટિબ (વાંકી). ૬ કપોલ.

નાથી ૧આદ્ર થઇ ગયેલાછે. એવા ગોવિંદને જોઈશું અને હવે પામું છું ॥૭૧
(એમ કહીને તે સ્પૂર્તિનો વિરામ થયો એટલે ફરીથી કહેછે.

દુરાલોકઃસ્તોકસ્તવકનવકાશોકલતિકાવિકાશઃકાસારોપવ
નપવનોપિવ્યથયતિ ॥ અપિભ્રામ્યદ્રુંગીરણિતરમણીયાનમુકુલપ્રસ
તિશ્ચૂતાનાંસખિશિશ્વરિણીયંસુખયતિ ॥૪॥

અર્થ—હે સખિ ! થોડા ગુચ્છવાળા નવા આશુપાભવની ભતિકાનો
વિકાશ મારાથી દુઃખેકરીને જોઈ શકાયછે, સરોવરના કાંઠા ઉપર રહેલા
બગીચાનો પવન પણ મને બધા કરેછે, ફરતી એવી ૨ ભૂંગીઓના શબ્દેકરીને
શોભતી એવી અને શિખરવાળી આંખાના મોહોરની ઉત્પત્તિ તે પણ મને સુખ
આપતી નથી ॥ ૪ ॥ કવિ પણ રાધાજીએ જાણેલા શ્રીકૃષ્ણના અભિપ્રાયને
પ્રકટ કરતાં આશિષ આપેછે.

સાકૂતસ્મિતમાકુલાકુલગલદ્રમ્મિહમુહાસિતપ્રૂવછીકમલીકદ
ર્શિતભુજામૂલાર્ધદૃષ્ટસ્તનં ॥ ગોપીનાંનિમૃતંનિરીક્ષ્યગમિતાકાંક્ષાશ્ચ
રંચિતયન્નંતર્મુગ્ધમ્નનોહરોહરતુવઃકેશં નવઃ કેશવઃ ॥૫॥

અર્થ—આશ્ચર્યસહિત મંદ હસવું અતિશય શિથિલ અને વિખરાઈ
ગયેલા એવા કેશવધ બ્રુકુટીનો ઉલ્લેપ ૩ કપટથી દેખાડેલા ભુજમૂલેકરીને
અર્ધ સ્તનનું દેખાડવું ઇલાદિ મુગ્ધ અને મનોહર એવું ગોપિયોનું ૪ રહસ્ય
ભાવ પ્રકાશક ચેષ્ટિત જોઈને જોને રાધાજીની આકાંક્ષા પ્રાપ્ત થયેલીછે એવા
અને અંતરમાં ઘણી વાર સુધી ચિંતવન કરતા એવા નવીન અવસ્થાવાળા
કેશવ તમારા કંદેશનું શમન કરે ॥ ૫ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येअकेशकेशवोनामद्वितीयःसर्गः ॥२॥

એવીરીતે બે સર્ગેકરીને શ્રીરાધામાધવની ઉત્કૃષ્ટતાનું નિરૂપણ કરી-
ને અને રાધાજીની ઉત્કંઠાનું વર્ણન કરીને હવે શ્રીકૃષ્ણની ઉત્કંઠાનું વર્ણન
કરેછે.

कंसारिरपिसंसारवासनाबंधशृंखलां ॥ राधामाधायहृदयेत
त्याजव्रजसुंदरीः ॥१॥

૧ બીના. ૨ ભમરીયો. ૩ મીશથી. ૪ અંતરના ભાવને દેખાડનારી
ચેષ્ટાઓ.

અર્થ—જેમ શ્રીરાધાજી શ્રીકૃષ્ણનેવિષે હૃદયંકિત છે, તેમ કંસના રિપુ શ્રીકૃષ્ણ પણ સંસારની વાસનાના બંધનને માટે ૧ શૃંગલાશ્પી શ્રીરાધાજીને તદ્દયમાં ધારણ કરીને પ્રજ્ઞસુંદરિચોને તજી દેછે ॥ ૧ ॥
(ત્યાર પછી શું કરે છે તે કહેછે)

इतस्ततस्तामनुमृत्यराधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः ॥ कृता
नुतापःसकलिंदनंदिनीतटांतकुंजेनिषसादमाधवः ॥ २ ॥

અર્થ—કામદેવનાં બાણના વ્રણેકરીને જેનું મન ખેદ પામેલું છે અને જેણે પશ્ચાત્તાપ કરેલો છે એવા શ્રીમાધવ, શ્રી રાધાજીનો શોધ કરવા ચોતરફ ફરીને યમુનાજીના કાંઠા ઉપર રહેલા કુંજનેવિષે ખેદ કરવા બાંધ્યા ॥ ૨ ॥ તે કહેછે. ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

गुर्जरैरागेयतिताले च गीयते.

ગુર્જરીરાગમાં અતે યતિતાલમાં ગવાયછે.

मामेयंचलिताविलोक्यमृतंवधूनिचयेन ॥ सापराधतयामया
पिनवारतातिभयेन ॥ १ ॥ हरिहरिहतादरतयागतासाकुपितेव ॥ ध्रु. ॥
કિંકારિવ્યતિકિંવદિષ્યતિસાચિરંવિરહેણ ॥ કિંધનેનજનેનકિંમમકિં
સુખેનગૃહેણ ॥ ૨ ॥ ચિંતયામિતદાનનંકુટિલધ્રુકોપભરેણ ॥ શોણપ
દ્વમિવોપરિધ્રુતાકુલંધ્રમરેણ ॥ ૩ ॥ તામહંહૃદિસંગતામનિશંભૃશંર
મયામિ ॥ કિંવનેનુસરામિતામિહકિંવૃથાવિલપામિ ॥ ૪ ॥ તન્વિ
ચિન્નમસૂયયાહૃદયંતવાકલયામિ ॥ તન્નવોન્નિકુતોગતાસિનતેનતેનુન
યામિ ॥ ૫ ॥ દૃશ્યસેપુરતોગતાગતમેવમેવિદધાસિ ॥ કિંપુરેવસસંધ્ર
મંપરિરંભણંનદદાસિ ॥ ૬ ॥ ક્ષમ્યતામપરંકદાપિતવેદશંનકરોમિ ॥
દેહિહુંદરિદર્શનંમમમન્યથેનદુનોમિ ॥ ૭ ॥ વર્ણિતંજયદેવકેનહરેરિ
દંપ્રવળેન ॥ કિંદુબિલ્વસમુદ્રસંભવરોહિણીરમણેન ॥ ૮ ॥

અર્થ—હરિ હરિ ખેદ થાયછે, કે રાધાજી પોતાના મનમાં અપમાન કર્યું એમ માનીને ક્રોધાપમાન થઇને ગયેલી હશે શું ? ॥ ધ્રુ. ॥ ખરેખર, સ્ત્રિ-ચોના સમૂહમાં બિટાયેલો મુને જોઇને એ ચાલી ગઇ ॥ તેને છોડીને બીજી

શ્ચિયોની સાથે તુલ્ય વિહાર કરવાથી હું તેના અપરાધી થયો, જેથી તેના ભયને
લીધે મેં તેને ચાલી જતાં જોઈને પણ વિનયપૂર્વક રોકી નહિ ॥ ૧ ॥ અરે
તે ધણા વિરહેકરીને તેના તાપની શાંતિને માટે શું ઉપાય કરશે, અને તેની
સખીને શું કહેશે. અરે તે રાધાજી વિનાં મારે ગાયુતાં ધણ ખીજાં મા-
ણસો ધર અને સુખ, એણે કરીને શું, એ શું કમનાં ॥ ૨ ॥ કુટિલ બ્રહ્મરીચણું
અને કાપના ભારે કરીને યુક્ત એવું તેનું સુખ હું ધ્યાને કરીને જોઉં છું તો
જાણીએ ઉપર ફરતા ભમરાએ એ યુક્ત લાલ કમલ હોય નહીં શું એવું
દેખાય છે ॥ ૩ ॥ એજ ધ્યાને કરીને દૃઢ્યમાં પ્રાપ્ત થયેલી રાધાજીને હું નિરંતર
અલંતર મારું છું ॥ માટે હવે આ વનમાં તેને શોધવા શા વાસ્તે ફરું અને
શા વાસ્તે વૃથા વિલાપ કરું ॥ ૪ ॥ હે 'તન્નિ તાર' દૃઢ્ય ર અસૂચાએ કરી-
ને ખેદ પામેલું છે એમ હું જાણું છું પણ તે હું નથી જાણતો જે તું ક્યાં
ગઈ છો તેથી કરીને તારી પાસે આવીને પ્રાર્થના નથી કરી શકતો ॥ ૫ ॥
હે પ્રિયો હું તાર ચિંતવન કરું છું ત્યારે તું મારી પાસે જવું આવવું કરતી હોય
એવું દેખાય છે ત્યારે પ્રથમની માફક એકદમ આત્તિંગન કેમ નથી આપ-
તી ॥ ૬ ॥ હે સુંદરો ૩ ક્ષમા કર હવે ફરીથી આવો તારો અપરાધ નહીં કરા
તારા વિરહેકરીને દુઃખ પામું છું માટે દર્શન દે ॥ ૭ ॥ જે કિંદુબિલ્વ નામના
શહેરરૂપિ સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા ચંદ્રરૂપિ શ્રીજયદેવકવિએ નમ્રતાએ
કરીને વર્ણવેલો હરિનો ૪ પશ્ચાત્તાપ તે સંસાર સંખ્યાધિ તાપનું શમન કરે
॥ ૮ ॥ વળી તે કહેના વિરહના સંતાપનુંજ વિશેષ કરીને વર્ણન કરે છે.

હૃદિવિસલતાહારોનાયંભજંગમનાયકઃકુલ્લયદલશ્રેણીકંઠેન
સાગરલઘુતિઃ ॥ મલયજરજોનેદંભસ્મામેયારાહિતેમાયેમહરનહર
શ્રાંત્યાનંગક્રુધાકિમુધાવસિ ॥૩॥

અર્થ—હે અનંગ ! ક્રોધેકરીને શું દોડે છે? મારે વાસ્તે દોડતો હો તો
મારા ઉપર પ્રહાર ન કર, તું કદાચિત્ હરતી બ્રાંતિથી મારા ઉપર પ્રહાર કરતો
હો તો હું તે નથી કારણ કે હર તો હમેશાં પ્રિયાસહિત રહે છે અને હું
તો પ્રિયારહિત છું મારા દૃઢ્યઉપર કમલ તંતુની લતિકાનો હાર છે સર્પ
નથી અને કંઠમાં નીલ કમલનાં પત્રની પંક્તિ છે વિષના પ્રભા નથી. શરી-

૧ પાતળા અથવા હલકા શરીરવાળી. ૨ ગુણને વિષે દોષનો આરોપ.

૩ માફ. ૪ પસ્તાવો.

રમાં ચંદનરજનો લેપ કરેલો છે વિભૂતિ નથી માટે મારેવિષે હરની
ખાંતિ કરવી અયોગ્ય ७ ॥ ૩ ॥ વળી કહેછે ને:—

પાળૌમાકુરુત્તસાયકમમુંમાચાપમારોપયક્રીડાનિર્જિતવિશ્વમૂ
ર્છિતજનાઘાતેનકિંપૌરુષં ॥ તસ્યાએવમૃગીદશોમનસિજર્મેસ્વત્કટા
ક્ષાણગશ્રેણીજર્જરિતંમનાગપિમનોનાઘાપિસંધુક્ષતે ॥૪॥

અર્થ—હે કામદેવ ! આંખાના મોઢેર રૂપી આણુને હાથમાં ધારણ ન
કર, કદાચિત્ ક્યું તો હવે તેને ધનુષ ઉપર ન ચડાવ્ય, ફક્ત ક્રીડાએકરીનેજ
જગતને જીતનાર એવા હે કામદેવ ! મૂઠા પામેલા માણસને મારવાથી તારું
પુરૂષાર્થપણ શું ? મૃગલીના સરખા નેત્રવાળી તે પ્રિયાના ચપલ કટાક્ષરૂપી
આણુની પંક્તિએકરીને જર્જરિત થઈ ગયેલું મારું મન હજી સુધી કાંઈ પણ
પ્રદીપ્ત થયું નથી તેટલામાં તું શામાટે મારેછે ॥ ૪ ॥ કામદેવને કહેતાં રાધા-
જીના કટાક્ષની યાદી આવવાથી રાધાજીનું વર્ણન કરેછે:—

ઋપછંબંધનરૂપાંગનિરીક્ષણાનિવાણાગુણઃશ્રવણપાલિરિતિસ્મ
રેણ ॥ તસ્યામનંજયજંગમદેવતાયામસ્ત્રાણિકિંજિતજગંતિસમર્પિ
તાનિ ॥૫॥

અર્થ—બ્રુકુટીપલ્લવરૂપી ધનુષ, કટાક્ષથી જોવું તે રૂપી આણુ અને
કણ્ણપાશરૂપી ધનુષના દોરી, એ રીતે જોણુકરીને જગત જીતેલુંછે એવા
પોતાના હાથયારો તે કામદેવે પોતાની રાધાજી રૂપી જ્યકારક જંગમ દેવ-
તાનેવિષે, સમર્પણ કરેલાં છે કે શું ! ॥ ૫ ॥

(હે રાધાજી ! એવી રીત તું કામદેવનો પણ ઉપકાર કરેછે માટે પરાપ-
કારી છો તો મારેવિષે તારે નિર્દયતા કરવી યોગ્ય નથી.) તે કહેછે:—

ઋચાપેનિહિતઃકટાક્ષવિશિષ્ઠોનિર્માતૃમર્મવ્યથાંશ્યામાત્માકુટિ
લઃકરોતુકવરીભારોપિમારોદ્યમં ॥ મોહંતાવદ્યંચતાન્વિતનુતાંબિ
વાધરોરાગવાન્સદ્વૃત્તઃસ્તનમંડલસ્તવકથંપ્રાણૈર્મમક્રીડતિ ॥૬॥

અર્થ—હે તન્વિ ! તારી બ્રુકુટી રૂપી ધનુષમાં જોડાયેલો કટાક્ષરૂપી
આણુ, મર્મમાં વ્યથા કરેછે તે ભલે કરો. કારણકે જે આણુ ધનુષમાં જોડાયે-
લો છે તે વાગવાનોજ અને જે વાગે તે વ્યથા કરે એવો એનો ધર્મ છે. તેમજ

કાળો અને કુટિલ એવો તારો ૧ કુશભાર તે મારવાનો ઉદ્દેશ કરેછે તે પણ ભક્ત કરે કારણ કે જે મલીન અને કુટિલ હોય તેનો એવો સ્વભાવ છે ॥ તેમ જ બિંબ કૃણ સરખો લાલ એવો તારો અધર તે મોહનો વિસ્તાર કરેછે તે પણ ભક્ત કરે કારણ કે રાગી છે, તો રાગીનો એવો સ્વભાવ છે. પણ ૧સદ્વૃત્ત એવો તારો સ્તનમંડલ તે મારા પ્રાણની સાથે તેને લેવા સાફ કેમ કીડા કરેછે. કારણ કે સારા આચરણવાળાને એમ કરવું ઊચિત નથી ॥ ૫ ॥ હવે અનુભવ કરાયેલા તેના વિલાસને સંભારીને કહેછે.

તાનિસ્પર્શસુખાનિતેચતરલાઃસ્તિગ્ધાદશોર્વિભ્રમાસ્તદ્વક્રાંતુજ સૌરભંસચસુધાસ્પંદીગિરાંવક્રિમા ॥ સાવિંબાધરમાધુરીતેવિષયા સંગેપિચેન્માનસંતસ્યાંલગ્નસમાધિહંતાવિરહવ્યાધિઃકથંવર્ધતે ॥૭॥

અર્થ—પ્રથમ અનુભવ કરાયેલાં તેજ શરીરના સ્પર્શનાં સુખ, ચપલ અને સ્નેહવાળા એવા તેજ દૃષ્ટિના વિલાસ, તેજ મુખકમળનો સુગંધ, અ-મૃતને વરસાવનારી તેજ વાણીની વક્રોક્તિ, અને તેજ બિંમ્બસરખા અધરની માધુરી, એવી રીતે પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયની આસક્તિમાં રાધાજીનેવિષે લગ્ન સમાધિવાળું મન છે તોપણ અને વિરહનો વ્યાધિ કેમ વધે છે. ॥ ૭ ॥ હવે કવિ પ્રથમ ગોપિયોના મંડળમાં રાધાજીએ જોયેલા શ્રીકૃષ્ણના વર્ણન રૂપી આશિષની યોજના કરે છે.

તિર્યકંઠવિલોલમૌલિતરલોત્તંસસ્યવંશોચ્ચરદ્વીતસ્થાનકૃતાવ ધાનલલનાલક્ષ્મૈર્નસંલક્ષિતાઃ ॥ સંમુગ્ધંમધુસૂદનસ્યમધુરેરાધામુખેં દૌમૃદુસ્પંદેકંદલિતાશ્ચિરંદધતુવઃક્ષેમંકટાક્ષોર્મયઃ ॥૮॥

અર્થ—જેનો કંઠ તિર્યક છે અને જેના ચલાયમાન મુકુટ ઉપર ચપલ એવું શિરોભૂષણ શોભી રહ્યું છે એવા શ્રીમધુસૂદનના-વાંસળીમાં ગવાયેલા રાગના સ્વર ગ્રામ અને મૂર્છના ઇલાદિમાં જેઓએ ચિત્તવૃત્તિ રાખેલ છે એવી લાખો ગોપાંગનાઓએ પણ ન જાણેલા, તેમજ મધુર અને મૃદુ એવા રાધાજીના મુખચંદ્રઉપર વિસ્તારને પામેલા એવા કટાક્ષના તરંગ તમારું કલ્યાણ કરે ॥ ૮ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये मुग्धमधुसूदनोनाम तृतीयः सर्गः ॥३॥

હવે શ્રીરાધાજીના વિરહેંકરીને ઉત્કંઠિતથયેલા શ્રીકૃષ્ણપાસે શ્રીરાધાજીની સખી આવીને કહેછે. ॥

યમુનાતીરવાનીરનિકુંજેમંદમાસ્થિતં ॥ પ્રાહમેમપ્રમોદ્ધ્રાંતંમા
ધર્ષરાધિકાસસ્વી ॥૧॥

અર્થ—યમુનાજીના કાંઠા ઉપર ૧વેતસ યુક્ત લતાગૃહમાં ૨ નિશ્-
પત્ત જમ હોય તેમ બેઠેલા અને શ્રીરાધાજીનેવિષે ધણા પ્રેમેકરી ઉન્નત થયેલા
એવા શ્રીરાધાજીની સખી કહે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

કર્ણાટરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

૩ કર્ણાટરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાયછે.

નિંદતિચંદનમિંદુકિરણમનુવિંદતિસ્વેદમધીરં ॥ વ્યાલનિલચ
મિલમેનગરલમિવકલયતિમલયસમીરં ॥૧॥ સાવિરહેતવદીનામા
શબમનસિજવિશિખભયાદિવભાવનયાત્વયિલીના ॥ ધ્રુ૦ ॥ અ
વિરલનિપતિતમદનશરાદિવભવદવનાયવિશાલં ॥ સ્વહૃદયમર્મ
ણિવર્મકરોતિસજલનલિનીદલજાલં ॥૨॥ કુસુમવિશિખશરતલ્પ
મનલ્પવિલાસકલાકમનીયં ॥ વ્રતમિવતવપરિરંભમુખાયકરોતિ
કુસુમશયનીયં ॥૩॥ વહતિચવિગલિતલોચનજલધરમાનનકમલ
મુદારં ॥ વિધુમિવવિકટવિધુંતુદદંતદલનગલિતામૃતધારં ॥૪॥
વિલિખતિરહસિકુરંગમદેનભવંતમસમશરભૂતં । પ્રણમતિમકરમધો

૧ એવે નામે વૃક્ષ. ૨ સાવધાન. ૩ કર્ણાટ રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક
રૂપાણપાણિર્ગજદંતપત્રમેકંવહનદક્ષિણકર્ણપૂરં ॥સંસ્તૂયમાનઃસુરચારણૌષ્ઠૈઃ
કર્ણાટરાગઃશિલ્પિકંઠનીલઃ ॥ અર્થ—જેના હાથમાં ખડ્ગ છે અને જેણે
હક્ત એક જમણા કાન ઉપર આભૂષણની જગોએ હાથીના દાંતનો દાંતિઆ
ધારણ કરેલો છે ॥ દેવ અને ચારણોના સમૂહે જેમની સ્તુતિ કરેલી છે અને
મોરની ઠાક જેવો જેનો શ્યામ વર્ણ છે એવો કર્ણાટ નામનો રાગ છે. ॥૧॥

વિનિધાયકરેચશરંનવચૂતં ॥૫॥ પ્રાતિપદમિદમપિનિગદતિમા
 ધવતવચરણેપતિતાહં ॥ ત્વયિવિમુખેમયિસપદિસુધાનિધિરપિતનુ
 તેતનુદાહં ॥૬॥ ધ્યાનલયેનપુરઃપરિકલ્પ્યભવંતમતીવદુરાર્પં ॥
 વિલપતિહસતિવિષીદતિરોદિતિવંચતિમુચંતિતાપં ॥૭॥ શ્રીજય
 દેવભણિતમિદમધિકંયદિમનસાનટનીયં ॥ હરિવિરહાકુલબહુવ
 શુભતિસસ્વીવચનંપઠનીયં ॥૮॥

અર્થ—હે માધવ ! તમારા વિરહમાં રાખાજી દીન થઇ ગયાં છે. અને
 તે કામદેવના આણુના ભયથી ભાવનાએ કરીને તમારેવિષે લીન થઇ ગયાં હોય
 નહિ શું એવાં યદ્ય રહ્યાં છે. ॥ ૧ ॥ ધ્રુવો એટલુંજ નહિ પણ ચંદન અને ચંદ્ર-
 માના કિરણોની નિંદા કરેછે કે જે શીતળસ્વભાવવાળાં છે તે મુને આજેછે.
 તેથી મારાંજ દુર્ભાગ્ય છે. એમ કહીને પછી અધીર થઇને એક પામે છે ॥
 ચંદન વૃક્ષમાં રહેલા સર્પના મિલાપેકરીને મલયાચલના પવનને પણ વિષમય
 હોય નહીં શું એમ જાણે છે ॥ ૧ ॥ વિરહામિતું શમન કરવાસાર્થે બીજા-
 વેલાં કમલવેલના પત્રોને દ્વદય ઉપર ધારણુ કરે છે. તે નિરંતર ઉપરાઉપર
 દ્વદય મર્મમાં પડતાં કામદેવનાં આણુથી દ્વદયમાં રહેલા તમારા સરીરની
 રક્ષા કરવા સાર્થે બીજાં કમલવેલનાં પત્ર રૂપી બકતરને ધારણુ કરતાં હોય નહિ
 શું એવાં દેખાય છે ॥ ૨ ॥ ધણુ વિકાસ અને ક્ષાની આશાએ અતિ
 સુંદર પુષ્પની શય્યા કરે છે. તે પણ તમારા આલિંગનના સુખ સાર્થે, કામ-
 દેવના આણુની શય્યાનું વ્રત કરતાં હોય નહિ શું એમ જાણાય છે ॥ ૩ ॥
 જેમાં નેત્રમાંથી જલની ધારાઓ પડે છે એવા ઉદાર મુખકમળને ધારણુ કરી
 રહ્યાં છે. ॥ તે જાણીએ વિકટ એવા રાહુના દાંત વાગવાથી જેમાંથી અમૃત
 ધારા પડતી હોય એવો ચંદ્ર હોય નહીં શું એવું શેષે છે ॥ ૪ ॥ કરતુરી
 એકરીને એકાંતમાં કામદેવ સરખું તમારું ચિત્ર લખેછે તેમાં નીચે
 મત્સ્યનું વાહન કરે છે અને હાથમાં આંખાના મોહોરનું આણુ આપે છે ॥ તે
 પછી પ્રણામ કરે છે કારણુ કે તન વિના ખીજે કોઇ કામદેવ નથી. તમેજ
 ચિત્તનો ઉન્માદ કરાવોછો માટે ॥ ૫ ॥ કેવળ પ્રણામ કરે છે એટલુંજ નહીં.
 વળી ક્ષણે ક્ષણે એમ પણ કહે છે જે હે માધવ ! હું તમારા ચરણોમાં પડી
 છું તમે મારેવિષે વિમુખ થાઓછો તો આ ચંદ્રમા એકદમ મારા સરીરને
 દાહ કરે છે એમ કહે છે ॥ ૬ ॥ વળી અતિ વ્યગ્ર થાય છે ત્યારે ધણુ દુઃખ
 કરીને પ્રાપ્ત થાઓ એવા તમે તેને ધ્યાનન્ન લયેકરીને પ્રત્યક્ષ કદપીને પછી
 પ્રણામ કરે છે. અને હસે છે વળી જ્યારે ધ્યાન છુટી જાય છે ત્યારે એક

પામે છે અને રૂવેછે. વળી પાછા ધ્યાનમાં શુભરાયમાન ધ્યાઓછો ત્યારે તમારી પાછળ દોડે છે. અને આલિંગન કરીને ખેદને મુકે છે. ॥ ૭ ॥ કવિ કહે છે કે જે મનને નાચ કરવાની મરજી થાતી હોય તો જેમાં વિરહાતુર થયેલાં રાધાજીની સખીનાં વચન છે એવું શ્રી જ્યદેવે કહેલું ગીત સારી રીતે ભણો ॥ ૮ ॥ સખી કહેછે-હે કૃષ્ણ ! તમારા વિના તે કાંઈ પણ નિવૃત્તિ પામતી નથી (તેજ દર્શાવેછે)

**આવાસોવિપિનાયતેપ્રિયસખીમાલાપિજાલાયતેતાપોપિશ્વસિ
તેનદાવદહનજ્વાલાકરાલાયતે ॥ સાપિત્વદ્વિરહેણહંતહરિણીરૂપા
યતેહાકથંકંદર્પોપિયમાયતોવિરચયન્શાર્દૂલવિક્રીડિતં ॥૨॥**

અર્થ—ખેદ થાય છે કે હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમારા વિરહેકરીને શ્રી રાધાજી મૃગલી સરખાં દેખાય છે કારણ કે જેને રહેવાનું સ્થાન છે તે પ્રિયના સંગ વિનાનું દુઃખ કારક છે માટે અરણ્ય જેવું લાગે છે. પ્રિય સખિએ પેહરાવેલી માળા પણ ક્યાંક જતી રહેવાની શંકાથી આંધી લીધી હોય નહિં શું એમ જાળ સરખી લાગે છે ॥ સંતાપ છે એ પણ નિઃશ્વાસાઓના પવનથી વૃદ્ધિ પામે છે. તે ધણી પવનથી વૃદ્ધિ પામેલા દાવાનલની જ્વાલા સરખો ભયંકર ભાગે છે. વળી ખેદ થાય છે કે વ્યાધ જેવી કીડા કરનારો કામદેવ પણ યમ જેવો લાગે છે. અર્થાત્ જેમ મૃગલી વનમાં દાવાનળની જ્વાલાથી દુઃખ પામી હોય અને વ્યાધના ત્રાસથી ભય પામીને કોઈ જાળમાં ફસાઈ પડી હોય અને પછી કોઈ રીતે નિવૃત્તિ ન પામે તેમ આ રાધાજી પણ તેવાં થયેલાં છે ॥ એથી કરીને સખીએ મૃગલી સરખી રાધાજીનો શ્રીકૃષ્ણનેવિષે દૃઢ પ્રેમ દેખાડ્યો અને શ્રીકૃષ્ણનું કઠિન હૃદયપણું બતાવ્યું ॥ ૨ ॥ વળી તેજ એટલાઓ વિશેષે કરીને કહે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે

૧ દેશરાગમાં અને એકતાલી તાલમાં ગવાયછે.

**સ્તનવિનિહિતમપિહારમુદારં ॥ સામન્તુતેકૃશતનુરિવભારં ॥૧॥
રાધિકાવિરહેતવકેશવ ॥ ઘ્રુ૦ ॥ સરસમસૃળમપિમલયજર્પકં ॥**

૧ દેશરાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥ આસ્ફોટનાવિષ્કૃતરોમહર્ષોનિયુ
દસન્નદાવિશાલબાહુઃ ॥ પ્રાંશુઃપ્રચંડદ્યુતિરિંદુગૌરોદેશાસ્વરાગઃકિલમહ-

પશ્યતિવિષમિવવપુષિસશંકં ॥૨॥ શ્વસિતપવનમનુપમપારિણાહં ॥
 મદનદહનમિવવહતિસદાહં ॥૩॥ દિશિદિશિકિરતિસજલ્લકણજા
 લં ॥ નયનનલિનમિવવિદલિતનાલં ॥૪॥ નયનવિષયમપિકિ
 સલયતલપં ॥ કલયતિનિહિતહુતાશવિકલપં ॥૫॥ ત્યજતિનપાણિત
 લેનકપોલં ॥ બાલશશિનામિવસાયમલોલં ॥૬॥ હરિરિતિહરિરિ
 તિજપતિસકામં ॥ વિરહવિહિતમરણેનચકામં ॥૭॥ શ્રીજયદેવમ
 ણિતમિતિગીતં ॥ સુખયતુકેશવપદમુપનીતં ॥૮॥

અર્થ—હે કેશવ ! તમારા વિરહમાં દુખલાં થઈ ગયેલાં રાધાજી પો-
 તાના સ્તનઉપર રાખેલા ઉતમ હારને પણ ભાર રૂપ માને છે ॥ ૧ ॥ સ-
 રસ સ્નિગ્ધ અને મૃદુ એવા ચંદનના પંકડે પણ શંકા સહિત વિષરૂપ દે-
 ખે છે ॥ ૨ ॥ જેની ઉપમા આપિ શકાય નહિ એવા ઘણા લાંબા અને દાઢ
 સહિત નિઃશ્વાસોને કામદેવના અગ્નિરૂપ જાણીને ધારણ કરે છે ॥ ૩ ॥ જલની
 કણિકાઓવાળું અને જેનું નાળવું છેદાઈ ગયું હોય એવા કમળ સરખું પો
 તાનું નેત્રકમલ તેને સર્વ દિશાઓમાં નાખે છે (અર્થાત્) સર્વ દિશાઓ તરફ
 જીવે છે ॥ ૪ ॥ નજરે દેખાતી નવીન પદ્મવતી શય્યાને પણ અગ્નિના ભ્રમ
 વાળી માને છે ॥ ૫ ॥ સાંજનો વખત થાય છે ત્યારે રાત્રિ કેવીરીતે જશે એવિ
 ચિંતાથી નિશ્ચળ એવા કપોળને હથેલીમાંથી અળગો કરતાં નથી તે સાંજવ-
 ખતે ઉગેલા બાલ ચંદ્રમા સરખો શોભે છે ॥ ૬ ॥ અસહ્ય વિરહેકરીને થ-
 ચેલું મરણ નજીક આવ્યું હોય નહિ શું એમ યથેચ્છિત અભિલાષાપૂર્વક હરિ
 હરિ જાણ્યા કરે છે ॥ ૭ ॥ કવિ કહે છે કે એવિ રીતે શ્રી જયદેવે કહેલું ગીત
 શ્રીકેશવના ચરણારવિંદમાં ચિત્ત રાખનારા શ્રોતા જનને મુખ આપો ॥ ૮ ॥
 જ્યારે રાધાજીની એવી અવસ્થા તો થઈજ ત્યારે હવે મારે ત્યાં આવવાથી
 શું ફળ એમ શ્રીકૃષ્ણનો અભિપ્રાય જાણીને સખી કહે છે.

મૂર્તિ: ॥ ૧ ॥ અર્થ—ખંભા ઠોકવાથી શૂરવીરના રૂંવાડાં જેણે ઉભાં કરાવેલ છે
 બાહુયુક્ત (કુસ્તિ) કરવામાં જેના હાથ મજબૂત અને વિશાળ છે. જેના શરીરનું
 કદ લંબાઈમાં છે, પ્રચંડ જેની કાંતિ છે, ચંદ્રમા સરખો જેનો ગૌર વર્ણ છે અને
 પહેલવાન મક્કના સરખી જેની મૂર્તિ છે એવો દેશ નામનો રાગ છે ॥ ૧ ॥

પ્રિય એવું એક તમારું ખ્યાન કરતાં એવાં અને દુઃખાં થઇ ગયાં એવો જેમ તેમ કરીને શ્વાસ લેછે ॥ ૪ ॥

હવે સખી અતિ વ્યાકુળતાએકરી દીન થઇને રહેછે.

ક્ષણમવિવિરહધુરાનસેદેનયનાનિમીલનસ્વિઘ્નયાયયાતે ॥ શ્વાસ
તિકથમસૌરસાલધારાસાંધિરવિરહેષવિલોક્યપુષ્પિતાગ્રાં ॥૬॥

અર્થ—આખનું મટકું મારવું એટલી વાર પણ પ્રિયના અદર્શનથી ખેદ પામતાં એવાં જે રાધાજીયેં પૂર્વે ક્ષણમાત્ર પણ તમારો વિરહ સહ્યો ન હતો તે ધણી સમય થયા વિરહવાળાં થઇને રૂપુષ્પિત થયેલા અગ્રભાગવાળી આંખાની શાખાને જોઇને કેમ શ્વાસ લેછે. મતલબ કે કેમ જીવી શકેછે તે પણ આશ્ચર્ય થાયછે ॥ ૫ ॥

આપણા ગોકુળના માણસોનું રક્ષણ કરવાનું જેને વ્રતછે એવા આ નંદરાજના કુમાર અવશ્ય મારી સખિ રાધાજીને પણ વિરહના તાપથી નિવૃત્ત કરશે એવો નિશ્ચય કરીને રાધાજીની સખી શ્રીગોવર્ધનોદ્ધરજીની રલીલા સંભારતી સંભારતી પોતાની સખિ રાધાજીને સાંત્વન કરવા ચાલી; ક્વિ પણ એજ પ્રસંગ સંભારીને તેની લીલાના એક આશ્રય રૂપ શ્રીકૃષ્ણના આહુનું વર્ણન કરતાં આશિષ આપેછે ॥

વૃષ્ટિવ્યાકુલગોકુલાવનરસાદુત્પત્યગોવર્દનંબિન્નદ્વલ્લવલ્લભા
ભિરધિકાનંદંચિરંચુંબિતઃ ॥ દર્પેનૈવતદર્પિતાધરતટીસિંદૂરમુદ્રાંકિ
તોવાહુર્ગોપતનોસ્તનોતુમવતાંશ્રેયાંસિકંસદ્વિષઃ ॥૬॥

અર્થ—વૃષ્ટિએકરીને વ્યાકુળ થયેલા ગોકુળની રક્ષા કરવા સારું ઇન્દ્ર વિજય કારક અહંકારથી ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડીને ધારણ કરનારો, અને ગો-ખાંગનાઓએ ધણી ખ્યાનદથી ધણીવાર સુધી ચુંબન કરાયેલો અને ચુંબન કરતી વખતે લલાટનો સિંદૂર ચોટવાથી ઇન્દ્રના વિજયને સૂચવનારી મુદ્રાએ કરીને અંકિત થયો હોય નહિં શું એમ શોભતો એવો ગોપવેશધારી કંસના શિષુ (શ્રીકૃષ્ણ) નો આહુ તમારા કલ્યાણનો વિસ્તાર કરો ॥ ૪ ॥

इति श्रीगीतगोविंदेमहाकाव्ये मधुसूदनोनामचतुर्थः सर्गः ॥ ૪ ॥

ત્યારપછી રાધાજીની પીડા સાંભળીને વ્યાકુળ થયા તો પણ પોતાનો અપરાધ વિચારી શક પામતા એવા શ્રીકૃષ્ણ પોતે રાધાજી પાસે ગયા નહિં

૧ જેના અગ્રભાગમાં મોઢાર આવેમોછે એવી. ૨ વિલાસો.

પોતાના દુઃખના નિવેદનપૂર્વક વિનય કરીને રાધાજીના કોપને શિથિલ કરવા સાફ તેજ સખીને પાછી મોકલી તે કહેછે.

અહમિહનિવસામિયાહિરાધામનુનયમદ્વચનેનચાનયેથાઃ ॥ इति
मधुरिपुणासखीनियुक्तास्वयमिदमेत्यपुनर्जगादराधां ॥ १ ॥

અર્થ—હું આહિ રહું છું અને તું રાધાજીપાસે જા મારા વચનેકરીને તેની પાસે પ્રાર્થના કરચ જો તારા મારફત કહેવરાવવાથી તેનું માન ઉતરી જાય તો તેને આહી લઈ આવ્ય એમ કહીને શ્રીહરિએ મોકલેલી સખી, રાધાજી પાસે આવીને વળિ આવિરિતે કહેવા લાગી.

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ વરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે ॥

૧ વરાડીરાગમાં અને ૩૫૩ તાલમાં ગવાયછે.

बहतिमलयसमीरेमदनमुपधाय ॥ स्फुटतिकुसुमनिकरेविरहि
हृदयदलनाय ॥ १ ॥ सखिसीदतितवविरहेवनमाली ॥ ध्रु० ॥ दह
तिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति ॥ पततिमदनविशिखेविलपाति
विकलोति ॥ २ ॥ ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति ॥ मनसिब
लितविरहेनिशिनिशिरुजमुपयाति ॥ ३ ॥ वसतिविपिनवितानेत्य
जतिललितधाम ॥ लुठतिधरणिशयनेबहुविलपतितवनाम ॥ ४ ॥
भणतिकविजयदेवेविराहिविलसितेन ॥ मनसिरभसविभवेहरिरू
दयतुमुकृतेन ॥ ५ ॥

અર્થ—હો સખિ ! જ્યારે કામદેવને આગળ કરીને મલયાચલનો પવન આલેછે. અને વિરહિ જનના હૃદયને ભેદ કરવા સાફ પુષ્પના સમૂહ ઉઘડેછે

૧ વરાડી રાગણીનું લક્ષણ શ્લોક ॥ વિનોદયંતીદયિતંમુકેશીસુકં
કળાચામરચાલનેન ॥ કર્ણેદધાનાસુરપુષ્પગુચ્છંવરાંગનેયંકથિતાવરાહી ॥ ૧ ॥

અર્થ—સુંદર જેના કેશ છે હાથમાં જેણે સુંદર કંકણ પહેરેલાં છે કાનમાં જેણે કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પનો શુચ્છ ધારણ કરેલોછે અને આમરના ચાલનેકરીને (અમર ઢાલવાથી). જે પોતાના પ્રિયને વિનોદ કરાવેછે એવી ઉત્તમ અંગ વાળી વરાડી નામની રાગણી કહેલી છે ॥ ૧ ॥

ત્યારે તમારા વિરહમાં શ્રીવનમાળી દુઃખ પામેછે ॥ ૧ ॥ ક્રુ. ॥ ચંદ્ર જ્યારે દાહ કરેછે ત્યારે મરણુ તુલ્ય થઈ જાયછે, જ્યારે કામના બાણ પડવા લાગેછે ત્યારે વિકળ થઈને વિલાપ કરેછે ॥ ૨ ॥ જ્યારે ભમરાના સમૂહો શબ્દ કરેછે ત્યારે હાથેકરીને કાનને ઢાંકી દેછે ॥ રાત્રિએ મનમાં જેમ જેમ વિરહ વૃદ્ધિ પામેછે તેમ તેમ ક્ષણે ક્ષણે પીડા પામેછે ॥ ૩ ॥ અતિ સુંદર ધરનો ત્યાગ કરીને મોટા અરણ્યમાં નિવાસ કરેછે, પૃથ્વીક્ષપી શય્યામાં લોટેછે અને વારંવાર તમારું નામ લઈને બહુ વિલાપ કરેછે ॥ ૪ ॥ જ્યદેવ કવિ કહેછે કે હરિના વિરહકરીને શોભાયમાન અને સુકૃતરૂપ આ ગીતેકરીને જેમાં પ્રેમ અને ઉત્સાહનો વિભવ થયેલો છે એવા કહેનારા અને સાંભળનારાઓના મનમાં શ્રીહરિ ઉદય પામે ॥ ૫ ॥ એવિરીતે પોતાના પ્રાણનાથ શ્રીકૃષ્ણનું વિરહથી થયેલું વિકળપણું સાંભળીને જ્યારે રાધાજી મૂર્છિત થઈ ગયાં ત્યારે તેની સખીની વાણી પણ સ્તંભિત થઈગઈ એવા અભિપ્રાયથી પાંચ પદેંકરીને કવિએ ગીત સમાપ્ત કર્યું ॥ હવે તે મૂર્છા મટવાનો બીજો કોઈ ઉપાય ન મળવાથી તેની સખી ફરીથી શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રનું વર્ણન કરવા લાગી.

**પૂર્વેયત્રસમંત્યયારતિપતેરાસાદિતાઃસિદ્ધયસ્તાસ્મિન્નેવનિકુંજમ
નમ્યમહાતીર્થેપુનર્માધવઃ ॥ ધ્યાયંસ્વામનિશંજપન્નાપિતૈવાલાપમં
ત્રાક્ષરંભૂયસ્ત્વત્કુચકુંભનિર્ભરપરીરંભામૃતંવાંછતિ ॥૨॥**

અર્થ—હે સખિ ! પ્રથમ જે ઠેકાણે તમારી સાથે શ્રીમાધવે આલિંગન સુખનાદિક કામદેવનો સિદ્ધિઓ મેળવેલી હતી તેજ લતાગૃહરૂપી કામદેવના મોટા તીર્થમાં ફરીથી શ્રી માધવ તમારું ધ્યાન કરેછે તમારા આલાપરૂપી મંત્રાક્ષરને જપેછે અને ફરીથી તમારા કુચ કુંભના મળખુત આલિંગન રૂપી અમૃતની વાંછના કરેછે ॥ ૨ ॥ એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં ચરિત્રો સાંભળવાથી રાધાજીને કાંઈક સ્વાસ આવ્યો ત્યારે અતિ ઉત્કંઠિત થઈને શ્રીકૃષ્ણ તમારી વાટ જીવેછે માટે હવે આપણે સામું જવું થટેછે એવિરિતે અભિસાર કરવા સાંઈ સખી પ્રાર્થના કરેછે.

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

૧ ગુર્જરીરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાયછે.

રતિસુખસારે ગતમભિસારેમદનમનોહરવેશં ॥ નકુરુનિતંબિનિ
ગમનવિલંબનમનુસરતંહૃદયેશં ॥ ૧ ॥ ધીરસમીરેયમુનાતીરેવસ
તિવનેવનમાલી ॥ ધ્રુવ ॥ નામસમેતંકૃતસંકેતંવાદયતેમૃદુવેણું ॥ ૨ ॥
હુમનુતેનનુતેતનુસંગતપવનચલિતમપિરેણું ॥ ૨ ॥ પતતિપતત્રેવિચલ
તિપત્રેશંકિતભવદુપયાનં ॥ રચયતિશયનંસચકિતનયનંપશ્યતિતવ
પંથાનં ॥ ૩ ॥ મુલ્લરમધીરંત્યજમંજીરંરિપુમિવકેલિસુલોલં ॥ ચલસ
સ્વિકુંજંસતિમિરપુંજંશીલયનીલનિચોલં ॥ ૪ ॥ ઊરસિમુરારેરુપહિ
તહારેઘનફવતરલબલાકે ॥ તડિદિવપીતેરતિવિપરીતેરાજસિમુકૃત
વિપાકે ॥ ૫ ॥ વિગલિતવસનંપરિહૃતરસનંઘટયજઘનમપિધાનં ॥
કિસલયશયનેપંકજનયનેનિધિમિવહર્ષનિધાનં ॥ ૬ ॥ હરિરભિમા
નીરજનિરિદાનીમિયમપિયાતિવિરામં ॥ કુરુમમવચનંસત્વરરચનં
પૂરયમધુરિપુકામં ॥ ૭ ॥ શ્રોજયદેવેકૃતહરિસેવેભણતિપરમરમણીયં ॥
પ્રમુદિતહૃદયંહરિમતિસદયંનમતસુકૃતકમનીયં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! જ્યાં મંદ મંદ પવન વહેછે એવા મનુનાજીના કાંઠા
ઉપર વનનેવિષે વનમાળી વસેછે ॥ ધ્રુવ ॥ માટે હે નિતંબિનિ ! ત્યાં જવાનો વિલંબ
ન કરે. રતિ સુખના સારશી અભિસારમાં પ્રાપ્ત થયેલા અને જેનો કામદેવ

૧ ગુર્જરી રાગનું લક્ષણ પહેલા સર્ગમાં કહેલું છે) અભિસારિકાનું
લક્ષણ. શ્લોકઃ ॥ અભિસારયતેકાંતંસ્વયંવામિસરત્યપિ ॥ સાજ્યોત્સ્નીતા
મસીયાનયોગ્યવેશ્નામિસારિકા ॥ અર્થ જેનાયિકા પોતાના સંકેત સ્થળમાં
પ્રિયને તેડાવે અથવા પોતે પ્રિયના સંકેત સ્થળમાં જાય તે અભિસારિકા
કહેવાય તે બે પ્રકારની એક જ્યોત્સ્નામિસારિકા અને બીજી કૃષ્ણામિસારિકા
(એટલે ૧ લી અજવાળી રાત્રિમાં ઘેજો પોશાક પેહેરીને પ્રિય પાસે જાય અને
૨જી અંધારી રાત્રિમાં કાજો પોશાક પેહેરીને જાય.)

સરખો મનોહર વેશ છે એવા તમારા દૃઢ્યના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણને અનુસરો ॥૧૧॥
જેમાં તમારા નામ સહિત સંકેત કરેલો છે એવા વેણુને ધિરે ધિરે વગાડો ॥
તમારા શરીરને સ્પર્શ કરનાર વાયુની સાથે મળેલા રજકણુને પણુતે ધન્ય
માનેછે ॥ ૨ ॥ બ્યારેં વૃક્ષ ઉપરથી પક્ષી ઉડેછે ને પત્ર અલાયમાન થાય છે ત્યારેં
તમારી આવવાની શંકાને લીધે શય્યા રચેછે અને ચક્રિત નેત્રવાળા થઇને ત-
મારો આવવાનો રસ્તો જુવેછે ॥ ૩ ॥ હે સખિ! શબ્દામમાન અધિર અપલ
અને રતિ ક્રીડા વખતે શત્રુ સરખું આ જાંઝર તેને છોડી નાખો શ્યામ ચોસો ધા-
રણુ કરી દ્યો અને અંધારાના સમૂહવાળા કુંજગૃહ તરફ ચાલો ॥ ૪ ॥ હે
સખિ! વિપરીત રતિવખતે જેમાં હાર પડેલો છે એવું અને સુકૃતના કળ રૂપી
એવું મુસારિતું ઉરઃસ્થળ છે તે ઉપર ગૌર વર્ણવાળાં તમે તે જેમ અપળ વા-
દણીવાળા કબજા મેઘમાં વીજળી શોભે તેમ શોભો ॥ ૫ ॥ કમળના પત્ર સ-
રખાં જેનાં નેત્ર છે એવી હે સખિ! વસ્ત્ર ઉતારી સેવાથી તથા રશના હરિ સે-
વાથી ઉધાડું થઇ અચેલું એવું અને તેથી કરીનેજ શ્રીકૃષ્ણને હર્ષના બંડાર
રૂપી એવું તમારૂં જઘનસ્થળ તે ત્યાં જઘને નવીન પલ્લવની શય્યા ઉપર રાખે
॥ ૬ ॥ હે સખિ! હરિ અભિમાની છે અને રાત્રિ પણુ હવે વિરામ પામીછે માટે
હવે જેમ સત્વર રમના થાય એમ મારૂં કહ્યું કરો અને શ્રી મધુરિપુના મનો-
રથ પૂર્ણ કરો ॥ ૭ ॥ જેણે શ્રી હરિની સેવા કરેલી છે એવા શ્રી જયદેવ કવિએ
ધરમ રમણીય એવું આ ગીત કહ્યું ॥ હે સત્પરેષો! દૃઢ્યને હર્ષિત કરીને
અતિ દયાલુ અને સુકૃતે કરીને મનોહર એવા શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કરો ॥૮॥ હવે
અતિ શીઘ્ર અભિસાર કરાવવા સાર અતિ ઉત્કંઠિત પ્રિયના દુઃખનું વર્ણન કરેછે.

**વિકિરતિમુદુઃશ્વાસાનાશાંપુરોમુદુરીક્ષતેપ્રવિશતિમુદુઃકુંજગુંજ
ન્યુદુર્બહુતામ્યાતિ૥રચયતિમુદુઃશય્યાંપર્યાકુલંમુદુરીક્ષતેમદનકદન
ક્ષાંતઃકાંતિપ્રિયસ્તવવર્ત્તતે ॥ ૩ ॥**

અર્થ—હે મનોહર સખિ! તમારા પ્રિય શ્રીકૃષ્ણ કામદેવના દુઃખેકરીને
ખેદ પામેલા છે તે વારંવાર તમારી આવવાની આશા છોડીને નિઃશ્વાસ મુકેછે
વળી ક્ષાયિત હમણાં આવશે એવી આશાથી વારંવાર દિશાઓ તરફ જુવેછે
છાની રીતે ખીજી તરફથી આવીને કુંજ ગૃહમાં છુપાઇ રહિ હશે શું એમ સ-
મજીને વારંવાર કુંજ ગૃહમાં પ્રવેશ કરેછે અને ત્યાં તમને ન જોયાં ત્યારેં તે કેમ
નહિ આવિ હોય એમ વારંવાર મંદ મંદ શબ્દ કરેછે ને બહુ ખેદ પામેછે વળી
મારેવિષે તે દૃઢ પ્રેમવાળી છે માટે હમણાં આવશે એવી આશાથી વારંવાર
પલ્લવની શય્યા રચેછે વળી મારી ચિત્તવૃત્તિ જાણવાસાર આટલામાં ક્યાંધ

ધુપાદને ઉભી હશે એવી આશાથી વારંવાર આકુષ થઇને ચોતરફ જુવેછે. માટે હે સખિ! હવે જલદી જાનું જોઇએ ॥ ૩૥ ॥ હવે જાવાના સમયનું અનુકૂળ પણું બતાવે છે.

સ્વદ્બાધ્યેણસમંસમગ્રમધુનાતિર્ગમાંશુરસ્તંગતોગોવિંદસ્યમનોરથે
નંચસમંપ્રાપ્તમઃસાંદ્રતાં ॥કોકાનાંકરુણસ્વનેનસદૃશીદીર્ઘામદમ્ય
ર્થેના તન્મુગ્ધેવિફલંવિલંબનમસૌરમ્યોભિસારક્ષણઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે સખિ! તારા અશ્રુની સાથે સૂર્ય પણ સમગ્ર ૧ અસ્ત પામ્યો અને શ્રી ગોવિંદના મનોરથની સાથે અંધાર પણ રૂઢાટું થયું ॥ ચક્રબાક પ-ક્ષીના દીન શબ્દ સરખી મારી પ્રાર્થના પણ ઘણી લાંબી થઇ. માટે હે મુગ્ધે! હવે વિલંબ કરવો એ નિષ્ફળ છે કારણ કે આ ક્ષણ અભિસાર કરવામાં ધણો સારો છે ॥૪॥ વળી ઉત્કંઠા વધારવા સાથે શ્રી ગોવિંદના મનોરથનું વર્ણન કરેછે.

આશ્લેષાદનુચુંબનાદનુનલોલેલાદનુસ્વાંતજપોદ્બોધાદનુસંઘ
માદનુરતારંભાદનુપ્રીતયોઃ ॥ અન્યાર્થમતયોર્ભ્રમાન્મિલિતયોઃસંભા
ષર્ણર્જાનતોર્દંપત્યોર્નિશિકોનકોનતમસિત્રીઢાવિમિશ્રોરસઃ ॥૫॥

અર્થ—સખીના કહેવાથી એક બીજાની વાટ જોઇને ત્યાર પછી ઉચિત કર્તવ્ય જુલો જવાથી અનવસ્થિત ચિત્તની માફક પોતાના સંકેતથી આમેલાં અને ફરતાં ફરતાં રસ્તામાં બેળાં થઇ ગયેલાં અને એક બીજાના બોલવાથી એક બીજાને જાણતાં એવાં તે ખુશી થયેલાં એવાં સ્ત્રી પુરુષો. તેનો પ્રથમ આ લિંગનથી, પછી સુખનથી, પછી નખક્ષતથી, પછી કામદેવના જાગવાથી, પછી વિલાસથી અને પછી સુરતના આરંભથી, આંહિ આવા અંધારામાં લજ્જા મિશ્રિત શું શું શૃંગાર રસ નથી થાતો સર્વ થાયછે ॥ ૫ ॥ પછી એવું સાં-ભળીને વ્યથતાને લીધે શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવાને તૈયાર થયેલાં રાધાજીને જાણીને જવાનો પ્રકાર કહેછે:—

સમયચકિતંવિન્યસ્યંતીદૃશૌતિમિરેપથિપ્રાતિતરુમુહુઃસ્થિત્વામંદં
ષદાનિવિતન્વતી ॥ કથમપિરહઃપ્રાપ્તામંગૈરનંગતરંગિભિઃસુમુલ્લિસુ
ભગઃસત્વાંપદ્યજુપૈતુકૃતાર્થતાં ॥ ૬ ॥

૧ જેમ બહુ રોવાથી નેત્રમાંથી અશ્રુ ખુટીગયાં તેમ તેની સાથે સૂર્ય પણ અસ્ત પામ્યો છે. ૨ ફક્ત અંધારજ ધાટું થયું છે એમ નહીં પણ તેની સાથે શ્રીગોવિંદના મનોરથ પણ ધાટા થયાછે.

અર્થ—હે સુમુખિ ! ભય સહિત ચકિત થઇને અંધારામાં રસ્તા ઉપર તથા દરેક ઝાડ તરફ દષ્ટિ રાખતી એવી અને વાશંવાર ઉભી રહિતે મંદ મંદ પગલાં ભરતી એવી. ॥ ધણી મુસીબતથી એકાંતમાં પ્રાપ્ત થયેલી અને કામ-દેવના તરંગવાળાં અંગોએ કરીને યુક્ત એવી તુને જોઇને ભાગ્યશાલી એવા શ્રીકૃષ્ણ કૃતાર્થ થાઓ ॥ ૬ ॥ હવે વિરહનું વર્ણન કરવાથી કંટાળી ગયેલા કવિ શ્રીરાધાકૃષ્ણના પરસ્પર મિલાપના સ્મરણે કરીને, હર્ષિત થઇ આશિષ આપે છે.

રાધામુગ્ધમુસ્તારવિંદમધુપલ્લેલોક્યમૌલિસ્થલીનેપથ્યોચિતની
લરત્નમવનીભારાવતારાંતકઃ ॥ સ્વચ્છંદંત્રજસુંદરીજનમનસ્તોષમ
દોષશ્ચિરંકંસખંસનધૂમકેતુરવતુલાંદેવકીનંદનઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—શ્રી રાધાજીના મનોહર મુખકમલને વિષે ભરપૂર સરખા ત્રણ લોકના મુકુટ રૂપી વૃંદાવનની ભૂમિના અલંકાર યોગ્ય નીલમણી સરખા પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સાર કાળ સરખા સ્વતંત્રવજ્રસુંદરિયોના મનને સંતોષ પમાડવા સાર પ્રદોષ વેળા સરખા અને કંસનો નાશ કરવા સાર ધૂમકેતુ સરખા એવા શ્રી દેવકીજીના પુત્ર શ્રી કૃષ્ણ ધણી વખત સુધી તમારી રક્ષા કરો ॥ ૭ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये अभिसारिकावर्णने साकांक्षमधुसूदनो नाम
पंचमः सर्गः ॥ ૬ ॥

—:૦:—

એવિ રીતે પોતાના પ્રીતમનું વિકલપણું સાંભળીને કામદેવની છેલ્લી ૧૬શામાં પ્રાપ્ત થયેલાં હોય નહિ શું એવાં રાધાજીને જોઇને અતિવ્યગ્ર થયેલી તેની સખી પાછી શ્રીકૃષ્ણપાસે આવીને તેની ૨ વાસકસજ્જા અવસ્થાનું વર્ણન કરતી કહે છે.

अथतांगंतुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहेदृष्ट्वा ॥ तच्चरितंगो
विंदे मनसिजमंदे सखी प्राह ॥ ૧ ॥

અર્થ—સારપછી કૃષ્ણ પાસે જવા માટે અશક્ત એવાં અને તેને વિષે અણુ પ્રેમવાળાં રાધાજીને લતાગૃહમાં જોઇને તેનું ચરિત્ર તેની સખી કામદેવના દુઃખે કરીને મંદ થયેલા શ્રીગોવિંદપાસે કહે છે ॥

*૧ અસાધ્ય દશા) ૨ વાસકસજ્જાનું લક્ષણ શ્લોકઃ ॥ સ્વવાસકવ

॥ અષ્ટપદી ॥

॥ ગૌડાકિરીરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે ॥

૩૭૧૬કિરી રાગમાં અને ૩૫૬તાલમાં ગવાય છે.

ફણ્યતિદિશિદિશિરહસિશ્વંતં ॥ ત્વદધરમધુરમધૂનિપિંબંતં ॥ ૧ ॥
નાથહરેસીદતિરાધાવાસગૃહે ॥ ધ્રુ૦ ॥ સ્વદામિસરણરમસેનવર્લં
તી ॥ પતતિપદાનિકિયંતિચલંતી ॥ ૨ ॥ વિહિતવિષદવિસકિ
સલ્યબલ્યા ॥ જીવતિપરમિહતવરતિકલ્યા ॥ ૩ ॥ મુહુરથ
લોકિતમંડનલીલા ॥ મધુરિપુરહમિતિભાવનશીલા ॥ ૪ ॥ સ્વ
રિતમુપૈતિનકથમભિસારં ॥ હરિરિતિવદતિસર્વીમનુવારં ॥ ૫ ॥
શ્લિષ્યતિચુંબતિજલધરકલ્પં ॥ હરિરુપગતૈતિતિમિરમનલ્પં ॥ ૬ ॥
મથતિવિલંબતિવિગલિતલજ્જા ॥ વિલપતિરોદિતિવાસકસજ્જા ॥ ૭ ॥
શ્રીજયદેવકવેરિદમુદિતં ॥ રસિકજનેતનુતામતિમુદિતં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે નાથા હે હરિ! રાધાજી યવાસગૃહમાં દુઃખ પામેછે ॥ ધ્રુ૦ ॥
એકાંતમાં તેના અધર ૩૫૧ મધુર મધુનું પાન કરનાર એવા તમને સર્વ દિ-
શાઓમાં જુવેછે ॥ ૧ ॥ તમારે સાર અભિસારના ઉત્સાહે કરીને તૈયાર થ

*

શાત્કાંતેસમેપ્યતિનિજંવપુઃ ॥ સજ્જીકરોતિગેહંચયાસાવાસકસજ્જિકા ॥
પોતાને મંદિર આવવાનું કહ્યુંછે માટે પ્રિય આવશે એવા ઉમંગથી જે પોતાનું
શરીર અલંકાર વિગેરે ધારણ કરીને શોભાવેછે તથા અનેક પ્રકારની રોશની
વિગેરે કરીને મંદિરને શોભાપમાન કરેછે તે વાસકસજ્જા નાથિકા કહેવાયછે ॥
૩ ગૌડકિરી રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોકઃ ॥ રતોત્સુકાકાંતવરંપ્રતીક્ષ્યસંપાદયં
તીમૃદુપુષ્પતલ્પં ॥ इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्तक्षयमातनुर्गૌડકિરીપ્રદિષ્ટા ॥
અર્થ—રતિ માટે ઉત્સાહવાળી અને મનોહરપતિની વાટ જોધને કામળ પુષ્પની
શય્યા રચતી એવી. વળી ચોતરફ દૃષ્ટિ નાખિને જોતી એવી અને પતિના
મિલાપ સાર આતુર થયેલી એવી. અને સોળ વરસનું ને પાતલું જેનું શરી
ર છે એવી ગૌડકિરી નામની રાગણી કહેલી છે ॥) ૪ વિશ્વાસ કરવાના કતા-
ગૃહમાં.

એલાં તે રાધાજી થોડાંક પગલાં ચાલતાં પડી જાયછે ॥ ૨ ॥ જોણે સ્વેત કમળ
લાંતુનાં અને નવીન પક્ષવનાં ૧ વલય કરીને હાથમાં ધારણ કરેલાં છે એવાં તે
રાધાજી ફક્ત તમારી રતિની કળાએકરીનેજ જીવેછે ॥ ૩ ॥ મોરપીછ ગુંજ
વિગેરે તમારે ધારણ કરવાનાં આભૂષણ છે તે બારંબાર પોતાના શરીર ઉપર
ધારણકરીને તમારી લીલાકરી જીવેછે અને હું મધુરિપુષ્પા. એવી ભાવના કરેછે
॥ ૪ ॥ વળી તે ભાવના મટી જાયછે ત્યારે હજી સુધી હરિ તરત કેમ આંહિ
નથી આવ્યા એમ વારંવાર સખીને કહેછે ॥ ૫ ॥ વળી અતિ ધ્યાનના આ-
વેશે કરીને તમે સ્ફુરાયમાન થાઓછો ત્યારે આ હરિ આવ્યા એમ જાણીને
કાળા એક સરખા ધાટા અંધારાને આલિંગન અને સુખન કરેછે ॥ ૬ ॥ વળી
તે આવેશ મટી જાયછે અને તમને આવવાની વાર લાગેછે ત્યારે વાસક-
સજ્જ એવાં રાધાજી શરમ મુકી દધને વિલાપ કરેછે અને રવેછે ॥ ૭ ॥ જ-
યદેવ કવિએ કહેલું આ ગીત રસિક જનને અતિ હર્ષ ઉત્પન્ન કરે ॥ ૮ ॥
પોતાની સખીની પીડા સંભારીને અતિ વ્યાકુળ થયેલી સખી ફરીથી ધ્યાન
સહિત કહેછે ॥

**વિપુલપુલકપાલિસ્ફીતસીત્કારમંતર્જનિતજડિમકાકુબ્યાકુલં
વ્યાહરંતી ॥ તવકિતવવિધાયામંદકંદર્પચિંતારસજલનિધિમગ્ના
ધ્યાનલગ્નામૃગાક્ષી ॥૨॥**

અર્થ—હે ધૂર્તા! હૃદયમાં અત્યંત કામદેવની ચિંતા કરીને તમારા રસ
રૂપી સમુદ્રમાં ડુબેલાં ૨ મૃગાક્ષી ફક્ત તમારા ધ્યાનનું અવલંબન કરી રહેલાં
છે ॥ અને તેથી તેના શરીરમાં રોમાંચની પંક્તિઓ થઇ રહેલીછે તથા સી-
ત્કાર વૃદ્ધિ પામેલા છે અને અંતરમાં જડતા થયેલીછે તેથી ૩ કાકુ વ્યાકુળ
બોલેછે ॥૨॥ વળી શીઘ્ર લઇજવા સાર સખી તેનું વાસકસજ્જ એકિત કહેછે.

**અંગેષ્વામરણંકરોતિબહુશઃપત્રેપિસંચારિણિપ્રાપ્ત્વાંપારિશંકતે
વિતનુતેશ્યયાંચિરંધ્યાયતિ ॥ इत्याकल्पविकल्पतत्परचनासंकल्प
लीलाशतव्यासक्तापिविनाखयावरतनुरैषानिशानेष्यति ॥૩॥**

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ જે મુને આવે વેશે જોશે તો મારેવિષે મંદ મનવા-
ળા થઇ જશે એમ ધારીને અંગોતેવિષે આભૂષણો ધારણ કરેછે વળી ‘અરે

૧ વળીયાં અથવા કંકણ ૨ મૃગના સરખાં જોનાં નેત્રછે એવાં રાધાજી
૩ અરપટ બોલવું.

એતો ન આવ્યા' એમ આશા મુકાને આબૂપણુ ઉતારી નાખે છે અને બળી પાછાં આવવાની આશાએ ધારણુ કરે છે આડના પત્ર હાલે છે ત્યારે તમે આવ્યા એમ શંકા કરે છે અને શય્યાની રચના કરે છે વળી તમને વિલંબ લાગે છે ત્યારે ધણીવાર મુઘી તમારું ધ્યાન કરે છે એવીરીતે આબૂપણુનું ધારણુ, આવવાની શંકા, શય્યાની રચના, અને તમારું ધ્યાન ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની ભી-લામાં આસક્ત છે તોપણુ ઉત્તમ શરીરવાળાં આ રાધાજી તમવિના રાત્રિ નહિ કાઢી શકે ॥ ૩ ॥ હવે આ વર્ણનથી વળી કંઠાળી મથેલા કવિ અભિસાર પેહેલાના અરિત્રનું વર્ણન કરી આશિષ આપે છે ॥

કિંવિશ્રામ્યસિકૃષ્ણભોગિભુવનેભાંડીરભૂમીરુહિ આતર્યાસિન
દ્વિષ્ટિગોચરામિતઃસાનંદનંદાસ્પદં ॥રાધાયાવચનંતદધ્વગમુસ્વાન્નદા
ન્તિકેગોપતોગોવિંદસ્યજયંતિસાયમતિથિમાશસ્ત્યગર્ભાગિરઃ ॥૪॥

કોઇ વખતે કોઇ એક વટેમારગુ તે વનમાં ભાંડીર વડની નજીક આ-વીને સારી છાયા જોઇને ત્યાં વિશ્રામ લેવા બેસતો હતો તેટલામાં શ્રીરાધા-જીએ તેને કહ્યું જે હે ભાઈ ! તું આ ભાંડીર નામના આડની નીચે કૃષ્ણ ભોગીના ભુવનમાં કેમ વિશ્રામ કરે છે? અને અહિંથી નજરે દેખાતું એવું આનંદવાળું નંદનું ઘર છે ત્યાં કેમ નથી જતો ? આવું રાધાજીનું ધ્યન સાં-ભળીને તે વટેમારગુ સાંજે નંદરાયજીને ઘેર જઈ પરોણા થયો અને જે રા-ધાજીએ કહ્યું હતું તે નંદરાયજીપાસે કહેવા લાગ્યો તેટલામાં શ્રીકૃષ્ણ પાસે હતા તે (કૃષ્ણભોગિભુવને) એટલા અક્ષર સાંભળતાંજ તરત પોતાના ગુપ્ત સંકેતસ્થળને છુપાવવા સાર બિજા દેટલીક આડી વાતો નાખીને પરોણા ગતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તે શ્રીગોવિંદની પ્રશંસા ગર્ભિત વાણી જય પામે છે.

इति श्रीगीतगोविंदमहाकाव्येवासकसज्जावर्णनेषृष्टवैकुण्ठोनामषष्ठःसर्गः॥

હવે ફરીથી ઉત્કંઠિતા અવસ્થાતું વર્ણન કરશે એવા કવિ તે શ્રીકૃષ્ણનું ન આવવાતું કારણ કહેશે.

अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातकइवस्फुटलांछनश्रीः॥
चूदावनांतरमदीपयदंगुजालैर्दिकसुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः ॥१॥

(બીજા અર્થમાં) કાળા સર્પના ધરમાં.

અર્થ—એ અવસરમાં કુલટા સ્ત્રિયોના કુળના માર્ગને બ્રહ્મ કરવાથી પાતકી થયો હોય નહિ શું એમ જોને કલંકની શોભા સ્ફુટ થઇ રહેલી છે એવો અને પૂર્વ દિશા રૂપી સુદરીના મુખ ઉપર અંદનના બિંદુ સરખો એવો અંદ્ર મોતાના કિરણોના જળેકરીને ઘંદાવનની અંદર પ્રકાશ કરવા લાગ્યો ॥ ૧ ॥

પ્રસરતિશશધરચિંબેવિહિતવિલંબેચમાધવેવિધુરા ॥ વિરચિત
ધિવિધવિલાપંસાપરિતાપંચકારોચૈઃ ॥૨॥

ન્યારે અંદ્ર આકાશમાં પ્રસાર કરવા લાગ્યો અને શ્રીમાધવે પશ્ચ આ-
વવામાં વિલંબ કર્યો સારે વિરહેકરીને વ્યાકુળ થયેલાં શ્રીરાધાજી ઉંચે સ્વરે
કરીને અનેક પ્રકારના વિલાપ અને પરિતાપ કરવા લાગ્યાં ॥ ૨ ॥ તેજ પરિ-
તાપનું પ્રશ્ન કરે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

માલવરાગે યતિતાલે ચ ગૌયતે

માલવ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

કથિતસમયેપિહરિરહહનયયૌવનં ॥ મમવિફલમિદમમલરૂપ
મપિયૌવનં ॥૧॥ યામિહેકમિહશરણંસચિજનવચનવંચિતા ॥ધ્રુ૦
ચદનુગમનાયનિશિગહનમપિશીલિતં ॥ તેનમમહદયમસમશરકી
લિતં ॥૨॥ મમમરણમેવવરમતિવિતથકેતના ॥ કિમિહવિસહામિ
વિરહાનલમચેતના ॥ ૩ ॥ મામહહવિધુરયાતિમધુરમધુયામિની ॥
કાપિહરિમનુભવતિકૃતસુકૃતકામિની ॥૪॥ અહહકલયામિવલ
યાદિમણિચિભૂષણં ॥ હરિવિરહદહનવહનેનબહુદૂષણં ॥૫॥ કુસુ
મસુકુમારતનુમતનુશરલીલયા ॥ સૃગપિહદિહંતિમામતિવિષમશી
લયા ॥ ૬ ॥ અહમિહનિવસામિનવિગણિતવનવેતસા ॥ સ્મરતિ
મધુસૂદનોમામપિનચેતસા ॥૭॥ હરિચરણશરણજયદેવકવિભાર
તી ॥ વસતુહદિયુવતિરિવકોમલકલાવતી ॥૮॥

હે દૈવ ! સખી જનમાં વચનેકરીને છોતરાણી એવી હું હવે કાને શ-
રણે જાઉં ॥ ધ્રુ૦ ॥ અરે ખેદ થાય છે કે સખીને મોઢે જે બખૂત કબો

હતો તે વખતે હરિ વનમાં પણ આવ્યા નહિ હતા. સારે અહિં ક્યાંય આવશે નિર્મળ રૂપવાળું મારું આ યૌવન પણ વૃથા છે ॥ ૧ ॥ જેને પછ-
વાડે જવા સાર રાત્રિમાં ધાતું વન પણ સેવ્યું છે. તે કૃષ્ણે મારું આ દૃઢ
કામદેવના બાણેકરીને વિધીનોખેલ છે ॥ ૨ ॥ અતિવ્યર્થ શરીરવાળી અ-
ચેતન હું આ વિરહાનજને કેમ સહન કરી શકું ॥ આધિ મારું મરણ થાયતો
સાર ॥ ૩ ॥ વળી ખેદ થાયછે કે જેણે સુકૃત કરેલાં છે એવી કોક પણ કા-
મિની હરિની સાથે કીડાના સુખનો અનુભવ કરે છે. ॥ અને મુનેતો આંહિ
મધુર એવી વસંત ઋતુની રાત્રિ વિહ્વળ કરી મુકેછે ॥ ૪ ॥ વળી નિર્લજ્જ એવી
હું તે હરિના વિરહરૂપી અગ્નિના ધારણેકરીને દૂષણ રૂપી કંકણ વિગેરે મ-
ણિમય આભૂષણને હજી સુધી ધારણ કરી રહિ છું. ॥ ૫ ॥ ખીજાં આભૂષણ
નું તો શું કેહેવું પણ દૃઢ્યમાં ધારણ કરેલી પુષ્પની માળા છે તેપણ અતિ
વિષમ સ્વભાવ વાળી કામદેવના બાણની લીલાએકરીને પુષ્પ સરખાં સુકુમાર
શરીરવાળી હું તેને દૃઢ્યમાં મારે છે ॥ ૬ ॥ અરે હું મૂર્ખ છું જે આ વન
અને આ વેતસનાં ઝાડોને ન ગણીને આવા ભયંકર વનમાં રહિ છું ॥ અને
મધુસૂદન તો ચિત્તે કરીને મને સંભારતા પણ નથી ॥ ૭ ॥ શ્રી હરિનાં ચ-
રણ એજ જેનું શરણ છે એવા જ્યદેવ કવિની વાણી ૧ કામળ કળાવાળી
જીવાન સ્ત્રી જેવી છે. તે રસિક ભક્ત જનોના દૃઢ્યમાં વસે ॥ ૮ ॥
હવે પૂર્વોક્ત કલ્પનાનો વિસ્તાર કરેછે ॥

**કિંતત્કામપિકામિનીમમિસૃતઃકિંવાકલાકેલિમિર્બદ્ધોબંધુભિર્
ધકારિણિવનાભ્યર્ણેકિમુદ્ભ્રામ્યતિ ॥ કાંતઃક્લાંતમનામનાગપિપ
થિપ્રસ્થાતુમેવાક્ષમઃસંકેતીકૃતમંજુવંજુલલતાકુંજોપિયન્નાગતઃ ॥ ૩ ॥**

અર્થ—જે હેતુથી સંકેત કરાચેલા મનોહર વંજુલની લતાના કુંજમાં
પણ હજી સુધી કાંત ન આવ્યા તે શું કાંઈ ખીજી સ્ત્રીપાસે મયા હશે ! મારે
વિષે દૃઢ પ્રેમવાળા એ ખીજી સ્ત્રીપાસે કેમ અભિસાર કરે. ત્યારે શું એના
મિત્રાએ કળા કીડાએકરીને બાંધી લીધા હશે. તે પણ અભિસારને વખતે
સંભવતું નથી. સારે શું અંધકારવાળા વનમાં રસ્તો ચુકી જવાથી ક્યાંક
ધરતા હશે. તે પણ અતુર શિરોમણી શ્રીકૃષ્ણને હજારો વાર આવવાથી અનુ-

૧ કામળ એટલે માધુર્ય ગુણયુક્ત અને કલાવતી એટલે કવિતાના ગુણે
કરીને શો ભાયમાન એવી વાણી (ખીજા અર્થમાં) કામળ એટલે કામળ
અંગવાળી અને કલાવતી એટલે રતિ કળાવાળી એવી યુવતિ (સ્ત્રી)

બવ કરાવેલા આ સ્થળનો બ્રમ કેમ થાય. ત્યારે શું મારા વિભોગેકરીને
જેનું મન સંતૃપ્ત છે એવા કૃષ્ણ રસ્તામાં ચાલવાને જરા પથ્થુ શક્તિમા-
ન નહીં હોય કે શું હશે જે હજી સુધી ન આવ્યા ॥ ૩ ॥

હવે શ્રીકૃષ્ણવિનાનિ આવેલી પોતાની સખાને જોઈને ૧ વિપ્રલબ્ધા
વસ્થાને પામેલાં રાધાજી ખીજે તર્ક કરે છે.

અયાગતાંમાધવમંતરેણસખીમિયંવીક્ષ્યવિષાદમૂર્કા ॥ વિશંકમા
નારમિતંકયાપિજનાર્દનંદંદૃષ્ટવદંતદાહ ॥૪॥

અર્થ—ત્યાર પછી માધવવિનાની આવેલી અને ખેદેકરીને ન ખોલી
શક્તી એવી પોતાની સખાને જોઈને કાંઈ પણ સ્ત્રીએ રમણ કરાવાયેલા હોય
એમ જનાર્દનની શંકા કરતાં એવાં રાધાજી તે પોતે નજરે જોયા સરખાં વ-
ર્ણન કરે છે.

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ષ ગીયતે.

૨ વસંત રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

સ્મરસમરોચિતવિરચિતવેશા ॥ ગલિતકુસુમદરવિલુલિતકે-
શા ॥૧॥ ક્ષાપિમધુરિપુણાવિલસતિયુવતિરધિકગુણા ॥ ૬૦ ॥ હ
રિપરિરંભણવલિતવિકારા ॥ કુચકલશોપરિતરલિતહારા ॥૨॥
વિચલદલકલલિતાનનચંદ્રા ॥ તદધરપાનરભસકૃતતંદ્રા ॥ ૩ ॥
ચંચલકુંડલલલિતકપોલા ॥ મુશ્વરિતરસનજઘનગતિલોલા ॥૪॥

૧ વિપ્રલબ્ધાનું લક્ષણ અહરહરનુરાગાદૂતિકાંપ્રેમ્યપૂર્વસરભસમુપયાતિ-
ક્ષાપિસંકેતકંયા ॥ નમિલતિસ્વલુપસ્યાવલ્લભોદૈવયોગાદ્વદતિહિભરતસ્તાંના
યિકાંવિપ્રલબ્ધાં ॥ અર્થ—જે સ્ત્રી કાંઈ એક નાયક સાથે પ્રીતિ બંધાવાથી કાંઈ
એક સંકેત સ્થાનમાં દરરોજ પોતાની દૂતીને પેહેલાંથી મોકલીને પછી પોતે
પથ્થુ હિતાવળી થઈને ત્યાં જાય અને દૈવશ્રમથી જોને તે જગોયે પોતાનો
પ્રિય નાયક ન મળે તેને ભરત નામના સાહિત્યાચાર્ય વિપ્રલબ્ધા નાયિકા
કહે છે ॥ ૧ ॥ (૨) એ રાગનું લક્ષણ પેહેલા સર્ગની ત્રિજી અષ્ટપદીમાં કહ્યું છે.

દયિતવિલોકિતલજ્જિતહસિતા ॥ बहुविधकूजितरतिरसरसिता
॥५॥ विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा ॥ श्वसितनिमीलितविकसदनंगा
॥६॥ श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ॥ परिपतितोरसिरतिरणधी
रा ॥ ७ ॥ श्रीजयदेवभणितहरिरमितं ॥ कलिकलुशंजनयतुपरि
शमितं ॥८॥

અર્થ—હેસખિ ! મારાથી પણ અધિક ગુણવાળી કોઈ એક યુવતિ મધુરિ
પુનીસાથે વિલાસ કરે છે ॥ જેણે કામદેવની લડાઈમાં યોગ્ય એવો વેશ ર-
ચેલો છે ॥ જેમાંથી પુષ્પ ખરે છે એવા કાંધક વિખાઈ ગયેલા જેના કેશ
છે ॥ ૧ ॥ જેને હરિના આલિંગને કરીને રોમાંચાદિવિકાર થયેલ છે ॥ જેના
કુચ કલશ ઉપર હાર ડોલી રહ્યો છે ॥ ૨ ॥ વિખાઈ ગયેલા કેશની લટ ઉપર
પડવાથી જેનો મનોહર મુખરૂપી ચંદ્ર શોભી રહ્યો છે ॥ શ્રી કૃષ્ણના અધર
પાનના વેગના રસે કરીને જેને આનંદની તંદ્રા ઉત્પન્ન થયેલી છે ॥ ૩ ॥ ચલાય-
માન બે કુંડોળે કરીને જેના મનોહર બે કપોળ શોભે છે ॥ શબ્દાયમાન કટિ-
મેખલાવાળા જઘનસ્થલની ગતિએ કરીને જે ચપલ થઈ રહી છે ॥ ૪ ॥ પ્રિય
જ્યારે સામું જુવે છે ત્યારે જરા શરમાય છે અને હસે છે ॥ અનેક પ્રકા-
રના ૧ દાત્યૂદર પારાવત વિગેરેનાં કૂજીત સરખું જેનું ૩ રતિ કૂજીત છે
॥ ૫ ॥ જેને ઘણું રોમાંચિત અને કંપના તરંગ ઉત્પન્ન થયેલા છે ॥ તેમજ
શ્વાસોચ્છવાસથી અને નેત્ર વિંચાઈ જવાથી જેને કામદેવ વિકાર પામેલો છે
॥ ૬ ॥ શ્રમજળની કણિકાના ભારે કરીને જેનું શરીર સુંદર દેખાય છે ॥ તે
મજ રતિ સંગ્રામને વિષે ધીર એવા શ્રીહરિ જેના ઉર સ્થળ ઉપર પડેલ
છે ॥ એવી કોઈ યુવતી શ્રીમધુરિપુસાથે વિલાસ કરે છે ॥ ૭ ॥ જેમાં શ્રી
હરિનું રમણ વર્ણવેલું છે એવું શ્રી જયદેવ કવિએ કહેલું ગીત ભક્ત જનના
કલિયુગ સંબંધિ પાપનું શમન કરે ॥ ૮ ॥ (હવે ચંદ્રને શ્રી કૃષ્ણના મુખ
સરખો લેખીને તેમાં પોતાના વિરહે કરીને શ્રી કૃષ્ણનું પાંડુવર્ણપાણું સંભારીને
પોતાને વિષે તેનો અતિ પ્રણય છે એમ માનીને ચંદ્રનો આલેખ કરે છે ॥)

विरहपांडुमुरारिमुखांबुजवृत्तिरयंतिरयन्नपिवेदनां ॥ विधुर
वीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथां ॥५॥

અર્થ—હે સખિ ! વિરહે કરીને પાંડુવર્ણ શ્રી મુરારિના મુખના સ-

(૧) બાપદાઆ (૨) પારેવાં (૩) રતિ વખતના મુંદમુંદ શબ્દો (૪) શીકા વર્ણ

રખી જેની કાંતિ છે એવો આ ચંદ્ર મારી વેદનાને જો કે દૂર કરે છે તોપણ
તે કામદેવનો મિત્ર છે માટે મારા હૃદયમાં કામદેવની વ્યથાનો વિસ્તાર કરે
છે ॥ ૫ ॥

૭૧ી તેમજ તે કહ્યેલી (૧) સ્ત્રીનું સ્વાધીન પતિકાપણું વિશેષે કરીને
કહે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ગુર્જરીરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે.

ગુર્જરીરાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાયછે.

સમુદિતમદનેરમણીવદનેચુંબનવલિતાધરે ॥ મૃગમદતિલકંલિ
સ્વતિસપુલકંમૃગમિવરજનીકરે ॥૧॥ રમતેયમુનાપુલિનવનેવિજયી
મુરારિરધુના ॥ધ્રુ०॥ ઘનચયરુચિરેરચયતિચિકુરેતરાલિતતરુણાન
ને॥કુરુબકકુસુમંચપલાસુષ્ટમંરતિપતિમૃગકાનને॥૨॥રચયતિસુધને
કુચયુગગનેમૃગમદરુચિરૂષિતે ॥ મણિસરમમલંતારકપટલંનસ્વ
પદશશિભૂષિતે ॥૩॥ જિતવિસશકલેમૃદુભુજયુગલેકરતલનલિની
દલે ॥ મરકતવલયંમધુકરનિચર્યવિતરતિહિમશીતલે ॥૪॥ રતિશૃ
હજઘનેવિપુલાપઘનેમનસિજકનકાસને ॥ માણિમયરશનંતોરણ
હસનંવિકિરતિકૃતવાસને ॥૫॥ ચરણકિસલયેકમલાનિલયેનસ્વ
મણિગણપૂજિતે ॥ બહિરપવરણંયાવકભરણંજનયતિહૃદિયોજિતે
॥૬॥ રમયતિસુશંકામપિસુદશંસ્વલુહલધરસોદરે॥કિમફલમવસં
ચિરમિહવિરસંદવસસ્થિવિટપોદરે ॥૭॥ ઇહરસમળનેકૃતહરિગુણ
નેમધુરિપુપદસેવકે ॥ કલિયુગરચિતંનષસતુદુરિતંકવિનૃપજયદે
વકે ॥૮॥

(૧) કહ્યેલી એટલે વાસ્તવિક નહીં પણ પોતે જે વિલાસનો અનુભવ કરેલો
છે તેવોજ વિલાસ આ વખતે કાઢ્યો એક સ્ત્રી કરે છે એવી કહ્યનાથી કહે છે
માટે કલ્પિત સ્ત્રી (વસ્તુતાએ તો પોતેજ પ્રથમ અનુભવ કરાયેલા પોતાના વિ-
લાસનું વર્ણન કરે છે.)

અર્થ—સર્વત્ર વિજય કરનારા શ્રીમુરારિ હમણાં મમુનાજીને કાંઠે રમણું કરે છે ॥ ૧ ॥ જેમાં કામદેવ ઉત્પન્ન થયેલો છે અને જેનું ચુબ્ધન કરવા સાર પોતાનો અધર લકુખી રહ્યો છે એવા રમણીના મુખનેવિષે પોતે રોમાંચિત સહિત કસ્તુરીનું તિલક કરે છે તે ચંદ્રમંડળમાં મૃગનાચિન્હ સરખું શોભે છે ॥ ૧ ॥ જેના ગુણનું વર્ણન કરવામાં ૧ પોતાનું ૨ તરણ મુખ ચપલ થઈ રહ્યું છે એવો તથા કામદેવરૂપી મૃગને સાર વન સરખો અને મેઘના સમૂહ સરખો મનોહર તેનો ચોટલો છે. તેમાં વિજલી સરખા પ્રકાશવાળાં કુશળકનાં પુષ્પ પોતે ગુંથે છે. ॥ ૨ ॥ કસ્તુરીના ભેપની કાંતિએકરીને સુશોભિત અને નખનાં ચિન્હ રૂપી અર્ધચંદ્રેકરીને પણ શોભાયમાન અને ધાટા એવા તેના કુચયુગ રૂપી આકાશમાં નિર્મલ મણિની સર રૂપી તારામંડળની યોજના કરે છે ॥ ૩ ॥ શોભાયેકરીને જેણે ખિસના ભાગને જીતેલા છે અને જેમાં કમલ પત્ર સરખી અને હિમ સરખી શીતલ ખે હથેલીઓ છે એવા કોમળ તેના હાથમાં ભમરાના સમૂહ જેવાં મરકત મણિનાં કંકણ પેહે રાવે છે ॥ ૪ ॥ જેનું અંગ વિશાળ છે અને જેણે શ્રીકૃષ્ણની સાથે વિલાસ કરવાની વાસના કરેલી છે એવું અને કામદેવને ખેસવા માટે સોનાના બાળેઠ સરખું તથા રતિને રહેવાના ધર જેનું તેનું ૫ જઘન સ્થળ છે તે ઉપર પોતે તોરણની શોભાને હસનારી મણિની સરવાળી કટિમેખલા બાંધે છે ॥ ૫ ॥ વળી તેને શય્યા ઉપર ખેસારીને લક્ષ્મીના નિવાસ રૂપી અને નખ રૂપી મણિના સમૂહોએ કરીને વખાણવા લાયક અને પોતાના દૃઢ્ય સૂધિ યોજના કરાયેલ એવા તેના ચરણ પદ્મ ઉપર અલતની શોભા રૂપી બાહર આવરણ કરે છે ॥ ૬ ॥ હે સખિ! જ્યારે આવી રીતે હળને ધારણ કરનાર બળભદ્રના બાઈ અર્ધાત્ ચતુરનહિ એવા કૃષ્ણ મુને છોડીને નક્કી બીજી ક્ષિત્રે રમાડે છે ત્યારે નિષ્ફળ અને રસ વિનાનું ઝાઝીવાર સુધી આ ઝાડ તળે થું રહેવું કહે? ॥ ૭ ॥ જેનું ભણવું શૃંગાર રસવાળું છે અને જેણે હરિના ગુણનું ચિંતન કરેલું છે એવા અને શ્રીહરિના ચરણના સેવક શ્રીજયદેવ કવિરાજનેવિષે કલિયુગે કરેલું પાપ ન રહ્યું ॥ ૮ ॥ • ॥ હવે શ્રી કૃષ્ણને લઈ આવ્યાવગર આવેલી જેથી ખેદાતુર થયેલી પોતાની સખિને ખેદ સહિત કહે છે ॥

નાયાતઃસખિનિર્દયોયદિશઠસ્ત્વંતત્રાકિંદૂયસેસ્વચ્છંદંબહુવલ્લભઃ
સરમતોર્કિતત્રતેદૂષણં ॥ પશ્યાદ્યપ્રિયસંગમાયદયિતસ્યાકૃષ્ણમાર્ણ
ગુર્ણેત્કંઠાર્તિભરાદિવસ્ફુટદિદંચેતઃસ્વયંયાસ્યતિ ॥૬॥

અર્થ—હે સખિ ! નિર્દય અને શઠ એવા તે કૃષ્ણ ન આવ્યાતો ભલે ન આવ્યા તેમાં તું શા માટે દુઃખ પામે છે; જેને ધણી પ્રિયાઓ છે એવા તે કૃષ્ણ સ્વતંત્ર રમણુ કરે છે એમાં તારો શું દોષ, આજ આ પ્રિયના ગુણ કરીને ખેંચાયેલું અને ઉત્કંઠાની પીડાના ભારે કરીને ફાટી જતું એવું માંડ ચિત્ત પ્રિયના સંગમમાં પોતાની મેળે જાશે તે તું જો ॥ ૬ ॥ (કૃષ્ણના ગુણ કરીને અન્ય સ્ત્રીના સુખનું વર્ણન કરતાં એવાં સધાજી પોતાને તે સુખનો લાભ ન મળવાથી ખેદ પામીને શ્લેષમાં કહેલી મતલબને બધારે નિશ્ચય માનીને કહે છે-)

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશવરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે

૧ દેશવરાહીરાગમાં અને ૩૫૩ તાલમાં ગવાયછે.

અનિલતરલકુવલયનયનેન ॥ પતાતિનસાકિસલયશયનેન ॥ ૧ ॥
સલ્લિયારમિતાવનમાલિના ॥ ધ્રુ ૦ ॥ વિકસિતસરસિજલલિતમુ
લેન ॥ સ્ફુટતિનસામનસિજવિશિલેન ॥ ૨ ॥ અમૃતમધુરતરમૃદુવ
ચનેન ॥ જ્વલતિનસામલયજપવનેન ॥ ૩ ॥ સ્થલજલરુહરુચિકર
ચરણેન ॥ લુઠતિનસાહિમકરકિરણેન ॥ ૪ ॥ સજલજલદસમુદય
રુચિરેણ ॥ દહતિનસાહિદિવિરહભરેણ ॥ ૫ ॥ કનકાનિકષરુચિ
શુચિવસનેન ॥ શ્વસતિનસાપરિજનહસિતેન ॥ ૬ ॥ સકલભુવનજ
નવરતરુણેન ॥ વહતિનસારુજમતિકરુણેન ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવભણિ
તવચનેન ॥ પ્રવિશતુહરિરપિહૃદયમનેન ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે સખિ ! પવનેકરીને ચલાયમાન કમળ સરખાં જેનાં નેત્ર છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે સ્ત્રી નવિન પલ્લવની શય્યામાં નથી પડતી એમ નહિ, પડે છે ॥ ૧ ॥ પ્રપ્રુક્ષિત કમલ સરખું જેતું મુખ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે કામદેવના આણુથી ભેદાતી નથી ॥ ૨ ॥ અમૃત સરખું મધુર અને કામળ જેતું વચન છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે મલયાચળના પવનેકરીને બળતી નથી ॥ ૩ ॥ ગુલાબ

(૧) આ રાગનું લક્ષણ પાંચમા સર્ગની પેહેલી અષ્ટપદીમાં કહ્યું છે

ના પુષ્પ સરખાં કામળ જેનાં કરચરણ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમા-
ડી છે તે ચંદ્રના કિરણોએ કરીને પૃથ્વી ઉપર ભોટતી નથી ॥ ૪ ॥ જલ સ-
હિત એવા મેઘના ઉદય સરખો જેનો વર્ણ છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રીને ર-
માડી છે તે વિરહના ભારેંકરીને તદ્દયમાં યજતી નથી ॥ ૫ ॥ કસોટીના પ-
થ્થરમાં જેમ સોનાની રેખાઓ શોભે તેમ જેના શરીરમાં પવિત્ર પીળાં વસ્ત્ર
શોભે છે એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે ચોતરફથી માણસોના હસ-
વાએ કરીને ૧ સ્વાસોચ્છવાસ ભેટી નથી ॥ ૬ ॥ ત્રણ જીવનનાં ભોકાને વિષે મેદ
અને તરૂંણ એવા વનમાળીએ જે સ્ત્રી રમાડી છે તે કાઠ દિવસે કશ્ચારસેં કરીને
દુઃખ પામતી નથી ॥ ૭ ॥ શ્રી જ્યદેવે ભણેલા આ વચને કરીને શ્રી હરિપણ
બંધત જનના તદ્દયમાં પ્રવેશ કરે ॥ ૮ ॥

હવે અતિ ઉત્કંઠાના વેગેંકરીને પવનને ૨ ઉપાલંબ કરે છે ॥

**મનોભવાનંદનચંદનાનિલપ્રસીદરેદક્ષિણમુંચવામતાં ॥ ક્ષર્ણજ
ગત્પ્રાણવિધાયમાધવંપુરોમમપ્રાણહરોભવિષ્યાસિ ॥૭॥**

અર્થ—કામદેવને આનંદ આપનારા હૈયંદન વનના પવન ! તું મારે વિષે
પ્રસન્ન થા અરે જગતને અનુકૂલ દક્ષિણ વાયુ ! તું મારે વિષે પ્રતિકૂલ પાણું મુકી
દે. હે જગતના પ્રાણ ! તારે મુને મારવીજ હોયતો એક ક્ષણ માત્ર શ્રી મા-
ધવને મારી સામા રાખીને પછી મારા પ્રાણને હરિ લેજે ॥ ૭ ॥

પ્રીતિ વિનાના પ્રિયને વિષે પ્રીતિવાહું પોતાતું ચિત્ત છે તેની નિંદા કરે છે ॥

**રિપુરિવસસ્વીસંવાસોયંશિસ્વીવહિમાનિલોવિષમિવસુધારાદિમ
ર્યસ્મિન્દુનોતિમનોગતે ॥ હૃદયમદયેતાસ્મિન્નેવપુનર્વલતેબલાત્કુવ
લ્યદૃશાંવામઃકામોનિકામનિરંકુશઃ ॥૮॥**

જે પ્રિય જ્યારે મારા મનમાં પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સખીઓ સાથે જે આ
એકાંતમાં નિવાસ છે તે શત્રુ સરખો દુઃખ દે છે. શીતલ એવો આ પવન તે
અગ્નિ સરખો દુઃખ દે છે તોપણ તેજ નિર્દય એવા પ્રિયને વિષે મારું તદ્દય બલા-
તકારે જળને વળગે છે ॥ માટે હે સખિ ! સ્ત્રીઓનો મનોરથ હમેશાં નિરંકુશ
અને પ્રતિકૂલ હોય છે ॥ ૮ ॥

(હવે વિરહેં કરીને સંતપ્ત થયેલાં રાધાજી પ્રાણુ ત્યાગ કરવામાં બુદ્ધિ
રાખીને કહે છે).

ધાધાંવિધેહિમલયાનિલપંચબાળપ્રાણાનૃગૃહાણનૃહંપુનરાશ્રયિ
 ષ્યે ॥ કિંતેકૃતાંતભગિનિક્ષમયાતરંગૈરંગાનિસિંચમમશામ્યતુદેહ
 દાહઃ ॥૯॥

અર્થ—હે મલયાચલના પવન ! તું પીડા ઉત્પન્ન કર કારણ કે વિષ
 વાળા પવનનો એ ધર્મ છે ॥ હે ૧ પાંચ આણુ ! તું પણ પ્રાણને હરિ લે. કારણ
 કે જે પાંચ આણુને ધારણ કરે તે પાંચ પ્રાણને હરે એ યોગ્ય છે. પણ હે યમ-
 રાજની બેન યમુનાજી ! તું ક્ષમા શા વાસ્તે કરે છે તું જો યમની બેન છો તો
 તારે ક્ષમા કરવી યોગ્ય નથી માટે તારા તરંગોએ કરી મારાં અંગને સેચન
 કર. જેથી કરીને મારા શરીરનો દાહ શાંતિ પામે ॥ ૯ ॥

હવે દુઃખના વર્ણન કરવામાં અસમર્થ કવિ આગળ શ્રી રાધાજીની ખં-
 ડિતાવસ્થાનું વર્ણન કરવું છે માટે ૨ સિંહાવલોકનન્યાયે કરીને જેમાં સાધાર-
 ã કીડા કરેલી છે એવી રાત્રિના પ્રાતઃકાળના વર્ણને કરીને શ્રીરાધામાધવની
 પ્રથમ થયેલી કીડાની સ્થિતિનું આશિષરૂપે વર્ણન કરે છે.

પ્રાતર્નીલનિચોલમચ્યુતમુરઃસંવીતપીતાંશુકંરાધાયાશ્રકિતંવિ
 લોક્યહસતિસ્વૈરંસખીમંડલે ॥ વ્રીઢાચંચલમંચલંનયનયોરાધાય
 રાધાનનેસ્મેરસ્મેરમુખોયમસ્તુજગદાનંદાયનંદાત્મજઃ ॥૧૦॥

અર્થ—પ્રાતઃકાળમાં જેણે રાધાજીનું સ્યામ વસ્ત્ર ધારણ કરેલું છે એવા
 અચ્યુતને અને તેમજ પીળા વસ્ત્રથી વિઢાયેલા રાધાજીના ઉરઃસ્થલને જોઈ-
 ને ચકિત થઈને સર્વે સખીમંડળ સૌસૌની મેળે જ્યારે હસે છે ત્યારે શરમે
 કરીને ચપળ એવો નેત્રનો છેડો રાધાજીના મુખ ઉપર રાખીને મંદમંદ મુ-
 ખને મરકાવતા એવા નંદના પુત્ર આ શ્રીકૃષ્ણ જગતને આનંદકરવા પ્રવૃત્ત
 થાઓ ॥ ૧૦ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येविमलब्धावर्णनेनागरनारायणोनामसप्त
 मःसर्गः ॥७॥

(૧) કામદેવ (૨) જેમ સિંહ આગળ ચાલતો જાય અને પાછું મો ફેરવીને
 જોતો જાય છે તેમ આ કવિ પણ ચાલતી કીડાનું વર્ણન કરતા જાય છે
 અને પ્રથમ થઈ ગયેલી કીડાનું વર્ણન આશિષરૂપે કરતા જાય છે)

હવે તેજ ૧ ખંડિતાવસ્થાનું વર્ણન કરે છે.

અથકથમપિયામિર્નીનિનાયસ્મરશરજર્જરિતાપિસાનિશાંતિ ॥

અનુનયવિનયંવદંતમારાત્પ્રણતમપિપ્રિયમાહસાભ્યસૂયં ॥૧॥

અર્થ—આર પછી જેમ તેમ કરીને રાત્રિ કહાડીને કામદેવના આજ્ઞા કરીને જેનું શરીર જર્જરિત થઈ ગયું છે એવાં રાધાજી—પ્રાતઃકાળે આવીને સંતોષ પમાડવા સાડ વિનયપૂર્વક બોલતા એવા અને સામા રહીને પગે લાગતા એવા પોતાના પ્રિય શ્રીકૃષ્ણને ૨ અસૂયાયુક્ત કહે છે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

ભૈરવીરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે

૩ ભૈરવી રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

રજનિજનિતગુરુજાગરરાગકષાયિતમલસનિમેષં ॥ વહતિનય
નમનુરાગમિવસ્ફુટમુદિતરસાભિનિવેષં ॥૧॥ હરિહરિયાહિમાધવયા
હિમાવદકૈતવવાદં ॥ તામનુસરસરસીરુહલોચનયાતવહરતિવિષા
દં ॥ ધ્રુ૦ ॥ કજ્જલમલિનવિલોચનચુંબનાવિરચિતનીલિમરૂપં ॥
દશનવસનમરુણંતવકૃષ્ણતનોતિતનોરનુરૂપં ॥૨॥ વપુરનુહરતિત
વસ્મરસંગરશ્વરનશ્વરક્ષતિરેશ્વં ॥ મરકતશકલકલિતકલધૌતલિપૈરિ

૧ ખંડિતાનું લક્ષણ શ્લોક ૦ ॥ ઉલ્લંઘ્યસમયંયસ્યાઃપ્રેયાનમ્યત્રભોગવા
ન ॥ ભોગલક્ષ્માંકિતઃપ્રાતરાગચ્છેત્સ્વંહિતાહિસા ॥૧॥ અર્થ—જેનો પતિ
પોતાની પાસે આવવાને સાડ કહી ગયેલા વખતનું બિલંબન કરીને અન્ય સ્ત્રી
પાસે જાય અને ભોગના લક્ષણે કરીને ચિન્હિત થઈને પ્રાતઃકાળમાં આવે. તે
ખંડિતા નામિકા કહેવાય ॥ ૧ ॥

(૨) ગુણને વિષે દોષનો આરોપ ૩) ભૈરવીરાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥
સરોવરસ્થસ્ફટિકસ્યમંડપેસરોરુહૈઃશંકરમર્ચયંતી ॥ તાલપ્રયોગપ્રતિબદ્ધગી
તાગૌરીતનુનારદભૈરવીયં ॥૨॥ અર્થ—બ્રહ્મા નારદમુનિને કહે છે જે હે ના-
રદ ! સરોવર વચે રહેલા સ્ફટિકના મંડપમાં કમલેંકરીને શંકરનું પૂજન ક-
રતી એવી અને તાલના પ્રયોગની સાથે ગાયન કરતી એવી અને ગૌરી સરખું
જેનું શરીર છે એવી ભૈરવી નામની રાગણી છે ॥ ૨ ॥

વરતિજયલેખં ॥૩॥ ચરણકમલગલદલક્તકસિક્તમિદંતવહ્નદયમુ
દારં ॥ દર્શયતીવબહિર્મદનદ્રુમનવકિસલયપરિવારં ॥૪॥ દશનપ
લંભવદધરગતંમમજનયતિચેતસિખેદં ॥ કથયતિકથમધુનાપિમયા
સહતવવપુરેતદભેદં ॥ ૫ ॥ બહિરિવમલિનતરંતવકૃષ્ણમનોપિભવિ
ષ્યતિનૂનં ॥ કથમથવંચયસેજનમનુગતમસમશરજ્વરદૂનં ॥ ૬ ॥
ભ્રમસિભવાનબલાકવલાયવનેષુકિમત્રવિચિત્રં ॥ કથયતિપૂતનિ
કૈવલ્યધ્વધનિર્દયબાલચરિત્રં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવભણિતરતિવાંચિત
સ્વંહિતયુવતિવિલાપં ॥ શૃણુતસુધામધુરંવિબુધાવિબુધાલયતોપિદુ
રાપં ॥૮॥

અર્થ—તમને જોઈનેજ મને એક થાયછે માટે હેમાધવ ! જાઓ
જાઓ હે કેશવ ! મારી પાસે કપટનો વાદ કરો માં હેકમલસોચન ! જે સ્ત્રી
તમારું દુઃખ હરે છે તેની પાસે જાઓ. ॥ ૬૦ ॥ (તમે કહો છો જે હું જોઈ
નથી જોઈતો અને ખીજી સ્ત્રી પાસે નથી ગયો) પણ સત્રિમાં થયેલા મોટા
ઉત્તમગરને લીધે લાલ અને આલસવાળાં થઈ ગયેલાં તમારાં નેત્ર તે સ્ત્રીના
અનુરાગને ધારણ કરતાં હોય નહિં શું ? એમ શૃંગાર રસના આવેશંકરીને
સ્પુટ કહી દે છે ॥ ૧ ॥) વળી તમે કહો છો જે તારી ચિંતાથી ઉત્તમગરને
લીધે નેત્ર લાલ થયાં છે. એમાં ખીજું કારણ નથી તો) હે કૃષ્ણ ! જે તમારો
હોઠ લાલ હતો તે કાજલે કરીને કાળાં તે સ્ત્રીના નેત્રનું ચુપ્પન કરવાથી ત-
મારા શરીરને મળતું શ્યામ રૂપ ધારણ કરે છે ॥ ૨ ॥ (વળી તમે કહો
છો જે એ પણ તારી ચિંતાથી કાળો થઈ ગયો છે કાંઈના નેત્રનું ચુપ્પન ક-
રવાથી નથી થયોતો) કામ યુદ્ધ વખતે તીક્ષ્ણ નખ વાગવાથી જેમાં રેખાઓ
પડેલી છે એવું તમારું શરીર મરકત મણીની શિલામાં સોનેરી લીપીથી
લખેલો રતિ જ્યોતો લેખ હોય નહિં શું એવું શોભે છે. ॥ ૩ ॥ વળી તમે
કહો છો જે તુંને જોતવા સાર જ્યારે હું વનમાં ફરતો હતો ત્યારે વનનાં કાંટાળાં
ઝાડ સાથે અથડાઈ જવાથી એવી રેખાઓ થયેલી છે. કાંઈ સ્ત્રીના નખ
વાગેલા નથી તો.) તે સ્ત્રીના ચરણથી પડેલ અલતાના રસેંકરીને આદ્ર
થયેલું જે તમારું હૃદય છે. તે અંદર રહેલા મદન વૃક્ષના નવીન પલ્લવના
સમૂહને બાહર દેખાડતું હોય નહિં શું એવું દેખાય છે ॥ ૪ ॥ (વળી તમે
કહો છો જે ગેર વિગેરેથી મારું હૃદય ચિત્રેલું છે કાંઈ સ્ત્રીના ચરણનો અ-
લતો લાગ્યો નથી. એમ કહીને સમજાવું છુપાડના જાઓ છો ને ઠીક પણ હે

કૃષ્ણ ! હવે હું તમારી અપેક્ષા નથી રાખતી તોપણ હજી સુધી તમારું સ-
રીર મારી સાથે એકતા કેમ જળાવે છે કારણ કે કોક સ્ત્રીના દાંતનું ચિન્હ
તમારા અંધર ઉપર થયેલું છે તેની પીડા જે તમને થાવી જોઈએ તે મારા-
ત્વદ્વયમાં પણ ખેદ ઉત્પન્ન કરે છે ॥ ૫ ॥ (વળી તમે કહો છો જે તારી વાટ
જોઈ જોઈ હોઈ સુકાઈને મલીન થઈ જવાથી ફાટી ગયા છે કોઈ સ્ત્રીના દાંત
વાગેલા નથી) તો પણ હે કૃષ્ણ ! જેવા તમે બાહરે છો એવુંજ તમારું મન પણ
ખરેખર અંદર અતિ મલીન હશે નહિતો કામદેવના બાણે કરીને દુઃખી થયેલાં
અને તમને અનુકૂળ તથા તમનેજ અનુસરનારાં એવાં માણસને તમે કેમ છેતરો
કારણ કે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળાની એ રીતિ નથી ॥ ૬ ॥ (વળી તમે કહો છો
જે હું કોઈને છેતરતો નથી તુંજ ખોટી શંકા કરે છે) તો હે કૃષ્ણ ! એમાં
કાંઈ ખોટી શંકા નથી.) અને તમે સ્ત્રીઓનો ગ્રાસ કરવા સાથે આ વનમાં
ફરો છો એ પણ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે સ્ત્રીના વધે કરીને નિર્દય એવું જે
તમારું બાલચરિત્ર છે તે પૂતનાજ કહેતી ગઈ છે ॥ મારે જેણે બાલ્યાવસ્થા
માં પૂતનાને મારી નાખી તે તરણાવસ્થામાં બીજી સ્ત્રીઓને મારે એમાં શું
આશ્ચર્ય ॥ ૭ ॥ હે પંડિતો ! શ્રી જયદેવે બહુલો આ રતિવંચિત (ખંડિતા)
નાયિકાનો વિલાપ સાંભળો ॥ તે વિલાપ કેવો છે કે અમૃતથી પણ મધુર અને
સ્વર્ગમાં પણ દુઃખે કરીને મળી શકે એવો છે ॥ ૮ ॥ તેમજ વળી કહે છે:—

તદેવંપશ્યંત્યાઃપ્રસરદનુરાગંબહિરિવપ્રિયાપાદાલક્તચ્છુરિતમહ
ળયોતિહૃદયં ॥ મમાદ્યપ્રખ્યાતપ્રણયમરમંગેનકિતવલ્લદાલોકઃશો
કાદપિકિમપિલજ્જાંજનયતિ ॥૨॥

અર્થ—તમારી પ્રિયાના પગનો અલતો લાગવાથી લાલ કાંતિવાળું તે
જાણિયે તે પ્રિયા ઉપર તમારો પ્રેમ છે તે અંદરથી બેઠીને બાહરે ફેલાતો હોય
નહિ શું એવું તમારું ત્વદ્વય જોતી એવી હું તેના પ્રસિદ્ધ થયેલા પ્રેમના ભંગે
કરીને હે કપટી કૃષ્ણ ! તમારું જે દર્શન છે તે પણ કાંઈ કહી ન શકાય એવી
શરમને ઉત્પન્ન કરે છે ॥ ૨ ॥

પછી શ્રીકૃષ્ણે રાધાજીનું ધણુંજ દૃઢ માન જોઈને પોતાનો પ્રયત્ન સિ-
યિત થયો ત્યારે વિચાર કર્યો જે હું વાંસળી વગાડીશ અને એની સખી એને
સમજાવશે એટલે એનું માન ઉતરશે એમ ધારીને પોતે વાંસળી વગાડે છે તેજ
અભિપ્રાય યાદ લાવીને કવિ આશિર્વાદરૂપે વાંસળીના શબ્દનું વર્ણન કરે છે ॥

અંતર્મોહનમૌલિર્નૂર્ણનચલન્મંદારાવેસંસનસ્તન્ધાકર્ષણદાષ્ટિર્હર્ષ

ળમહામંત્રઃકુરંગીદશાં ॥ દૃપ્યદાનવદૂયમાનાદેવિષદુર્વારદુઃસ્વાપ
દાંભ્રંશઃકંસરિપોર્વ્યપોહયતુવઃશ્રેયાંસિવંશીધ્વનિઃ ॥૩॥

અર્થ—મૃગત્રી સરખાં જતાં નેત્ર છે એવી સ્ત્રીઓના મનને મોહ કરવામાં તથા તેઓના મસ્તકને ધુણાવવામાં અને તેથી અત્રાયમાન થતાં એવાં તેમાં ગુંથેલાં મંદારનાં પુષ્પોને ખેરવવામાં તથા તેઓને સ્તાંભન કરવામાં, આકર્ષણ કરવામાં અને તેઓની દૃષ્ટિનો હર્ષ કરવામાં મોટા વશીકરણના મંત્રરૂપી એવો અને મદોન્મત્ત દાનવે એ દુઃખિત કરેલા દેવોની દુઃખે કરીને નિવારણ થઈ શકે એવી આપત્તિનો નાશ કરનારો એવો શ્રીકૃષ્ણની વાંસળીનો ૧ ધ્વનિ, નિરંતર તમારાં કલ્યાણ કરો ॥ ૩ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येखंडितावर्णनेविलक्षलक्ष्मीपातिर्नाम.ष्टमः
सर्गः ॥८॥

સાર પછી ઘણી વાર સુધી પગે લાગવાથી પણ તેનું માન ન ઉતર્યું એટલે તેની ઉપેક્ષા કરીને શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે અંતર્ધ્યાન થયા ત્યારે અંતરમાં ઘણાંજ ઉલ્કાવાળાં અને આહરથી માનમાં કુખેલાં રાધાજીને જાણીને તેની સખી કહે છે ॥

तामथमन्मथाखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नां ॥ अनुचिन्ति
तहरिचरितां कलहांतरितां सखी प्राह ॥१॥

અર્થ—સારપછી કામદેવે કરીને ખેદ પામેલાં તથા રતિના રસેંકરીને ખંડિત થયેલાં તથા દુઃખે કરીને યુક્ત થયેલાં તથા જોણે વારંવાર હરિતું ચિંતવન કરેલું છે એવાં અને ૨ કલહાંતરિતાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલાં એવાં રાધાજીને તેની સખી કહે છે ॥ ૧ ॥

॥ अष्टपदी ॥

रामकिरिरागे यतितालं च गीयते.

૩ રામકિરિ રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાયછે.

हरिरभिसरतिवहतिमृदुपवने ॥ किमपरमधिकसुखंसखिभवने

(૧) શબ્દ (૨) કલહાંતરિતાનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ॥ યાસખીનાંપુરઃપાદપ
તિતંવલ્લભંરુષા ॥ નિરસ્યપશ્ચાત્તપતિકલહાંતરિતાહિસા ॥૧॥ અર્થ—જ
સ્ત્રી સખીઓ પાસેં પોતાના પગમાં પડેલા પ્રિયને કોપેંકરીને કાઢાડી મુકે અને
પછી પશ્ચાત્તાપ કરે તે કલહાંતરિતા નામિકા કહેવાય ॥ ૧ ॥ (૩) એનું લક્ષણ
સર્ગ ૧માં અષ્ટપદી ૪માં કહ્યું છે)

॥૧॥ માધવેમાકુરમાનિનિમાનમયે ॥ ધ્રુ૦ ॥ તાલફલાદપિગુરુમાર્તે
સ્રસં ॥ કિરુવિફલીકુરુષેકુચકલશં ॥૨॥ કતિનકથિતપિદમનુપ
દમચિરં ॥ માપરિહરહરિમતિશયરુચિરં ॥૩॥ કિમિતિવિષીદસિરો
દિષિવિકલા ॥ વિહસતિયુવતિસમાત્રસકલા ॥૪॥ સજલનલિ
નદલશીતલશયને ॥ હરિમવલોકયસફલયનયને ॥૫॥ જનય
સિમનસિકિમિતિગુરુખેદં ॥ શૃણુમવચનમનીહિતભેદં ॥૬॥ હરિ
રુપયાતુવદતુવહુમયરં ॥ કિમિતિકરોષિહૃદયમતિવિધુરં ॥૭॥ શ્રી
જયદેવભણિતમતિલાલિતં ॥ સુખયતુરસિકજનંહરિચરિતં ॥૮॥

અર્થ — હે માનવાણિ ! (રાધાજી) શ્રી માધવનેવિષે તમે માન મ કરો.
॥ ધ્રુ૦ ॥ ગુણો આ મૃદુ પવન વાય છે અને શ્રી હરિ પોતે અભિસાર કરીને
આવેલા છે ॥ હે સખિ ! ઘરમાં આથી વધારે શું સુખ છે ॥ ૧ ॥ અને તાલનાં
ફળથી પણ મોટા અને રસવાળા કુચરૂપી કળશને નિષ્ફળ કેમ કરો છો ॥ ૨ ॥
આ અતિસુંદર એવા હરિને લાગ કરોમાં એમ ક્ષણે ક્ષણે કેટલીવાર મેં તમ
ને નથી કહ્યું ? ધણીવાર કહેવું છે ॥ ૩ ॥ હવે શા વાસ્તે ખેદ પામે છો અને
વિકલ થઈ રવો છો શું ? ગુણો આ તમારી ? પ્રતિપક્ષી સઘળી સ્ત્રિયોની સભા
ભસે છે ॥ ૪ ॥ માટે જલ સહિત એવાં કમલપત્રોની શય્યામાં શ્રીહરિને ગુણો
અને નેત્રને સફળ કરો ॥ ૫ ॥ મનમાં આવડો મોટો ખેદ શું કરવા કરો છો
અને જેથી વિરહતું દુઃખ મટે એવું મારું વચન સાંભળો ॥ ૬ ॥ હરિ ભલે આવે
અને બહુ એવાં મધુરવચન ભલે બોલે ॥ તમે તમારું તદ્દય આવડું અતિ
વિધુર કેમ કરો છો શ્રીકૃષ્ણનાં મધુર વચન સાંભળીને તમારા તદ્દયને ખુશી
કરો ॥ ૭ ॥ શ્રી હરિનાં ચરિત્રમય અને સુંદર એવું શ્રી જયદેવ કવિનું ભણવું
રસિક જનને સુખ આપો ॥ ૮ ॥ આટલું કહેતાં પણ જ્યારે રાધાજી નથી મ-
નાતાં સારે હવે ધર્મી સહિત સખી કહે છે ॥

સ્તિગ્ધેયત્પરુષાસિયત્પ્રણમતિસ્તન્ધાસિયદ્રાગિણિદ્વેષંયાસિયદુ
ન્મુખેવિમુખતાંયાતાસિતસ્મિન્પ્રિયે ॥ તન્નુકંવિવરીતકારિણિતવ
શ્રીચંદચર્ચાવિષંશીતાંશુસ્તપનોહિમંહુતવહઃક્રીડામુદોયાતનાઃ ॥૨

અર્થ — જેથી તારો પ્રિય નારી ઉપર સ્નેહવ જો છે અને તું તેને વિષે
ક્રોધર છો. જેથી તે તુંને પ્રણામ કરેછે ને તું તેનેવિષે સ્તબ્ધ થઈ બેસી છો. જેથી

તે તારા ઉપર પ્રીતિવાળા છે ને તું તેનેવિષે દ્રેષપણુને પામછ; જ્યથી તે તારું મુખ જોવા સાર તારી સન્મુખ થયા છે ને તું તેનાથી મુખ ફેરવીને તેનેવિષે વિમુખપણુને પામછ તેથી હે વિપરીત કરનારી સખિ ! તુંને બધું વિપરીતજ થોગ્ય છે. એટલા માટે તુંને ચંદનની ચર્ચા વિષ જોવી લાગેછે ચંદ્ર સૂર્ય જોવો લાગે છે બરફ અગ્નિ જોવો લાગે છે રતિકીકાના આનંદ તીવ્ર વેદના જોવા લાગે છે. ॥ ૨ ॥

હવે શ્રીકૃષ્ણુની શ્રીરાધાજીપ્રત્યે આદૃક્તિયો કહેવાશે તેણેકરીને શ્રીરાધાજીનું સૌભાગ્ય પ્રકટ કરવા સાર કવિ શ્રીકૃષ્ણુનું ઐશ્વર્ય વર્ણવે છે ॥

**સાંદ્રાનંદપુરંદરાદિદિવિષદ્વંદૈરમંદાદરાદાનન્નૈર્મુકુટેંદ્રનીલમ
ણિભિઃસંદર્શિતેંદીવરં ॥ સ્વચ્છંદંમકરંદસુંદરગલન્મંદાકિનીમેદુરં
ગોવિંદસ્યપદારવિંદમશુભસ્કંદાયવંદામહે ॥૩॥**

અર્થ—બળિને નિયમમાં રાખવાથી તે વખતે જોઓને ઘાટો આનંદ થયલો છે એવા ઈંદ્રાદિ દેવોના વૃંદે ધણા આદરથી નમાવેલ મુકટના ઈંદ્ર નીલમણીઓએકરીને જોમાં શ્યામ કમળની શોભા દર્શાવેલીછે એવું અને ૧ સ્વચ્છંદ જેમ હોય એવિરીતે ૨ મકરંદેકરીને સુંદર પડતી એવી આકાશ ગંગા તેણે કરીને ૩ મેદુર એવું શ્રી ગોવિંદનું ચરણારવિંદ છે તેને અમારા અશુભનો નાશ કરવા સાર વંદન કરિયે છીએ ॥ ૩ ॥ (મતલબકે એવો જેના ચરણારવિંદનો મહિમા છે એવા શ્રીકૃષ્ણુ તે જ્યારે શ્રીરાધાના ચરણારવિંદ ને પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરવાસાર શ્રીરાધાજીપાસે પ્રાર્થના કરેછે ત્યારે શ્રીરાધાજીના સૌભાગ્યનો મહિમા શું કહેવો ॥ એણે કરીને કવિએ શ્રીરાધાજીના સૌભાગ્યનું વર્ણન કર્યું ॥

**इतिश्रगीतगोविंदेमहाकाव्येकलहांतारितावर्णनेमंदमुकुंदोनामनवमः
सर्गः ॥ ९ ॥**

પછી સવારથી આરંભીને આખો દિવસ એ પ્રમાણે સખીએ કહ્યું ત્યારે હવે કવિ સાંજનું વૃત્તાંત કહેછે ॥

**अत्रांतरेममृणरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहमुखींसुमुखीमु
पेत्य ॥ सव्रीडवीक्षितसखीवदनाप्रदोषेसानंदगद्गदपदंहरिरित्यु
वाच ॥१॥**

અર્થ — એ અવસરમાં પ્રદોષ વખતે કાંઈક કોપ શાંત થયો ત્યારે
ધણા નિઃશ્વાસાએ કરીને જેનું મન રનિઃસહ થયું છે એવાં અને લગ્નસ-
હિત જેણે સખીના મુખ સામુ જોયું છે એવાં સુંદર મુખવાળાં રાધાજીની-
પાસે આવીને રાધાજી કાંઈક પ્રસન્ન થયાં તેના આનંદે કરીને જેનું બોલવું
ગદગદ કંઠથી ગણિતાક્ષર ધાળું છે. એવા શ્રી હરિ આ પ્રમાણે કહેછે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

દેશવરાહિરાગે અષ્ટતાલીતાલે ચ ગૌયતે.

દેશવરાહીરાગમાં અને અષ્ટતાલી તાલમાં ગવાયછે.

વદસિયદિકિંચિદપિદંતરુચિકૌમુદીહરતિદરતિમિરમતિઘો-
રં ॥ સ્ફુરદધરસીધિવેતવવદનચંદ્રમારોચયતિલાચનચકોરં ॥ ૧ ॥
પ્રિયેચારુશીલેમુંચમાયિમાનમાનિદાનં ॥ સપાદિમદનાનલોદહતિમ-
મમાનસંદેહિમુખકમલમધુપાનં ધ્રુવં ॥ સત્યમેવાસિયદિસુદાતિમાયિ-
કોપિનીદેહિશ્વરનશ્વરશરઘાતં ॥ ઘટયમ્બુજબંધનંજનયરદશંડનંયે-
નવાભવતિસુખજાતં ॥ ૨ ॥ ત્વમાસિમમર્જીવનંત્વમાસિમમભૂષણંત્વમ-
સિમમભવજલાધિરત્નં ॥ ભવતુભવતીહમાયિસતતમનુરોધિનીતત્રમ-
મહૃદયમતિયત્નં ॥ ૩ ॥ નીલનલિનાભમપિતન્વિતવલોચનંધારય-
તિકોકનદરૂપં ॥ કુસુમશરવાણભાવેનયદિરંજયતિકૃષ્ણમિદમે-
તદનુરૂપં ॥ ૪ ॥ સ્મરગરલશંડનંમમશિરસિમંડનંનિધેહિપદપલ્લવ-
મુદારં ॥ જ્વલતિમયિદારુણોમદનકદનારુણોહરતુતદુપાહિતવિ-
કારં ॥ ૫ ॥ સ્ફુરતુકુચકુંભયોરુપારિમણિમંજરીરંજયતુતવહૃદયદેશં ॥
રસતુરસનાપિતવધનજઘનમંડલેઘોષયતુમન્મથનિદેશં ॥ ૬ ॥ સ્થલ-
કમલગંજનંમમહૃદયરંજનંજનિતરતિરંગપરભાગં ॥ મળમસૃણવા-
ણિકરવાણિચરણદ્વયંસરસલસદલક્તકરાગં ॥ ૭ ॥ ઇતિચટુલ્લા-
લપટ્વારુમુરવૈરિણોરાધિકામધિવચનજાતં ॥ જયતિપદ્માવતીરમ-
ણજયદેવકાવિભારત્તીભણિતમાતિશાંતં ॥ ૮ ॥

અર્થ—સુંદર સ્વભાવવાળી હે પ્રિયા, તેં કારણવિનાનું મારેવિષે માન-
 શાખ્યું છે તે મુકીદે. જ્યારથી તેં માન રાખેલછે, ત્યારથીજ કામદેવ મારા મ-
 મને બાળેછે. માટે તેની શાંતિ સ્નાઈ તારા મુખરૂપી કમળના મધુનું પાન કર-
 વાદે ॥ ૧ ॥ જ્યારે તું કાંઈક બોલે ત્યારે તારા દાંતના પ્રકાશરૂપી ચાંદની.
 મારા મનનું બચરૂપી અતિધોર અંધારું હરી લીચે ॥ તારા મુખરૂપી ચંદ્રમા.
 મારા લોચનરૂપી ચકોરને અધરામૃતનું પાન કરવાની રૂચી કરાવે છે
 ॥ ૨ ॥ હે સુંદરે, તું એકજ જોતું જીવન છો એવો હું તેનેવિષે તારે કોષ
 કરવો ઘટતો નથી. તોપણ જો તું સાચેજ મારેવિષે કોષવાળી હો તો તારા
 તીક્ષ્ણ નખરૂપી બાણના ધા મારા શરીરઉપર મારી લે. ॥ એથી સંતોષ ન
 થાતો હોય તો તારી બે ભુજાઓં કરીને મને બાંધીલે. ॥ અને એથી પણ તુંને
 અસંતોષ રહેતો હોય તો, તારા દાંતેં કરીને મને ખંડીત કર, અથવા જોણે
 કરીને તુંને સુખ થાય તેમ કર. ॥ ૩ ॥ (જે તમારી પ્રિયા હોય તે તમને દંડ
 કરે એમ જો તું કહેતી હોતો) તુંજ માફ જીવન છો, તુંજ માફ ભૂષણ છો,
 અને આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં માફ રત્ન પણ તુંજ છો. જેમ કોઈ પુરૂષ રત્ન
 ત્નાકરનું ધ્યાન કરીને પછી તેની પાસેથી ચિંતામણી મળે એટલે પોતાના આ
 ત્માને પૂર્ણ માનેછે. તેમ હું પણ આ સંસારરૂપી રત્નાકરમાંથી સ્ત્રીઓને વિષે
 રત્નરૂપી તુંને પામીને કૃતાર્થ થયોછું. એટલા સારંજ તું હમેશાં મારેવિષે અનુ-
 કુળ રહે તે બાબતમાં માફ દૃઢ્ય અતિયત્નવાળું છે. ॥ ૪ ॥ હે ૧તન્વિ શ્યામ
 કમળના જેવી જેની કાંતિ છે એવું આ તારું લોચન તે લાલ કમળના રૂપને
 ધારણ કરે છે. તેણેકરીને હું જાણું છું જે તારામાં રંગ ચડાવવાની વિદ્યા છે.
 પરંતુ એ રંજન વિદ્યા તો જ્યારે કામદેવના બાળેકરીને અનુરાગવાળી
 થયેલી દૃષ્ટિથી કૃણુ એવું આ માફ શરીર છે તેમાં રંગ ચડાવીને તારી દૃષ્ટિ
 સરખું કર ત્યારે યોગ્ય થાય. કારણકે શિખેલી વિદ્યા બીજી જગોએ અજ્ઞ-
 માવીએ ત્યારે ખરી કહેવાય ॥ ૫ ॥ કામદેવના વિષનો નાશ કરનાઈ મનોવાં-
 છિત આપનાઈ અને ભૂષણરૂપી એવું તારું ચરણપલ્લવ મારા મસ્તક ઉપર
 ધારણ કર ॥ કારણકે દારણુ એવો કામદેવરૂપી દુઃખ દેનારો સૂર્ય મારાઉ-
 પર દાહ કરી રહ્યો છે. માટે તેથી પ્રાપ્ત થયેલા વિકારને હરિ લે ॥ ૬ ॥
 તારા કુચકુંભઉપર મણીની માળા ભલે સ્પુરાયમાન થાય. અને તેણેકરીને
 તારા દૃઢ્યનો ભાગ ભલે રંગાય ॥ અને તારા ઘાટા જંધન સ્થળઉપર કટીમે
 ખલાપણ ભલે શમ્દ કરે. અને ભલે કામદેવની આજ્ઞા બળવે ॥ ૭ ॥ હે સ્નિગ્ધ-
 વચનવાળી મને આજ્ઞા આપ તો શોભાએકરીને જોણે સ્થળ કમળને ગંજવેલુંછે

એવા અને મારા હૃદયને રંજન કરનારા, તથા રતિરંગમાં જેણે પરમ શોભા ઉત્પન્ન કરેલી છે એવા તારા બે ચરણને સરસ અલતાના રસંકરીને સુશોભિત રંગબાળા કંઈ ॥ ૭ ॥ રચિકારક સુંદર અને અતિ શાંત. એવું શ્રી મુરવૈરી (શ્રીકૃષ્ણનું) શ્રીરાધાજી પ્રત્યે કહેલું વચન બધા પામેછે ॥ ૮ ॥ હવે પોતાનું પૂર્વે ૧૨ચરીત જણાવવાસાં કહેછે ॥

પરિહરકૃતાતંકેશંકાંલયાસતતંધનસ્તનજઘનયાક્રાંતેસ્વાંતેપરા નૃવકાશિનિ ॥ વિશતિવિતનોરન્યોધન્યોનકોપિમમાંતરંપ્રણયિનિ પરીરંભારંભેવિધેહિવિધેયતાં ॥૨॥

અર્થ—દુઃખ કરનારિ હે પ્રિયા બીજી સ્ત્રીની જે તુંને શંકાછે તે મુકાદે. હે બીજાને અવકાશ ન આપનારિ જેના સ્તન અને જઘન ઘણા પુષ્ટ છે એવી તું તેણે દબાવાણેલા મારા હૃદયમાં કામદેવથી બોળે કોઈપણ ધન્ય નથી જે અંદર પ્રવેશ કરે માટે હે પ્રણયિનિ આલિંગનના આરંભમાં જે તારે કરવું હોય તે કરીલે ॥૨॥ જો મારાં વચનથી તુંને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તું તારી મેળે જે દંડ કરવો હોય તે કર. ॥ તે કહે છે ॥

મુગ્ધેવિધેહિમયિનિર્દયદંતદંશદોર્વલિબંધનિવિડસ્તનપીડનાનિ ॥ ચંદિલમેવમુદમંચનપંચવાળચંડાલકાંડદલનાદસવઃપ્રયાંતુ ॥૩॥

અર્થ—હે મુગ્ધે હે રચંડિ મારેવિષે નિર્દય એવા દાંતના દંશ કર, જુજ ડબલ્લરીથી બંધન કર. અને ઘાટા સ્તનથી પીડન કર એટલું કરીને ખુશી થા, પણ કામદેવ રૂપી ચંડાલના બાણ પ્રહારથી મારા પ્રાણ નબળા ॥ ૩ ॥ (તું કહેતી હોજે મારામાં કોપ નથી તો.)

શશિમુખિતવમાતિમંગરભ્રુર્યુવજનમોહકરારાલકાલસર્પી ॥ તદુ દિત્તમયમંજનાયયૂનાંતદધરસીધુસુધૈવસિદ્ધમંત્રઃ ॥૪॥

અર્થ—હે શશિમુખિ જુવાન એવા અમને મોહ કરનારી કાળી નાગ-ણી સરખી તારી કુટિલ બ્રુકુટી શોભે છે, તે કોપવિના કેમ સંભવે ॥ તેથી થયેલા ભયનો નાશ કરવાસાં પ્રસન્ન થયેલી તું તેના અધર રૂપી અમૃત એજ સિદ્ધ મંત્ર છે ॥ ૪ ॥ એમ કરતાં પણ ઉતર નથી આપતાં ત્યારે બળી કહેછે ॥

વ્યથયતિવૃથામૌનંતન્વિપ્રપંચયપંચમંતરુણિમધુરાલાપૈસ્તાપંચિ

(૧) પ્રથમ કહેલું વચન. (૨) કોપવળી. (૩) લતા (વેલ).

નોદયદૃષ્ટિભિઃ ॥ સુમુખિવિમુક્તીભાવંતાવદ્વિમુંચનમુંચમાંસ્વયમતિ
શયસ્નિગ્ધોમુગ્ધેપ્રિયોયમુપસ્થિતઃ ॥૫॥

અર્થ—હે તન્વિ તારં જે પૈમાન છે તે મુને વ્યથા ઉત્પન્ન કરેછે. માટે મધુર વાણીનો વિસ્તાર કર. હે તરણિ મધુર બાપણેકરીને મારા તાપને દૂર કર અને દૃષ્ટિએકરીને મુને વિનોદ કરાવ્ય ॥ હે સુમુખિ મારેવિષે વિમુખપણું મુકીદે. પણ મુને ન મુકી દે. હે મુગ્ધે જે આ અતિશય સ્નેહવાળો તોરો પ્રિય હું પોતાની મેળે તારીપાસે આવીને ઉભો છું ॥ ૫ ॥

(પાંચ જાતના પુષ્પવાળું તારં મુખ છે તેની સેવા કરીને કામદેવ પુષ્પાયુધ કહેવાણો છે અને તેણેકરીને મુને દુઃખ દેછે માટે તું પ્રસન્ન થા એમ વક્રોક્તિથી કહે છે.

બંધૂકદ્યુતિબાંધવોયમધરઃસ્નિગ્ધોમધૂકદ્યવિર્ગંડેચંડિચકાસ્તિની
લનલિનશ્રીમોચનેલોચને ॥ નાસામ્યેતિતિલપ્રસૂનપદવીકુંદામ
દંતિપ્રિયેપ્રાયસ્તન્મુખસેવયાવિજયતેવિશ્વંસપુષ્પાયુધઃ ॥૬॥

અર્થ—હે ચંડિ તારો સ્નિગ્ધ એવો જે અધર છે તે આપોરિયાના પુષ્પની કાંતીનો રખાંધુ છે. તેમજ ગંડસ્થળ ઉપર ઝમઝૂક પુષ્પની કાંતિ દીપે છે તારાં લેચન ય શ્યામ કમળની. કાંતીને મુકાવી દેછે. તારી નાસિકા પતલનાં પુષ્પની પદવીને પામે છે. માટે જેના દાંતની પંક્તિ, કુંદ પુષ્પની કળીયો સરખી શોભે છે. એવિ હે પ્રિયા, હું જાણું છું જે ઘણું કરીને તારા મુખની સેવાએકરીનેજ કામદેવ પુષ્પાયુધ કહેવાણોછે. અને તેણેકરીનેજ સર્વ જગતને જીતે છે ॥ ૬ ॥ (વળી કહે છે)

દશૌતવમદાલસેવદનમિંદુસંદીપનંગતિર્જનમનોરમાવિજિતર્ભૂ
રુદ્રયં ॥ રતિસ્તવકલાવતીરુચિરચિત્રલેખેત્રવાવાહોવિબુધયૌવતં
વહસિતન્વિપૃથ્વીગતા ॥૭॥

અર્થ—હે તન્વિ ! (દુખળી થઈ ગયેલિ) તું પૃથ્વીમાં રહિ છે તો પણ દેવાંગનાઓના સમૂહને ધારણ કરે છે. એ એક મોટું આશ્ચર્ય છે. કેમકે આંહી તારી બે દૃષ્ટિ ૬મદાલસ છે. અને સ્વર્ગમાં તો એકજ મદાલસ નામ-

(૧) ન ખોલવું. (૨) એટલે તે સરખો લાલ છે. (૩) એટલે ગાલ મહુડાના પુષ્પ સરખા દીપે છે. (૪) એટલે તેનાથી પણ સરસ કાળાંછે. (૫) એટલે તેના સરખા આકૃતિવાળી છે. (૬) મદેકરીને આલસવાળી.

ની દેવાંગના છે, આંહિં તારૂં સુખદ ધંદુ ૧સંદીપન છે. અને સ્વર્ગમાં ધંદુ સંદીપની નામની દેવાંગના છે. આંહિ જે તારી ચાલછે તેજન રમનોરમા છે. અને સ્વર્ગમાં મનોરમા નામની દેવાંગના છે. આંહી તારાં બે ૭૩ ૩૨-માને જીતવાવાળાં છે. અને સ્વર્ગમાં એકજ રંભા નામની દેવાંગના છે. આંહિ તારી રતિ છે તે ઝકલાવતી છે. સ્વર્ગમાં કલાવતી નામની દેવાંગના છે. આંહિ તારી બે બ્રહ્મરી છે તે મનોહર પચિત્રલેખા છે અને સ્વર્ગમાં એકજ ચિત્રલેખા નામની દેવાંગના છે ॥ ૭ ॥

એવી રીતે પોતાની પ્રિયાના ગુણ કીર્તનના આવેશથી કુવલયા પીડના વધ રૂપી મહા સંકટ સ્થાનમાં પણ અનુભવ કરાણેલ તેના સ્પર્શ સુખના સ્મરણે કરી પરવશ થયેલા શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન કરતાં કવિ આશિર્વાદ આપે છે ॥

**પ્રીતિવસ્તનુતાંહરિઃકુવલયાપીડેનસાર્ધરણેરાધાપીનપયોધરસ્મ
રણકૃતકુંભેનસંભેદવાન્ ॥ યત્રસ્વિદ્યાતિમીલતિક્ષણમથાક્ષિપ્તેદ્વિપેત
ક્ષણાત્કંસસ્યાલમભૂજિતંજિતમિતિવ્યામોહકોલાહલઃ ॥૮॥**

અથ—જેનાં કુંભસ્થળ શ્રીરાધાજીના પુષ્ટ પયોધરનું સ્મરણ કરાવનારાં છે એવા કુવળયાપીડની સાથે યુદ્ધ કરવાવખતે ૬સંસક્ત થયેલા શ્રીહરિ તમારી પ્રીતિનો વિસ્તાર કરો ॥ જે યુદ્ધમાં રાધાજીના સ્તનનું સ્મરણ કરાવનાર કુંભસ્થળના સ્પર્શના સુખેકરીને ૭સાત્વિક ભાવ થવાથી શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે ક્ષણમાત્ર પસીનાયુક્ત થઇ ગયા અને નેત્ર વિંચી ગયા ત્યારે કંસના તરફથી અમો જીત્યા, અમો જીત્યા એવી રીતે સારીપેઠે આનંદના વ્યામોહથી કોલાહલ થયો અને ક્ષણવાર પછી શ્રીકૃષ્ણ સાવધાન થયા અને હાથીને પછાડયો ત્યારે તે જીત્યા, તે જીત્યા એવી રીતે શોકના વ્યામોહથી કોલાહલ થયો ॥ ૮ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येमुख्यमाधवोनामदशमःसर्गः ॥ ૧૦ ॥

એવી રીતે પ્રિયાને પ્રસન્ન કરીને (મેઘૈર્મેદુરં) ઇલાદિ આરંભમાં કહેલાં સખિના વચનથી અને ૮સ્મિતથી સખિનો અભિપ્રાય જાણીને શ્રીકૃષ્ણ કુંજ પનમાં ગયા, ત્યારે તેની સખિ શ્રીરાધાજીને કહેછે, (તે કહે છે,)

સુચિરમનુનયેનપ્રીણાયિત્યામૃગાર્ક્ષીંગતવતિકૃતવેશેકેશવેકુંજશ

(૧) ચંદ્ર સરખું પ્રકાશમાન. (૨) અમોને ગમે એવી છે. (૩) કદળીને. (૪) કલાકૌશલ્યવાળી. (૫) ચિત્રની રેખા (તે સરખી કુટીળ). (૬) આસક્ત. (૭) કામવિકાર. (૮) મંદ હસવું.

ય્યાં ॥ વિરચિતરુચિભૂષાંદૃષ્ટિમોષેપ્રદોષેસ્ફુરતિનિરવસાદાંકાપિ
રાધાંજગાહ ॥૧॥

અર્થ—ધણીવાર સુધી સાંત્વનના વચને કરીને મૃગાક્ષીને પ્રસન્ન કરીને
પછી અધારાર્થઃ દૃષ્ટીના વ્યાપારને હરનારો પ્રદોષ વખત જ્યારે સ્ફુરાયમાન
થયો અને તે વખતે અભિસારનો વેશ ધારણ કરીને જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ કુંજ
શય્યામાં ગયા ત્યારે જોણે અભિસારને યોગ્ય આભૂષણ દિની શોભા કરેલી
છે એવાં અને ખેદરહિત એવાં રાધાજીને તેની કાઠએક સખી કહે છે. ॥૧॥
(આજ બાળતનો અભિપ્રાય કવિએ ૧૭૫૬૪માં સૂચવેલો છે.)

॥ અષ્ટપદી ॥

વસંતરાગે યતિતાલે ચ ગીયતે.

૨વસંત રાગમાં અને યતિતાલમાં ગવાય છે.

વિરચિતચાતુવચનરચનંચરણેરચિતપ્રણિપાતં ॥ સંપ્રતિમંજુલ
વંજુલસીમાનિકોલિશયનમનુયાતં ॥ ૧ ॥ મુગ્ધેમધુમથનમનુગતમનુ
સરરાધિકે ॥ ૪૦ ॥ ઘનજઘનસ્તનભારભરેદરમંથરચરણવિહારં ॥
મુસ્વરિતમણિમંજીરમુપેહિવિધેહિમરાલનિકારં ॥ ૨ ॥ શૃણુરમણીય
તરંતરુણીજનમોહનમધુરિપુરાવં ॥ કુસુમશરાસનશાસનવંદિનિપિ
કનિકરેખજભાવં ॥ ૩ ॥ અનિલતરલકિસલયનિકરેણકરેણલતા
નિકરંબં ॥ પ્રેરણામિવકરભોરુકરોતિગતિપ્રતિમુંચવિલંબં ॥ ૪ ॥ સ્ફુરિ
તમનંગતરંગવશાદિવસૂચિતહરિપારિરંભં ॥ પૃચ્છમનોહરહારવિમલજ
લધારમમુંકુચકુંભં ॥ ૫ ॥ અધિગતમાશ્વિલસસ્વીભિરિદંતવવપુરપિર
તિરણસજ્જં ॥ ચંડિરસિતરસનારવાંડિંડિમમભિસરસરસમલજ્જં ॥ ૬ ॥
સ્મરશરસુભગનસેનસસ્વીમવલંબ્યકરેણસલીલં ॥ ચલવલયકણિ
તૈરવબોધયહરિમપિનિજગતિશીલં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવમણિતમધુરીકૃ
તહારમુદાસિતવામં ॥ હરિવિનિહિતમનસામધિતિષ્ઠતુકંઠઘાટિતમ
વિરામં ॥ ૮ ॥

(૧) આરંભમાં. (૨) પહેલા સર્ગની ત્રીજી અષ્ટપદી પ્રમાણે આ રાગનું
લક્ષણ જાણવું.

અર્થ—હે મુખે તમને અનુસરતા એવા શ્રી મધુમથનને તમે અનુસરો ॥ ૬ ॥ કેવા મધુમથન કે જેણે તમને પ્રિય લાગે એવાં વચનની રચના કરેલી છે. જેણે તમારા ચરણને વિષે પ્રણામ કરેલા છે અને જે હમણાંજ મનોહર આશુપાલવના કુંજની હદમાં રાધ્યા તરફ ગયા છે. એવા ॥ ૧ ॥ ઘાટાં સ્તન જઘનના ભારને ધારણ કરનારાં હે રાધાજી, ધીરેધીરે પગલાં ભરાય એવી રીતે અને મણિમયનપુર જેમાં શબ્દાયમાન થાય એવી રીતે ગતિ કરો અને એ ગતિએં કરીને હંસનો પરાજ. વ કરો ॥ ૨ ॥ અતિશેં મનોહર તરણી જનને મોહકારક એવો શ્રી મધુરિપુનો શબ્દ સાંભળો ॥ કામદેવના હુકમનો પ્રસ્તાવ કરનાર કાયલના સમૂહની સાથે દ્વેશભાવ મુકી દહને પ્રીતિ ભાવ રાખો ॥ ૩ ॥ જેના નવિન પક્ષવ રૂપી હાથ પવનેં કરીને ચલાયમાન છે એવી લતાઓ પણ તમને ત્યાં જવાની પ્રેરણા કરતિયું હોય નહિં શું એમ જણાય છે માટે હવે ચાલવામાં વિલંબ મુકી દીયો ॥ ૪ ॥ કામદેવના તરંગને વશ થવાથી હલતો હોય નહિં શું. એમ ફરકવાથી જેણે શ્રીહરીનું આલિંગન સૂચવેલું છે એવો અને જેમાં મનોહર હારરૂપી જલની ધારા છે એવો તમારો આ વામકુચ છે તેને પુછી જુવો ॥ ૫ ॥ રતિ સંગ્રામમાં સજ્જ થયેલું તમારું આ શરીર છે તે પણ સર્વ સખીઓએ જાણીલીધેલું છે માટે હે ચંડિ (રણનેવિષે પ્રવિણ). જેમાં શબ્દાયમાન કટીમેખળારૂપી ઉત્તમ ડંકા હોય એવી રીતે ઉત્સાહવાન થઈને શરમ મુકીને અભિસાર કરો ॥ ૬ ॥ હે સખિ હાથે કરીને સખીનો અવલંબન કરીને લીલા સહિ જેમ હોય એવી રીતે કામદેવના બાણસરખા સુંદર પાંચ નખરૂપી હથીયાર લઈને જાઓ ॥ તમારી પ્રાપ્તિરૂપી ગતીને વિશેશીલ એવા શ્રીહરિને ચલાયમાન કંકણના શબ્દેકરીને આગળથી જાણુકરો ॥ ૭ ॥ જેણે હારની શોભા નીચી કરેલ છે એવું અને જેમાં શ્રીવામલોચના (રાધાજીનું) ઊદાસીપણું જણાવ્યું છે એવું શ્રી જયદેવ કવિનું બણવું તે જેણે શ્રી હરિનેવિષે મન રાખેલાં છે એવા પુરષોના કંઠમાં નિરંતર રહો ॥ ૮ ॥

હવે ગિતાવળ કરાવવા સાંઈ શ્રીકૃષ્ણની અતિ ઉત્કંઠા બતાવે છે ॥

સામાદૃશ્યતિવક્ષ્યતિસ્મરકથાપ્રત્યંગમાલિંગનૈઃપ્રીતિયાસ્યતિરંસ્યતેસસ્વિસમાગત્યેતિસંચિતયન્ ॥ સત્વાંપશ્યતિવેપતેપુલકયત્યાનંદતિસ્વિઘાતિપ્રત્યુદ્ગચ્છતિમૂર્છતિસ્થિરતમઃપુંજેનિકુંજેપ્રિયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તે રાધાજી આવિનેં મુંનેં જોશે. જોઈનેં કામસંબંધી વાતો કરશે. સારપછી અંગેઅંગના આલિંગનેં કરીનેં પ્રીતિ પામશે. અને પછી ફીડા

(૧) મધુ નામના દૈત્યનું મથન કરનારા શ્રીકૃષ્ણ.

કરશે ॥ હે સખિ એવિ રીતે તમાલવનના જામેલા અંધારાયુક્ત લતાઅદમાં
તમારું ચિંતવન કરતા એવા પ્રિય (શ્રીકૃષ્ણ) તે ચિંતવને કરીને સ્કુરાચમાન
થતાં એવાં તમને જુવે છે ॥ જોધને કંપેછે. રોમાંચિત થાયછે. આનંદ પામે
છે સ્વેદયુક્ત થાયછે. વળી ઉઠીને સામા આવેછે અને આનંદના આવેશમાં
મૂર્છિત થઈ જાયછે ॥ ૨ ॥

હવે અલંગારની રચના કરતું એવું અંધારું છે તેપણુ વિલખને ન સહન કરવાથી ખોતે ઉતાવળ કરાવેછે તે કહે છે ॥

अक्षणोर्निक्षिपदंजनंश्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलींमूर्द्धिश्यामसरो
जदामकुचयोःकस्तूरिकापत्रकं ॥ धूर्तानामभिसारसत्त्वरहदांबिष्व
ह्निकुंजसखिध्वांतनीलनिचोलचारुसुदृषांप्रत्यगमालिंगति ॥३॥

અર્થ—તેત્રમાં કાળજા નાખતું એવું. કાનમાં તમાલપત્રના ગુચ્છની
 પૂંથ્રેણી નાખતું એવું મસ્તકમાં શ્યામ કમળની માળા નાખતું એવું અને
 કાળા ગુપ્તા સરખું મનોહર એવું આ અંધાર છે. તે હે સખિ, ધુર્તનાયક
 પાસે અભિસાર કરવામાં ઉતાવળા તદ્દયવાળી સ્ત્રીઓને આ નિકુંજમાં ચારે
 તરફથી અંગેઅંગને આલિંગન કરેછે ॥ ૩ ॥

અતે પ્રેમની પરીક્ષા કરનારં પણ અંધારજ છે તે કહે છે ॥

काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकानामाबद्धरेखमभितोरुधिर्मंजरीभिः
॥ एतत्तमालदलनीलतमंतमिस्रंतत्प्रेमहेमनिकषोपलतांतमोति॥४॥

અર્થ—જેનાં શરીર કેશરસરખાં ગૌર છે. એવી અભિસારીકાઓની ચોતરફ કાંતિરૂપી મંજરીઓએ ફરીને જેમાં રેખાઓ અંધાદ ગયેલી છે એવું અને તમાલના પત્ર સરખું અતિશય કાળું એવું આ અંધારૂં તે શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમરૂપી હૃદયની રેકસોડીવાળા પથરપણાંને વિસ્તાર કરેછે. એટલે તે સરખું શોભે છે ॥ ૪ ॥

हारावलीतरलकांचनकांचिदाममंजीरकंकणमणिद्युतिदीप्ति
स्य ॥ द्वारेनिकुंजनिलयस्यहरिविलोक्यव्रीडावतीपथिसखीषिय
मित्युवाच ॥५॥

(૧) પંક્તિ) (૨) જેમ કસોટીનો પથર કાળો હોય અને તેમાં સોનાની લ કીરો શાબતી હોય. તેમ કાળા અંધારમાં ચાલી જતી અભિસારિકાઓના શરની ગૌર કાંતિના કીરણો પડે છે તે શાબે છે.

અર્થ—કંઠમાં હારા વળી, કટીમાં ચપળ એવી સોનાની કટીમેખલા ચરણમાં નૂપુર અને હાથમાં કંકણ ધ્યાદિ આભૂષણોમાં જડેલા મણી એાની કાંતિ એકરીને પ્રકાશિત થયેલા નિકુંજરૂપી વિલાસ જીવનના દ્વારમાં ઉભેલા શ્રીહરિને જોઇને લજ્જા પામેલાં શ્રીરાધાજીને તેની સખી આવી રીતે કહેછે ॥ ૫ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વરાહીરાગે રૂપકતાલે ચ ગીયતે.

૧વરાહીરાગમાં અને ૩૫કતાલમાં ગવાયછે

મંજુતરકુંજતલકેલિસદને ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલ
સરતિરમસહસિતવદને ॥૧॥ નવભવદશોકદલશયનસારે ॥ પ્રવિ
શરાધેમાધવસમીપમિહવિલસકુચકલશતરલહારે ॥૨॥ કુસુમચયર
ચિતશુચિવાસગેહે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસકુસુમસુકુ
મારદેહે ॥૩॥ ચલમલયવનપવનસુરભિશીતે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવ
સમીપમિહવિલસરસવલિતલલિતગીતે ॥૪॥ વિતતબહુવલ્લિનવપ
લ્લવધને ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસસુચિરમલસપીનજ
ઘને ॥૫॥ મધુમુદિતમધુપકુલકાલિતરાવે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમી
પમિહવિલસમદનરસસરસભાવે ॥૬॥ મધુરતરાપિકાનિકરનિનદમુ
સ્વરે ॥ પ્રવિશરાધેમાધવસમીપમિહવિલસદશનરુચિરુચિરશિશ્વરે
॥૭॥ વિહિતપદ્માવતીસુખસમાજે ॥ કુરુમુરારેમંગલશતાનિમળાતિ
જયદેવકવિરાજરાજે ॥૮॥

હે રાધાજી શ્રી માધવની સમીપ આ કુંજગ્રંથમાં પ્રવેશ કરો પ્રવેશ કરી
ને રતીના વેગે કરીને હસતા મુખ વાળિ હે સખી અતી મનોહર કુંજ રૂપી
કેલી ગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૧ ॥ જેના કુચ રૂપી કલશ ઊપર હાર ચંચા-
માન થઇ રહ્યો છે એવાં હે સખિ જેમાં નરોં ઊત્પન્ન થતાં આસો પાલવનાં
પત્રની શ્રેણી એવી શય્યા રચેલી છે એવા કેલી ગૃહમાં વિલાસ કરો ॥ ૨ ॥ જેનો
પુષ્પ કરતાં પણ સકુમાર દેહછે એવાં હે રાધાજી જે નીકુંજમાં પુષ્પના સમૂ-

(૧) આનુ લક્ષણ સર્ગ ૫ અષ્ટપદી ૧ પ્રમાણે જોવું.

હેંકરીને શૃંગારને રહેવા સાઈ ધરની રચના કરી છે એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરે ॥ ૩ ॥ રતિરસમાં યોગ્ય એવું સુંદર જેનું ગીત છે એવાં હે સખિ મહે મંદ ગતી કરતા એવા મલયાચલના વનના પવનેકરીને સુગંધ યુક્ત અને શીતલ એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરે ॥ ૪ ॥ આલસવાળા અને પુષ્ટ જેના જલ્દન રચળ છે એવાં હે સખિ વિસ્તાર પામેલી ધણી વેલનાં નવીન પલ્લવે કરીને ઘટાવાળા કેલીગૃહમાં સારી વાર સુધિ વિલાસ કરે ॥ ૫ ॥ જેને શૃંગાર રસનું સારસ્ય છે એવાં હે સખિ, મધુએકરીને રમુદિત થયેલા ભરણ એના સમૂહોનો જેમાં શબ્દ ઘઈરહ્યો છે એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરે ॥ ૬ ॥ જેના દાંતનો પ્રકાશ ઊશિખરમાણિક્યના સરખો છે એવાં હે સખિ, અતિશય મધુર એવા ક્રોચલના શબ્દોએકરીને શબ્દાયમાન એવા કેલીગૃહમાં વિલાસ કરે ॥ ૭ ॥ જેણે શ્રી રાધાજીના સુખનો સમૂહ વર્ણવેલો છે એવા કવિરાજના પણ રાજા શ્રીજયદેવ કવિ જે આ અષ્ટપદી બણે છે. તે શ્રી મુરારિ અને વિષે અનેક મંગળ કરે ॥ ૮ ॥

હવે સખીને પ્રસન્ન જાણીને આશ્ચર્યેકરીને નર્મ વાક્ય કહે છે.

ત્વાંચિત્તેનચિરંવહન્યમતિશ્રાંતોભૂશંતાપિતઃકંદર્પેણચપાતુમિ
છછતિસુધાસંવાધવિંવાધરં ॥ અસ્યાંકંતદલંકુરુક્ષણમિદ્મ્રુક્ષેપલ
ક્ષ્મીલવક્રીતેદાસદ્વોષસેવિતપદાંભોજેકુતઃસંમ્રમઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—હે સખિ, તમને ધણીવારસુધી ચિતેંકરીને ધારણ કરતા એવા અને તેનેલીધે અત્યંત યાકી ગયેલા તથા કામદેવે અત્યંત સંતપ્તેલા, એવા આ શ્રીકૃષ્ણ ધણા તૃષાવાન થયા છે જેથી અમૃત સરખા તમારા બિંબાધરનું પાન કરવાની ઇચ્છા કરે છે. માટે એક ક્ષણ માત્ર સુધિ આના અંકને શોભાયુક્ત કરે (જેનો અભિપ્રાય મેં નથી જાણેલો તેના અંકમાં એ-સવા માટે માઈ મન સંકોચાય છે) એમ જો તમે કહેતાં હોતો, હે સખિ-બ્રહ્મીચાલનરૂપી થોડા દ્રવ્યે કરીને વેચાતા લિધેલા દાસ સરખા અને જેણે ચરણ કમલની સેવા કરી છે એવા આ પુરૂષનેવિષે સંકોચ શુ કરવો ॥ ૭ ॥ એવિ રીતે સખીનાં વચન સાંભળીને જેનું ચિત હર્ષિત થયેલું છે. એવા રાધાજીએ કુંજગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો ॥ તે કહે છે ॥

(૧) પુષ્પનો રસ. (૨) હર્ષિત. (૩) એ જાતનાં માણિક્ય. તેનું લક્ષણ-
(પક્ષ્વાદિમવીજામંમાણિક્યંશિખરંવિદુઃ) અર્થ—પાકેલા દાડિમના ખીજ સરખી જેની કાંતિ છે તેને શિખરમાણિક્ય કહે છે.

સાસસાધ્વસસાન્દાગ્રોવિદેલોલલ્લોચના ॥ સિંજાનમંજુમંજીરં
અવિવેક્ષાવિવેક્ષર્ણ ॥૮૪॥

અર્થ — શ્રી ગોવિંદને વિષે જોનાં ચપલ નેત્ર છે એવાં શ્રીરાધાજી અથ
સહિત અને આનંદ સહિત જોમ હોય એવી રીતે તથા પગના નૂપુર જોમાં
શબ્દાદાયમાન થઈ રહ્યા છે એવી રીતે પ્રવેશ ગૃહમાં પ્રવેશ કરવા સાગ્માં
શ ૮ ॥ આવી રીતે શ્રીરાધાજીનો કુંજ ગૃહમાં પ્રવેશ કરીને હવે શ્રીકૃષ્ણને તેના
હૃદયની ભવેલા વિકાસનું વર્ણન કરે છે ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વરાહિરાગે રૂપકતાલે ચ ગાયત્રે

પદ્યારી રાગમાં અને રૂપકતાલમાં ગવાય છે.

રાધાવદનવિલોકનવિકસિતવિવિધવિકારવિભંગં ॥ જલ
નિધિમિવવિશ્રુમંડલદર્શનતરલિતતુંગતરંગં ॥ ૧ ॥ હરિમેકરસંચિ
રમાનિશ્ચિત્તિલ્લાસંસાદ્દર્શનગુરુહર્ષવશંવદવદનમન્ગલિકાસંધુ
હરસમલસરસારપુરસિદ્ધિર્સમરિલંબ્યાવિદૂરં ॥ સ્ફુટતરફેનકદં
ચકરંવિત્તિમિવસમુજાજલપૂરં ॥ ૨ ॥ શ્યામલશુદ્ધલકલેવરમંડલમધિ
ક્ષમ્યૌરદુક્કુલં ॥ નીલનલિનમિથયીતપરાગપટલભરવલયિતમૂલં
॥ ૩ ॥ તરલદર્શનચલચલનમનોહરવદનજનિતરાતિરામં ॥ સ્ફુટકમ
લોદરસ્થલિતસ્વંજનયુગમિવશરદિતઢાગં ॥ ૪ ॥ વદનકમલપરિશી-
લન્નમિલિતમિહિરસમકુંડલશોભં ॥ સ્મિતરુચિરુચિરસમુલ્લસિતાશ્વ
સ્પન્નચક્રતરંગિલોભં ॥ ૫ ॥ શશિકિરણચ્છુરિતોદરજલધરસુંદરસ
કુસુમકેશં ॥ તિમિરોદિતાવિશ્રુમંડલનિર્મલમલયજાતિલકાવિશેષં ॥ ૬
વિપુલપુલકભરદંતુરિતંરત્રિકેલિકલાભિરધીરં ॥ મણિગણકિરણ
સમૂહસમુજ્વલમૂષણસુભગશરીરં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવમણિતવિભવદિ
ગુણીકૃતમૂષણભારં ॥ પ્રજ્વલતહૃદિવિનિધાયહરિંસુચિરંસુકૃતોદય
સારં ॥ ૮ ॥

અતિક્રમ્યાપાગંશ્રવણપથપર્યંતગમનપ્રયાસેનૈવાક્ષ્ણોસ્તરલતર
તારંપતિતયોઃ ॥ તદાનીંરાધાયાઃપ્રિયતમસમાલોકસમયેપ્રયાતઃસ્વે
દાંભઃપ્રસરદ્વહર્ષાશ્રુનિકરઃ ॥૯॥

અર્થ—પોતાના પ્રિયતમને જોયા તે વખતે શ્રી રાધાજીને હર્ષના અ-
શ્રુનો સમૂહ પડ્યો (ત્યાં જિપ્રેક્ષા કરેછે કે) નેત્રના છોડાની હદનું ઉદ્ધંધન
કરીને શ્રવણના રસ્તાસુધિ જાવાના પ્રયાસેકરીને જેમાં કીકીઓ અતિઅપજ
યમ ગમ હોય એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણઉપર પડેલી દૃષ્ટીનો પસીનો પડ્યો હોય
નહિ શું એવો દેખાયછે (જેમ કોઈ એક માણસ હદ છોડીને વધારે દોડવાથી
પડી જાય અને પછી શરમને લીધે અપલ દૃષ્ટીથી ચોતરફ જોવા લાગે અને
શરીરમાંથી પસીનો છુટે તેમ) ॥ ૯ ॥ એવી રીતે શય્યાની નજીક ગયેલાં
શ્રીરાધાજીની પ્રિયતાં દર્શનના આવેશેકરીને જે લજ્જા જતીરહિતે કહેછે ॥

મજંત્યાસ્તલ્પાંતંકૃતકપટકંદૂતિપિહિતસ્મિતંયાતેગેહાબ્દહિરવ
હિતાલીપરિજને ॥ પ્રિયાસ્યંપશ્યંત્યાસ્મરશરસમાદૂતસુભગંસલજ્જા
લજ્જાપિવ્યગમદતિદૂરંમૃગદશઃ ॥૧૦॥

અર્થ—ખંજોલવાના મિશેકરીને હસવું છુપાવતાં હોય એવી રીતે તેના
સુખના અનુકુળપણુનેવિષે સાવધાન રહેલાં સખી, દારી વિગેરે સર્વે પરીજન
જ્યારે લતાગૃહથી બહાર જતાં રહ્યાં ત્યારે શય્યાની નજીક આવેલાં એવાં અને
કામદેવના બાણથી ઉત્પન્ન થયેલાં હાસ્યકટાક્ષાદિએ કરીને સુંદર જેમ હોય
એવી રીતે પ્રિયનું મુખ જોતાં એવાં અને મૃગના સરખાં જોનાં નેત્ર છે એવાં
શ્રીરાધાજીની જે લજ્જા હતી તે પણ શરમાઇને ઘણી દૂર જતી રહી ॥ ૧૦ ॥
હવે શ્રીકૃષ્ણના ભુજદંડનું કવિ વર્ણન કરે છે ॥

જયશ્રીવિન્યાસૈર્મહિતઙ્ગમંદારકુસુમૈઃસ્વયંસિંદૂરેણદ્વિપયુધિમુદા
મુદ્રિતઙ્ગ ॥ મુજાપીડક્રીડાહતકુવલયાપીડકરિણઃપ્રકીર્ણાસ્રગિંબ
દુર્જયતિમુજદંડોમુરજિતઃ ॥૧૧॥

અર્થ—યુદ્ધની કીડાએકરીને મરાણેલ કુવલયાપીડ હાથીથી ઉડેલા અ-
ને ચોટેલા લોહીના ખીંદુ વાળો શ્રીમુરારીનો ભુજદંડ તે જયશ્રીએ ચડાવેલા
મંદારના પુષ્પોએ કરીને પૂજીત હોય નહિશું. અને હાથીની સાથે યુદ્ધ
કરવામાં ઉત્સાહ યુક્ત થઇને પોતાની મેળે જયની પ્રસિદ્ધિ કરવા સાથે સિંદુરે
કરીને મુદ્રિત થયો હોય નહિશું એવો જય પામે છે ॥ ૧૧ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येसानंदगोविंदोनामएकादशःसर्गः॥११॥

પછી પ્રેમના ઉદ્ધાસનો જેમાં આવેશ આવેલો છે એવાં રાધાજીને જોઈને પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા એવા શ્રીકૃષ્ણ દીનતા પૂર્વક પોતાની પ્રિયાને કહે છે ॥

ગતવતિસચિવૃંદેમંદ્રપાભરનિર્ભરસ્મરશરવશાકૂતસ્ફતિસ્મિત
સ્નપિતાધરાં ॥ સરભસમનસંદૃષ્ટાદૃષ્ટામધુર્નવપલ્લવપ્રસરશયનેનિક્ષિ
પ્રાક્ષીમુવાચહરિઃપ્રિયાં ॥૧॥

અર્થ—જ્યારે સખિઓનો સમૂહ લતાગૃહથી બાહુર ગયો ત્યારે જેને શરમનો ભાર ઓછો થયો છે. તથા ઘણાં કામદેવનાં બાણને વશ જેનો અભિપ્રાય છે. અને તેથી વૃદ્ધિ પામેલા સ્મિતે કરીને જેનો અધર નાહિરલો છે. જેનું મન રસવાણું છે અને નવિન પલ્લવની શય્યામાં જેણે વારંવાર દૃષ્ટિ નાખેલી છે. એવિ પોતાની પ્રિયાને જોઈને હર્ષિત થઈને શ્રીહરિ કહે છે ॥ ૧ ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

વિભાસરાગે એકતાલીતાલે ચ ગીયતે

૧ વિભાસ રાગમાં અને એકતાલીતાલમાં ગવાય છે.

કિસલયશયનતલેકુરુકામિનિચરણકમલવિનિવેશં ॥ તવપદ
પલ્લવૈરિપરાભવામિદમનુભવતુસુવેશં ॥૧॥ ક્ષણમધુનાનારાયણમનુ
ગતમનુભજરાધિકે ॥૨॥ કરકમલેનકરોમિચરણમહમાગમિતાસિ
વિદૂરં ॥ ક્ષણમુપકુરુશયનોપરિભામિનિનૂપુરમનુગતશૂરં ॥૨॥ વદ
નસુધાનિવિગલિતમમૃતમિવરચયવચનમનુકૂલં ॥ વિરહમિવાપન
યામિપયોધરરોધકમુરસિદુકૂલં ॥૩॥ પ્રિયપરિરંભણરમસવલિત

(૧) વિભાસ રાગનું લક્ષણ ॥ શ્લોક ૦ સ્વચ્છંદસંમાનિતપુષ્પચાપઃપ્રિયા
ધરાસ્વાદ્યસુધામિતૃપ્તઃ ॥ પર્યંકમધ્યાસ્યકલોપવેશોભાસોવિપૂર્વઃકિલહેમ
ારગૈઃ ॥૧॥ અર્થ—સ્વતંત્રતાથી જેણે કામદેવને માન આપેલું છે. અને
સ્વાદ લેવાલાયક પ્રિયાના અધર રૂપી અમૃતે કરીને જે તૃપ્ત થયેલો છે. અને
જે આસન દબાવીને બેઠેલો છે અને સુવર્ણ સરખો ગૌર જેનો વર્ણ છે એવો
વિભાસ નામનો રાગ છે.)

મિત્રપુલકિતમન્થદુરાયં ॥ મદુરસિકુચકલશંભિનિવેશયશૌભયમન
સિજતાપં ॥ ૪ ॥ અધરમુધારસમુપનયમામિનિજીવયમૃતમિવદાસં ॥
ત્વામિવિનિહિતમનસંવિરહાનલદમ્બવપૃષ્ઠમવિલાસં ॥ ૫ ॥ શશિમુ-
ષ્ણિમુખરયમણિરશનાગુણમનુગુણકંઠનિનાદં ॥ શ્રુતિયુગલેપિક
રુતિવિકલેમમશમયચિરાદવસાદં ॥ ૬ ॥ મામતિવિફલરુષાવિક
લીકૃતમવલોકિતુમધુનેદં ॥ મીલતિલજ્જિતમિવનયનંતવવિરમ
વિસ્રજરતિચ્ચેદં ॥ ૭ ॥ શ્રીજયદેવમણિતામિદમનુપદનિગદિતમધુરિ
પુમોદં ॥ ઇનયતુરસિક્કજનેષુમનોરમરતિરસમાવવિનોદં ॥ ૮ ॥

અર્થ—હે રાધાજી સર્વે નારિઓના સમૂહને આશ્રયરૂપી નારાયણ એવો
હું તે તુંને અનુસરેશો છું. માટે હવે ક્ષણમાત્ર તું મને ભજ ॥ ૧ ॥ "હે કામિનિ
નવિન પદ્મવના પશ્યનતત્તને વિષે તારા ચરણક્રમળનો નિવેશ કર ॥ સુંદર
શોભાવાળું આ નવિન પદ્મજનું મયન તારા ચરણ પદ્મવનું રેપ્રતિરૂપિહિ છે.
માટે તાર ચરણ પદ્મવ તેના ઉપર મુકવાથી તે પોતાના પરાભવનો ભક્ષે અનુ-
ભવ કરે ॥ ૧ ॥ હે પ્રિયે મારા કરકમલે કરીને તુંને અનુકુળ પડે એવી રીતે
તારાચરણ ક્રમળનું ઝસવાહનકરું. કારણકે તું ધણે દૂરથી આંહિં લૈયાવાણીજો
જેથી થાકી રહી હૃદય ॥ જેમ નૂપુરતારા ચરણને વળગવામાં નિપુણ છે
તેમજ હું પણ છું માટે હે કામિનિ ક્ષણમાત્ર આ શય્યા ઉપર નૂપુરની સાથે
મને ઉપકાર કર ॥ ૨ ॥ મુખરૂપી ચંદ્રમંડળમાંથી નિકલેલા અમૃત તુલ્ય
અને મુને અનુકુળ એકા વચનોની ધરઅના કર વિરહનિ માફક પયોધરનો
રોષ કમનસું ઉવસ્થળ ઉપર રહેલું આ વસ્ત્ર તેને હું દૂર કરું? ॥ ૩ ॥ પ્રિયને
આલિંગન કરવાના વેગે કરીને ચલાયમાન થયાં હોય નહિયું. એમ રોમાં-
ચિત થયેલા અને અન્યને તો દુઃખેકરીને પણ અપ્રાપ્ય. એવા કુચકલશને
મારા તદૃશ ઉપર મુક. અને તેણે કરીને કામદેવના તાપનો શોષ કર ॥ ૪ ॥
હે કામિનિ, જણે તારે વિષે મન રાખેલું છે જેનું શરીર વિરહાનલે કરીને
દબ્બ થઇ મયેલું છે, જેને વિલાસ નથી મળ્યો અને જે મૃત તુલ્ય થઇ
ગયો છે. એવા આ કમલે તારા અધરામૃતને રસ આપીને જીવતો કર ॥ ૫ ॥
હે શશિમુષ્ણ, જેની સાથે તારા કંઠનો નાદ મળી જાય છે એવિ આ કટીમેખ-
લાને શબ્દાયમાન કર અને તે શબ્દ કરીને કાયલના શબ્દ સાંભળવાથી
વિકલ થઇ ગયેલા મારા કાનમાં ધણાં દિવસનો ખેદ છે તેનું શમનકર ॥ ૬ ॥

(૧) શય્યા. (૨) શત્રુ, (૩) દાખવું. (૪) ખોલ.

કારણ વિનાના કાપે કરીને અતિ વ્યાકુળ એવાં આ તારાં નેમ હવે મુને એ-
વાથી શરમાતાં હોય નહિ શું એમ વિચારી જાયછે માટે રોષથી વિરમ પામ
અને રતિને વિષે ખેદનો ત્યાગ કરે ॥ ૭ ॥ જેમાં પદે પદે શ્રીમધુરિપુનો હૃદય
કહેલો છે એવું શ્રી જયદેવ કવિનું બહુમું. તે રસિક જનને વિષે મનોરમ
એવા રતિ રસના ભાવે કરીને વિનોદને ઉત્પન્ન કરે ॥ ૮ ॥ એવિ રીતે કીડા
માં મદદ કરનારી સામગ્રીનું નિરૂપણ કરીને હવે ૧૬૫ક્રમમાં કહેલી એકાંતની
કીડાના વર્ણનનો આરંભ કરે છે ॥

**પ્રત્યૂહઃપુલકાંકુરેણાનિવિહાશ્લેષેનિમેષેણચક્રીડાકૂતવિલોકને
ડધરસુધાપાનેકથાનર્મભિઃ ॥ આનંદાધિગમેનમન્યથાકલાયુદ્ધેષિ-
યસ્મિન્નમૂદુઙ્ગૂતઃસસયોર્વમ્ભૂવસુરતારંચઃશિયંભાસુકઃ ॥૨૫**

અર્થ—સુરતોત્સવમાં શ્રીરાધાકૃષ્ણને ધરપર આલિંગન કરવા વખતે
પુલકાવળીના અંકુરેકરીને થયેલો વિદ્ય તથા કીડાનાં આશ્ચર્ય એવા વખતે
નિમેષેકરીને થયેલો વિદ્ય તથા અધર સુધાનાં પાન કરવા વખતે કથા અને
નર્મ વાક્યોએ કરીને થયેલો વિદ્ય તથા કામકળાના યુદ્ધ વખતે અનિર્વચનીય
આનંદની પ્રાપ્તિએકરીને થયેલો વિદ્ય તે મળ્યું જેમાં અન્યો અન્ય પ્રીતિને
ઉપભવનારો થઇ પડ્યોછે એવો શ્રીરાધાકૃષ્ણનો સુરતારંભ થયો ॥ ૨ ॥
કેવળ વિદ્યજ પ્રીતિકારક થઇ પડ્યો એમ નહીં. બહુમુદ્ધિક મળ્યું પ્રીતિકારક
થઈ પડ્યાંછે તે કહેછે ॥ કામ કીડાની મધ્ય આવસ્થાનું વર્ણન કરેછે ॥

**દોઝ્યાંસંયમિતઃપયોધરખરેણત્વીકિતઃપાપિજૈરાવિદ્યોદ્દશમૈઃ
ક્ષતાધરપુટઃશ્રોણીતટેનાહતઃ ॥ હસ્તેનાનમિતઃકચેધરસુધાપાનેન
સંમોહિતઃકાંતઃકામપિતૃસિમાયતદ્દ્વોકામસ્યવામાગતિઃ ॥૩૧**

અર્થ—રાધાજીએ શ્રીકૃષ્ણને પોતાની બે જુગએકરીને આંધિ ક્ષીણેલા
છે સ્તનના ભારે કરીને દયાવીને પીડીત કરેલાછે નખેકરીને વિધેલા છે દાંતે
કરીને અધર પુટનેવિષે ક્ષત કરેલાછે શ્રોણીતટેકરીને પ્રહાર કરાણેલા છે હાથે
કરીને કેશ પકડીને નમાવેલા છે અને અધરામૃતનું પાન કરાવીને મોહને પ-
માડેલા છે તો પણ કોક અનિર્વચનીય એવી તૃપ્તિ પામ્યાછે માટે અહો ! કા-
મની પ્રતિ અઘૌઠીકછે ॥ ૩ ॥ હવે કામ કીડાની ઉપાંચાવસ્થાની સ્થિતિ
કરતાં અભાવસ્થાનું વર્ણન કરેછે ॥

આરાંકેરતિકેલિસંકુલરખારંભેતયાસાહસપ્રાયંકાંતજયાયકિંચિ

દુપરિશારંભિયત્સંભ્રમાત્ ॥ નિસ્યંદાજઘનસ્થલીશિથિલિતાદોર્વ
હિરુત્કંપિતંવક્ષોમીલિતમક્ષિપૌરુષરસઃસ્ત્રીણાંકુતઃસિધ્યાતિ ॥૪॥

અર્થ—જેમાં કામદેવનાં ચિન્હો થયેલાં છે એવા રતિકીડારપી સંકુલ
રણુ સંગ્રામના આરંભમાં શ્રીરાધાજીએ પોતાના પતિને જીતવા સાર તેના
ઉપર જે કાંઈ સાહસમય આરંભ કર્યો તેના સંભ્રમથી જ્યારે થાકી રહ્યાં
ત્યારે જઘનસ્થલી જડ થઈ ગઈ. ભુજવદ્ધી શિથળ થઈ ગઈ. વક્ષસ્થળ
કંપવા લાગ્યું અને નેત્ર વિંચાઈ ગયાં માટે સ્ત્રીઓને પુરુષનો રસ ક્યાંથી સિદ્ધ
થાય (મતલબ કે સ્ત્રીઓ સ્વભાવથી જ અતિ બીર હોય છે તે પુરુષની સાથે
યુદ્ધ કરીને તેને જીતવાને માટે તે ક્યાંથી સિદ્ધ થાય) ॥ ૪ ॥

ત્યાર પછી ખંનેને અન્યોઅન્ય રસનો આવેશ થયો તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ
શ્રીરાધાજીનો અધર પીએ છે તે કહે છે. ॥

મીલદષ્ટિમિલત્કપોલપુલકંશીત્કારધારાવશાદવ્યક્તાકુલકે
લિકાકુવિલસદંતાંશુધૌતાધરં ॥ ક્યામોતુંગપયોધરોપરિપરિષ્વંગી
કુરંગદિશોદ્દર્શોત્કર્ષાવિમુક્તાનિઃસદ્વતનોર્ધન્યોધયત્યાનનં ॥૫॥

અર્થ—કસ્તુરીના લેપેકરીને શ્યામ અને ઉપડતા એવા પયોધર ઉપર
જેણે આક્ષિગન કરેલું છે. અને એથી જે પોતાના આત્માને ધન્ય માને છે
એવા શ્રીકૃષ્ણ તે ધણો હાથ છુટવાથી જેનું શરીર નિઃસહ થઈ ગયું છે એવાં
અને રુકુરંગી સરખી જેની દૃષ્ટિએ એવાં રાધાજીના સુખનું પાન કરે છે ॥
મુખ કેતું છે કે જેમાં દૃષ્ટિ વિંચાઈ ગઈ છે, કપોળ સાથે કપોળ મળવાથી
જેમાં પુલકાવળી થયેલી છે, સીત્કારની અનવધીન ધારાથી જેમાં અવ્યક્ત
એવી રતિ કેલીની કાકૂકિત થાય છે, અને તેને લીધે પ્રકાશમાન થયેલા દાંતના
કીરણથી જેમાં અધર રંગાઈ ગયો છે એવું ॥ ૫ ॥

હવે સુરતની અંતે ચિન્હોથી શોભતું એવું શ્રીરાધાજીનું શરીર જોઈને
તેને વિષે ખમણી અભિલાષાવાળા શ્રીકૃષ્ણ થયા તે કહે છે. ॥

તસ્યાઃપાટલપાણિજાંકિતમુરોનિદ્રાકષાયેદશૌનિર્ધૌતોધરશો
ણિમાવિલ્લિતસ્તસ્ત્રજોમૂર્દ્ધજાઃ ॥ કાંચીદામદરશ્લથાંચલામિતિપ્રા
ર્તનિસ્વાતૈર્દશોરેભિઃકામશરૈસ્તદ્વ્રતમભૂત્પત્યુર્મનઃકીલિતં ॥૭॥

(૧) બેટ બેટા થઈને એકબીજાને પ્રહાર કરે તેને સંકુલ સંગ્રામ કહે છે.
(૨) મૂગલી.

અર્થ—પાટલ પુષ્પસરખા લાલ નખેંકરીને ચિન્હવાળું થયું એવું
 ખીરાધાણું ઉરસ્થળ નિદ્રાથી કાંઈક કપાયેલી દૃષ્ટિ ચુપ્પનાદિએંકરીને ધોવાઈ
 ગયેલી અધરની લાલી જેમાં પુષ્પની માળા ચોળાઈ ગયેલી છે અને વિ-
 ખરાઈ ગયેલી છે એવો કેશખંધ જેનો છેડો કાંઈક ઢીસો થઈ ગયો છે એવી
 કટીમેખલા એ સર્વે પ્રાતઃસમયે જેવાથી દૃષ્ટિમાં પ્રુતિ ગયેલાં કામદેવતાં
 ખાણેકરીને પતિનું મન ખીલાઈ ગયું છે એ અતિ આશ્ચર્ય થયું (મતલબ કે ચિન્હ
 વાળું રાધાજીનું જે જે અંગ સવારે જુવે છે તે તે અંગ તેને ખાણુ જેવું દૃષ્ટિમાં
 પ્રુતિ જાય છે. અને તેથી મન ખીલાતું જાય છે માટે એજ આશ્ચર્ય છે.
 જે પ્રુતે છે ક્યાંક અને ખીલાય છે કાંઈક) તાત્પર્ય એ છે કે દરેક અંગને જેમને
 પણ તૃપ્તિ નથી પામતા ॥ ૬ ॥ જે મન ખીલી લીધું છે. તેજ ભાવનાએ
 કરીને પ્રકાશ કરે છે.

વ્યાલોલઃકેશપાશસ્તરલિતમલકૈઃસ્વેદલોલૌકપોલૌદષ્ટાર્ચિવા
 ધરશ્રીઃકુચકલશરુચ્ચાહારિતાહારયદ્દિઃ॥કાંચીકાંચિદ્રતાશાંસ્તન
 જઘનપદંપાણિનાચ્છાદ્યસદ્યઃપદ્યંતીસત્રપંમાંતદપિવિલુલિતસ્રગધરે
 યંધિનોતિ ॥૮॥

અર્થ—જેનો કેશપાશ તથા કેશ વિખરાઈ ગયા છે. જેના કપોલ પરીના-
 થી ચપળ થઈ રહ્યા છે. જેના ખીંચસરખા અધરની શોભા ક્ષત થયેલી છે. જેના
 કુચ કલશની કાંતિએંકરીને તેની પાસે હાર ચઢી હરાઈ ગઈ છે. જેની કટીમે-
 ખલા કોઈક દિશામાં ખસી ગઈ છે. તોપણુ દુકત ચોળાઈ ગયેલી માળાને ધારણુ
 કરનારી અને રએકકાળાવચ્છિન હાથે કરીને સ્તન જઘનનાં ચિન્હોને ઢાંકીને
 શરમસહિત જેમ હોય એવી રીતે મુને જોતી. એવી આ રાધાજી મુને પ્રીતિ
 ઉત્પન્ન કરાવે છે. ॥ ૬ ॥ એવી રીતે પ્રિય પોતાને જુવે છે તેથી કરીને ઉન્મત્ત
 થયેલાં શ્રી રાધાજીનું હવે સ્વાધીન પતિકાપણાનું વર્ણન કરશે તે કહે છે. ॥

इतिमनसानिगदंतंसुरतांतनितांतखिन्नांगी ॥ राधाजगदसा
 दरमिदमानंदेनगोविंदं ॥८॥

અર્થ—એવી રીતે પોતાના મનથી અંતરમાં કહેતા એવા શ્રીગોવિંદને સુરતાંતને વિષે અતિખેદને પામેલાં એવાં શ્રી રાધાજી આદર સહીત આનંદ કરીને આ પ્રકારે કહેછે. ॥ ૮ ॥

અથકાંતરતિશ્રાંતમપિમંડનકાંક્ષયા ॥ જગાદમાધવંરાધામુગ્ધા
સ્વાધીનભર્તૃકા ॥૯॥

અર્થ—રતીથી શ્રાંત થયેલાછે તોપણ પોતાના પતિ એવા શ્રી માધવને સ્વાધીન પતિકા અને મુગ્ધા એવાં શ્રીરાધાજી આલુષણ પહેરવાની આકાંક્ષાએ કરીને કહેછે. ॥ ૯ ॥ શું કહું તે કહેછે. ॥

॥ અષ્ટપદી ॥

રામકિરિરાગેણ ગીયતે.

૨ રામકિરિ. રાગેકરીને ગવાયછે.

કુરુયદુનંદનચંદનશિશિરતરેણકરેણયોર્ધરે ॥ મૃગમદપત્રકમત્ર
મનોભવમંગલકલશસહોદરે ॥૧॥ નિજગાદસાયદુનંદને ॥ ક્રીડતિ
હૃદયાનંદને ॥ ધ્રુ૦ ॥ અલિકુલગંજનસંજનકંરતિનાયકસાયકમો
ચને ॥ ત્વદધરચુંબનલંબિતકજ્જલમુજ્વલયપ્રિયલોચને ॥૨॥ નયન
કુરંગતરંગવિકાસનિવાસકરશ્રુતિમંડલે ॥ મનસિજપાશવિલાસ
ધરેશુભવેશનિવેશયકુંડલે ॥૩॥ અમરચયંરચયંતમુપરિસુચિરંરુ
ચિરંમમસન્મુખે ॥ જિતકમલેવિમલેપરિકર્મયનર્મજનકમલકંમુખે
॥૪॥ મૃગમદરસત્રલિતંલલિતંકુરુતિલકમલિકરજનીકરે ॥ વિ
હસકલંકલંકમલાનનવિશ્રમિતશ્રમશીકરે ॥૫॥ મમરુચિરેચિકુ

૧ સ્વાધીન પતીકાનું લક્ષણ સ્વાયત્તાસન્નદપિતાભેવત્સ્વાધીનભર્તૃકા ॥
અર્થ ॥ જેનો પતિ પોતાને આધિન અને પોતાની નજીકના રહેછે તે સ્વાધીન
પતિકા કહેવાય છે. (૨) એરાગનું લક્ષણ સર્ગ ૧ માં અષ્ટપદી ૪માં કહ્યું છે.

રેકુરુમાનદમનસિજધ્વજચામરે ॥ રતિગલિતેલલિતેકુસુમાનિશૈ
 સ્વંડિશિસ્વંડકડામરે ॥ ૬ ॥ સરસઘનેજઘનેમમશંબરદારણવારણકંદ
 રે ॥ મણિરસનાવસનામરણાનિશુભાશયવાસયસુંદરે ॥ ૭ ॥ શ્રીજ
 યદેવવચસિજયદેસદયંહૃદયંકુરુમંડને ॥ હરિચરણસ્મરણામૃતકૃતક
 લિકલુપજ્વરસ્વંડને ॥ ૮ ॥

અર્થ—તદ્દયને આનંદ પમાડનારા શ્રીચંદ્રનંદન જ્યારે ફરીથી ક્રીડા કરવાની અભિલાષા કરેછે ત્યારે શ્રીરાધાજી કહેછે. ॥ ૬ ॥ હે ચંદ્રનંદન, ચંદ્રનંદન સરખા અતી શીતળ તમારા કરપલ્લવેકરીને કામદેવના મંગળ કળાશસરખા આમારા પયોધરઉપર કસ્તુરીનાં પત્ર ભંગ કરો. ॥ ૧ ॥ હે પ્રિયતમ કામદેવના આજીને મુકનારાં મારાં લોચનમાં શામતાએકરીને ભમરાના કુળને ગંજવનાર કાજળ તમારા અધરે કરેલા ચુંબને કરીને ફેલાઈ ગયુંછે તેને સાફકરીને પ્રકાશ કરો. ॥ ૨ ॥ શુભ વેશને ધારણ કરનારા હે પ્રિય નેત્રરૂપી મૃગતરંગના વિકાશનો નિવાસ કરનારા અને કામદેવના પાશના વિલાસને ધારણ કરનારા મારા શ્રવણમાં કુંડળ મુકો. ॥ ૩ ॥ કમલની શોભાને જીતનાર નિર્મળ અને શ્રેષ્ઠ એવા મારા મુખકમળ ઉપર ઘણીવાર સુધ્ધ ભમરાના સમૂહની રચના કરનારા તથા સખીઓના મધ્યે પરીહાસને ઉત્પન્ન કરાવનારા અને રચીર એવા આ કેશ છે. તેને મારા મુખઉપરથી સરખા કરો. ॥ ૪ ॥ જેનું કમળ સરખું મુખ સ્મિતે કરીને ખીલી રહ્યુંછે એવા હે પ્રિય મારા લલ્લાટરૂપી ચંદ્રનેવિષે શ્રમથી થયેલા પસીનાના બિંદુનું નિવારણ કરીને કલંકની કલાને હઠાવે એવું સુંદર કસ્તુરીના રસંકરીને તિલક કરો. ॥ ૫ ॥ રહે માનદ રતીના વેગેકરીને વિખાઈ ગએલો અને તે વખતે તમે કરેલા આલિંગનેકરીને મનોહર તથા કામદેવના ધ્વજના અમર સરખો અને મોરપિછના ડામર સરખો સુંદર મારો ચોટલો છે તેમાં પુષ્પ ગુથો. ॥ ૬ ॥ રહે શુભાશય શૃંગાર રસવાળાં ધાટાં અને શંખરાસુરનો નાશ કરનાર કામદેવરૂપી હાથીનાં અંકુશરૂપી એવાં સુંદર મારાં જઘનસ્થળનેવિષે મણિમય કડીએખલા તથા

તે ભક્તિને વિષે સદેહવાળા રસિકજન પ્રત્યે કહેછે.

યદ્વાંધર્વકલાસુકૌશલમનુધ્યાનંચયદ્વૈષ્ણવંચચૃંગારવિવેકતત્ત્વમ
પિયત્કાવ્યેષુલીલાયિતં ॥ તત્સર્વંજયદેવપંડિતકવેઃકૃષ્ણૈકતાના
ત્મનઃસાનંદાઃપરિશોધયંતુસુધિયઃશ્રીગીતગોવિંદતઃ ॥૧૨॥

અર્થ—હે સુંદર બુદ્ધિવાળા ભક્ત જનો ! જે કાંઈ સંગીતશાસ્ત્રમાં
કહેલું સ્વર, રાગ, તાલ, ગીત, વિગેરેમાં નિપુણપણું તેમજ સર્વ વ્યાપી શ્રી
વિષ્ણુનું જે કાંઈ લીલા વગેરે ચરિત્રનું ધ્યાન તથા તેમાં પણ નાયક નાયિકા
વિગેરેના ધર્મોએકરીને યથાર્થ થએલું જે કાંઈ શૃંગારરસના વિવેચનનું તત્ત્વ
અને કાવ્યને વિષે પણ જે કાંઈ શબ્દ, અર્થ, અલંકાર, પ્રસંગ, ઇત્યાદિને વિષે
યથાર્થ લીલાનું વર્ણન એ સર્વેનો જે તમારે નિશ્ચય કરવો હોય તો આનંદ સ-
હિત થઇને શ્રીકૃષ્ણને વિષે જેનું એકાગ્ર મનછે એવા શ્રીજયદેવ પંડિત કવિના
રચેલા શ્રી ગીતગોવિંદ કાવ્યથી શોધીને નિશ્ચય કરો ॥ ૧૨ ॥

હવે કવિ અંથ સમાપ્તિના મંગલાત્મક ભક્તજનોને આશિષ આપેછે.

પર્યંકીકૃતનાગનાયકફણશ્રેણીમળીનાંગૈઃસંક્રાંતપ્રતિબિંબસંવ
લનયાબિન્નદ્વપુર્વિક્રિયાં ॥ પાદાંભોરુહધારિવારિધિસુતામક્ષ્ણાંદિ
દ્દ્યુઃશતૈઃકાવ્યયૂહમિવાચરન્નુપચિત્તીભૂતોહરિઃપાતુવઃ ॥૧૩॥

અર્થ—શયાં૩પી કરાણેલ શેષનાગના હજાર ડ્યુની પંક્તિમાં રહેલા
મણીઓમાં પડેલા પોતાના પ્રતિબિંબના પ્રસારેકરીને શરીરની વિકૃતિને ધા-
રણ કરનારા એવા શ્રી હરિ તે પોતાના ચરણકમળને અંકમાં ધારણ કરનારાં
લક્ષ્મીજીને હજારો નેત્રેકરીને જોવાની ઇચ્છા રાખતા હોય નહી શું. એમ
ધણા શરીરોનું વ્યૂહ કરતા એવા અને વૃદ્ધિને પામ્યા એવા શ્રીહરિ તમારી રક્ષા
કરો ॥ ૧૩ ॥

હવે કવિ આકાવ્યનો શ્રવણ કીર્તન સ્મરણ અને આનુભોદન ૩પી મ-
હિમા કહેછે. ॥

સાઘ્વીમાઘ્વીકચિંતાનભવતિભવતઃશર્કરેર્કર્કશાસિદ્રાક્ષેદ્રક્ષ્યં
તિકેત્વામમૃતમૃતમસિક્ષીરનીરંરસસ્તે ॥ માકંદકંદકાંતાધરધરાણિ

તલંગચ્છગચ્છંતિયાવદ્રાવંશંગારસારસ્વત મિહજયદેવસ્યવિષ્વમ્ક
ચાંસિ ॥૧૪॥

અર્થ—આ લોકમાં જ્યાં સુધી જયદેવ કવિનાં વચન સર્વ જગોએ શું-
ગાર રસવાળી વાણીના ભાવને પામેછે ત્યાં સુધી હે માધ્વીક તારી ચિંતા કોઇને
સારી થાતી નથી. કારણ કે આ કાવ્ય મધુર છતાં પણ માદક છે માટે ॥
હે સાકર તું મધુર છો પણ માદક નથી અને કઠોર છો ॥ હે દ્રાક્ષા તુંને
કાણુ જ્વેશે ॥ હે અમૃત તું તો મરી ગયું છે ॥ તારામાં પણ આ કાવ્યના જે
ટલો ગુણુ નથી ॥ હે ક્ષીર તારો રસ તો પાણી જેવો છે ॥ હે આંબા તુંતો
રોયાજ કર કરણુ કે તારામાં પણ છાલ ગોઠલાનું લાગ કરવાપણુ છે ॥ હે
સ્ત્રીના અધર તું તો હવે પૃથ્વીતલે (પાતાલમાં) જ તારે તો હવે આંહિ
રહેવું યોગ્યજ નથી. કારણ કે તારું નામજ અધર છે માટે નીચે રહેવું જો
ઇએ ॥ શ્રી જયદેવ કવિની મધુર અને ભક્તિભાવવાળી વાણીના રસમાં
ડુબી ગયેલા જે રસીક લોકોછે તે તમારો આદર નહિ કરે કારણ કે આ
કાવ્યનો રસ સર્વથી ઉત્તમ છે ॥ ૧૪ ॥

હવે કવિ પોતાના માતાપતું સ્મરણુપૂર્વક પારાશરમતને જાણનારા
ભક્તજનોને આશિષ આપેછે.

શ્રીભોજદેવપ્રભવસ્યરામાદેવીસુતશ્રીજયદેવકસ્ય ॥ પારાશરા
દિપ્રિયબંધુકંઠેશ્રીગીતગોવિંદકવિત્વમસ્તુ ॥૧૫॥

અર્થ—શ્રી ભોજદેવ નામના પોતાનાપિતાથી જેની ઉત્પત્તિ છે એવા
અને શ્રી રામાદેવી નામનાં પોતાનાં માતૃશ્રીના પુત્ર એવા શ્રીજયદેવ કવિરાજનું
રચેલું આ શ્રી ગીતગોવીંદ નામનું કાવ્ય પારાશરાદી મતવાળાઓને પ્રિય એવા
અને તેમાં પણ શ્રી રાધામાધવની એકાંત કીડાના જાણવાપણુએકરીને બધું
પણુને પામેલા એવા ભક્તજનોના (અથવા) પારાશરાદી પોતાના પ્રિય
બંધુઓના કંઠનેવિષે આ ભૂપણુની માદક હમેશાં રહે ॥ ૧૫ ॥

इतिश्रीजयदेवकविराजविरचितेश्रीगीतगोविंदमहाकाव्येमुप्रीतपीतांब
रोनामद्वादशःसर्गः ॥१२॥

॥ समाप्तोयं ग्रंथ ॥

